44-15-C-13
M
44.5.5.
44
d
5.
Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
17-30-C-7

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
30 C
7

Digitized by Google

12-30-C-7
I

Digitized by Google

FLAVII QVÆRENGI,

POIAGHI COMITIS, & Canonici Patavini,

LIBRI DVO.

Vnus, Inſtitutionum Moralium Epitome.

Alter, De genere dicendi Philoſophorum; ſeu, De Sapientiæ & Eloquentiæ divortio.

Ad Sereniſſimos,

FRANCISCUM ESTENSEM,
Mutinæ & Rhegii Ducem VIII;

E T

FRANCISCUM MARIAM II,
Urbini Ducem VI.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex officina IOANNIS MAIRE.
CIↃ IↃ C XXXIX.

2

12.302.07

Digitized by Google

Sereniſſimo

FRANCISCO ESTENSI,

Mutinæ & Rhegii Duci VIII,

FLAVIUS QUÆRENGUS,

POIAGHI COMES,

& Canonicus Patavinus.

INſtitutionum Moralium Epitome, Princeps Sereniſſime, qua perfectum boni viri & civis exemplar, uno quaſi ſpectatur intuitu, iuſſu Sereniſſimi patris tui (quo gaudent recentia Chriſti ſæcla novum ſortita Ducem) nunc exit in publicum.

Et quamvis ſatis intelligam, quanta mihi iactura eius gloriæ ſit pertimeſcenda, quam ex ingenii mei cenſu, nimis exiguo, ſperare nō audeo: ne cui tamē videar de tanti Principis iudicio parum fuiſſe ſolicitus; obſequor libenter imperio.

Nec mirum; ſi, cum me tibi totum dicaverim, te quoque inter cæteros ſupremæ fortunæ viros elegerim, & fores clientelæ tuæ pulſaverim; opuſque hoc addixerim tibi.

Agri proventus domini eſt; & arbor gravida fructibus ſatori curvatur ſuo; & rivi fontem agnoſcunt, & radii ſolem.

Et quidem hæc ſcripta tenebris aſſueta nullo modo poſſent ſuſtinere publicam lucem, niſi inſignis Aquilæ Eſtenſis auſpiciis; cuius oculorum acies in Solis radios obverſa non torpet; nec volitare per hominum manus, niſi eiuſdem ſibi aſſumeret alas; quarum ſacra accubat umbra Quærengia domus, immortalibus à te ornata & devincta beneficiis.

Quod ſi tu, Franciſce Sereniſſime, ſingulari tua humanitate hos meæ ſolitudinis partus exceperis, non dubito quin meum erga te, & Sereniſſimum genitorem obſequium, ſim cæteris omnibus facile approbaturus.

Patavii Kal. Auguſti M. D C. XXXVIII.

IDEM

Eidem Sereniſſimo Duci.

Poiaghi excelſæ rupes, quas vallis amœna
Suſpicit, & læta fertilitate beat;
Vos dominus mandat famulo ſervire fideli,
Atque mera, & mixta ſub ditione locat.
Si ſervire Deo ſpecies eſt optima regni,
Et tibi dum famulor, das regere imperio,
Et merito, Franciſce, Dei cæleſtis, imago,
Terrenuſque Deus tu mihi ſemper eris.

Illu-

Illuſtriſſimo

FLAVIO QUÆRENGO,

POIAGHI COMITI,

& Canonico Patavino,

Suo,

CASPAR SCIOPPIUS, S.

REMITTO Ethicarum tuarum Acroaſeon Proluſiones. In quibus multa ingenio tuo digna, minimeque protrita cum voluptate legi. Nam omnia mihi per occupationes non licuit. Quod dictionis genus omnibus iam Philoſophorum ſcholis familiare non penitus tibi aſpernandum ducis, nequaquam reprehendo, ne, quod Peripateticorum Principi Petro Iohanni Nunneſio in Phyſiologia ſua uſu venit, ſi Latini ſermonis puritati ſuperſtitioſius ſtuduiſſes, tibi verborum tuorum interpretatio poſt in calce libri adiungenda fuerit. Etſi enim domeſticum habes exemplum clariſſimæ memoriæ viri Antonii patrui tui, cuius Scripta non temere quiſquam eorum ſua credi indignetur, qui Virgilii, & Horatii æquales, aut ei ætati ſuppares fuere: cum tamen plus Auditorum profectum, quam ingenii plauſum, pro eo ac Philoſophum Moralem maxime decebat, habueris propoſitum, vitio tibi dari non debet, quod

ſatis habeas ita Spartam, quam nactus es, ornare, ut ne recepto, ac promiſſo ſuo ſatisfeciſſe merito accuſeris. Cenſeo autem, recte te iſta editurum, ut, cum lectoribus inde conſtiterit, te non modo in Lyceo cum Peripateticorum patre, eiuſque primi nominis ſectatoribus, ſed etiam cum Platone inter Academi ſilvas, cum Zenone, Cleanthe, Chryſſippo, Seneca, & Epicteto in Pœcile ſua, cum Gargettio quoque ſene in Hortulis, quodq; multo pluris eſt cum Theologis noſtris in ſchola Chriſtiana philoſophatum eſſe, pluribus cupiditas invadat eum Ariſtotelis interpretem audiendi, à cuius ſe acroaſi non tam pervulgatis ſcholarum cantilenis delinitos, quam variarum rerum cognitu utiliſſimarum ſcientia auctiores diſceſſuros merito confidant. Vale.

Patavii a. d. XVI. *Febr.* M. DC. XXXVI.

Illu-

Illuſtrimo

FLAVIO QUÆRENGO,

POIAGHI COMITI,

& Canonico Patavino,

IOANNES COTTUNIUS; S.

*D*Octas, & laborioſas Proluſiones tuas ſumma cum animi voluptate perlegi. In eis, ut quod ſentio, fatear, mihi matronam non pellucente ac fucato verborum amictu, ſed gravi ac talari orationis ſtola decoratam intueri viſus ſum.

Hoc apprime placuit, quia plurimum refert, magiſtra ne vitæ Ethice, an ancillula quæpiam in ſcenam prodeat.

Intererit multum Davus ne loquatur, Eros ne;
Maturus ne ſenex, an adhuc florente iuventa
Fervidus, an matrona potens, an ſedula nutrix.

Non hic philologiam, ſed philoſophiam perpendo, quæ ſuperſtitioſius ornari negat, contenta doceri: facundum vero, ac fæcundum illum tuum ſtylum, & oratoria lumina, atque acumina, quibus mirifice polles, alius expectat locus; cum, ut audio, complures in humanioribus litteris lucubrationes tuæ publici Iuris fuerint factæ. At at dum hanc cultioris orationis Scyllam iudicio vitaſti, haud minus Charybdim, tetram videlicet quorundam in philoſophicis rebus loquendi barbariem abhorruiſti. Iam vero, quod rei cardo eſt, quam ſolida hic om-

nigenarum virtutum fundamenta iacis ? quam celſas bene ac beate vivendi moles, regalique ſitu pyramidum longe altiores, erigis? Et hic quod ſuſpiciat Peripatus, quod colat Academia, quod veneretur Stoa, quod Vis civilis introſpiciat, quod denique prædicet Theologia. Verum enim vero, ut non nihil huius operis attingam, quam oculate poſtremum hominis finem, & internum, atque externum hominem expendis ? quam admirabilem, ac pæne divinam bonorum pyramidem ægris mortalibus proponis ? quam accurata iudicii lance officia cuiuſvis conditionis examinas ? quam rite de ſumma felicitate ediſſeris ? quam profunde, ac promiſcue dominatum, ac ſervitutem, an iuſta ſint, enucleas ? quam graviter Stagiritæa fundamenta perpendis? quam denique mirifice ſeptem illis, omnique admiratione plenis viſionis gradibus ad ſummum uſque ſummi animantis bonum attollis, vividoque vel ex nobis ipſis eruto exemplo ſacroſanctam, ac venerandam Triadem recludis ? Hæccine ſæculum noſtrum non habebit ? ergo

Poſt te victuræ, per te quoque vivere chartæ
Incipiant.

Vale, meque, ut facis, ama.

Patavii à part. Virg. M.DC.XXXVII.
IX. Kal. Sept.

FLAVII QVÆRENGI,
POIAGHI COMITIS,
& Canonici Patavini,
INSTITVTIONVM
MORALIUM
Annus primus.

ANNUS volvitur ſecundus, Præſes Illuſtriſſime & Excellentiſſime; optimi Auditores; cum relicta Romana urbe confugi in domeſticos lares, tanquam in portum, non inertiæ, ſed quietis: nam excelſæ ſplendor aulæ, qui affulſerat, mentis oculos non perſtrinxit. Sed rurſum mihi videor vela dare; cum Principis iuſſu, beneficientia, & auſpiciis docere, imo diſcere aggredior. Plenum opus periculi, & maxime laborioſum: ex umbra in ſolem proferre cogitationes meas, & longos Philoſophiæ ſinus traiicere ex ſummo litore, in quo ſecurus ſedens intuebar alios navigare. Magnum etiam, & arduum, produci in theatrum, in quo, ut aiunt, Roſcius ſit paulo ante verſatus. Et propterea locus iſte, ſpoliatus voce erudita & veſtris auribus digna, pavorem adauget. nam quamvis tanti viri vita functi propenſæ erga vos voluntati adæquare me poſſe intelligam; non ideo illius do-

ctrinam emetiri me poſſe cõfido. Sed de me dictum ſatis: nam ſi magis me deprimam, videbor fortaſſe diſſimulare: & ſi attollam, vanitatis ſuſpicione non carebo.

Et quoniam Philoſophiæ laudes expromere propoſitum mihi non eſt; quia minime neceſſarium; (nemo enim veſtrum, illam vituperat, aut odio habet) exordiar ab eo, quod maxime pertinet ad inſtitutum noſtrum; eſtque fundamentum totius civilis diſciplinæ, nempe à vita hominis, quæ in actione conſiſtit. Si enim ſecum non ageret homo, & cum altero non contraheret, fruſtra in tradendâ bene vivendi ratione univerſa, Moralis Philoſophiæ magiſtri laboraſſent: ſi à publicis & forenſibus rebus ceſſaret, neque verſaretur in luce Reipublicæ, tot Politicorum volumina iacerent otioſa: ſi ſtudio rei familiaris non implicaretur, ſupervacanea forent œconomica præcepta. Solum hominem multifariam vivere: cætera autem animalia unico tantum modo vitam traducere videmus. In promptu cauſa eſt: nam unum hoc animal, iure optimo mundi vinculum appellatum, in una, & eadem numero forma duplicem ſubſtantiam gerit, quarum altera cæleſtis mens eſt, altera vero brutorum portio.

Neque latratus lyciſcæ à Proclo adverſus hanc rationem adductus quicquam negotii
faceſ-

faceſſit, aſſerente, illam quoque eſſe variæ & permixtæ naturæ. Nam cum hæc permixtio, & varietas in materia ſit, non in forma, non eſt quod illius horreamus latratus; quandoquidem difficultas hæc nobis obiecta non mordet.

Neque noſtros conturbet animos auctoritas Ariſtotelis, dicentis primo de hiſtoria animalium, c. primo, etiam ex animantibus, quas natura abiecit ad paſtum, multas eſſe, quæ modo ſolitudine gaudent, modo ſocietate; ne forte negare cogamur, ſoli homini naturam ancipitem fuiſſe tributam: non enim in iis, ſi rite ſpectamus, veras differentias vitæ, quemadmodum in homine, cernimus, ſed ſolummodo veſtigium, & illud quidem leviter impreſſum, contemplationis & actionis.

Quod veſtigium cum perſpicax Aeſopus animadvertiſſet, novam, & admirandam methodum excogitavit erudiendi diſcipulos ad Moralem Philoſophiam: Et quæ ratiocinando, definiendo, atque ex hiſtoriis admonendo, alii nobis ſerio tradidere, ipſe avium, & ferarum fictis, ſed ſaluberrimis quidem ſermonibus, quaſi iocans edocuit. Quemadmodum etiam poetæ, ſympathiam, & conſenſum rerum ſecum conſiderantes, multa de coniugiis arborum non temere confinxere. Neque propterea pecudes vere locu-

locutas à paſtoribus unquam accepimus, quamvis Aeſopus illas loquentes inducat; neque voluptas vites traxit ad ulmos maritos, ut fingitur, ſed ars agricolarum. Hanc hominis formam duplicis ſubſtantiæ perfecte novit antiquitas: quæ duplicem propterea hominem nobis reliquit, internum ſcilicet, & externum: unum Angelis, alterum brutis perſimilem. Id ipſum quoque Moſes allegoricus ſignificavit, ſi credimus Origeni: nam, cum Adam rectus à Deo effingitur, primus homo intrinſecus nobis proponitur: cum vero ex illo tanquam ſomno oppreſſo Evâ formatur, ſubiicitur oculis noſtris homo alter extrinſecus, qui divinarum rerum oblitus, & ab inferioribus illectus, delapſus eſt in errorem, & vitium. Per animas à Deo manantes; à variis ſtellis, quas in orbem vertunt, primo receptas; craſſo corpori nondum alligatas; cuncta cognoſcentes; ducentes felicem vitam, quid aliud deſignare voluit divinus Plato, niſi primum hominem intrinſecum? Et per eaſdem animas ad informãda mortalia corpora deſcendentes; per alarum caſum, quibus ad ſuperna aſpirabant; per ſoporem, & oblivionem eorum; quæ noverant, nonne ſecundum hominem extrinſecum adumbravit, imo etiam expreſſit? In primo & interno homine rationem ſolum habente ponitur vita

contem-

contemplativa; nam cum in converſione conſiſtat ad finem univerſalem, reponi etiam debet in illo homine, cui præſtitutus eſt univerſalis finis. At huiuſmodi eſt homo primus, utpote qui virtute continet hominem ſecundum.

Sed vita activa, cum ad particularem finem referatur, in ſecundo homine recte locabitur; namque homo ſecundus nil aliud virtute comprehendit, quam ſe ipſum. Suademur etiam ad ita ſentiendum ex eo, quia virtutes omnes, quæ perturbationes retundunt, & actioni inſerviunt, ſunt in inferiore parte animi; quæ quidem pars inferior eſt eadem cum homine ſecundo. Licet enim huiuſmodi virtutes à parte ſuperiore quę eſt homo primus efficientem cauſam, id eſt, rectam rationem, tanquam regulam accipiant; in inferiore tamen parte, quæ eſt homo ſecundus, tanquam in ſubiecto proprio, conquieſcunt. Nec quia pars ſuperior agit operatione immanente, denegari illi debet tranſitus; ſaltem virtualis. Cum igitur motus ſit potius in eo quod movetur; quam in eo quod movet, & pars animi inferior ſit illa, quæ regitur, pars vero ſuperior ſit illa, quæ regit, & imperat; profecto qui nullius in magiſtri verba iuravit, affirmabit, Activā vitam in ſecundo homine reponendam. Quod ſi quis in primo repoſuit, mo-

tum

tum illum fortaſſe reſpexit, quem Platonici actuoſum appellant; ſed nos paſſivum reſpicimus, de quo omnes intelligunt, cum de motu loquuntur.

Hinc dicere ſolebat SperonusSperonius, celebre huius Civitatis Oraculum, Activam vitam eſſe perfectionem hominis externi. Quod idem eſt, ac ſi diceremus, eſſe perfectionem animæ humanæ imperfectæ, quatenus imperfecta eſt. Contemplativam vero vitam dicebat eſſe perfectionem hominis interni.

Neque vita Activa homini ſecundo, & externo eſt tributa, ut in ea perfectione conquieſcat, ſed ut ad ingenium, & mores redeat hominis primi, & à proſperitate, quæ in actione eſt poſita, ad contemplativam tranſeat felicitatem; Quod Platonici nobis egregie monſtrarunt. Nam cum poſt deſcenſum animarum imperfectionem ſecundi hominis oſtenderint, docent etiam modum, quo animæ, iam è cœlo delapſæ, ſuo munere recte fungi poſſint; ut eo perfunctæ in antiquas ſedes revertantur, ibique fruantur ſummo bono, proprio labore comparato. Caſum animarum nullo pacto probamus: poſſumus tamen cum Perſpectivis, qui per excogitatas pyramides, & imaginarias lineas vera concludunt, uti etiam nos commentis Platonicis. Nam ex iſto fabuloſo

loſo animarum deſcenſu facile adducimur ad percipiendum, hominem primum in errorem delapſum, atque in ſecundum mutatum.

Quid igitur nobis peregrinis in hac vita alarum remigio deſtitutis, agendum reſtat, Auditores? Aliud nihil profecto, niſi recuperare pennas amiſſas, ut per prudentiæ, ſcientiæ, & ſapientiæ gradus revertamur in patriam. Alas ambas amiſimus ob vires remiſſas, & repreſſas, quibus ad verum, & bonum aſpirabamus. Siniſtram alam primo aſſumimus cum voluntas, cum propenſione ad bonum, tum prudentia roboratur.

Illa aſſumpta facilè recipimus dexteram; quod contingit, cum intelligendi, & iudicandi facultates interna commotione ad verum, & ſapientia convaleſcunt. Virtutes namque morales, quas ala ſiniſtra deſignat, diſpoſitive pertinent ad vitam contemplativam. Nam tollunt vehementiam paſſionum, quibus abſtrahitur animus à contemplatione. Quare homo ſecundus, dum virtutibus morum perficitur, evadit iterum homo primus. Denique in patriam revertimur, cum, his compagibus corporis excluſi, donamur tandem libertate. Quam quidem maxime cupimus; nam ad immortalitatem creati vitam hanc cauſa illius præſtantioris expetimus. Ita ſtrenui milites

non

non per ſe bellum exoptant, ſed ut pax, quæ eſt militiæ finis, ſit rebus fortiter geſtis illuſtrior.

Perturbationum, quæ libertatem iſtam impediunt, & contemplationi nocent, moderatrix eſt Philoſophia Moralis, ſi, ut agamus, ad illam confugimus: ſi diſcimus vitæ, non ſcholæ: ſi noſter animus Philoſophiam amat ut remedium, non ut oblectamentum. Nam qui in ſola diſputatione conquieſcit, ut cum Ariſtotele loquar, ſane perinde facit atque ægrotans, qui medicos quidem libenter audit, nihil tamen eorum efficit, quæ ab ipſis mandantur. Et quemadmodum illi nunquam bene habiturum eſt corpus, qui ita curatur, ſic nec iſti animus, qui ita philoſophatur.

Diſcamus igitur magis vivendi rationem, quam diſputandi. Nam magnum quidem eſt, implicita ſolvere, ambigua diſtinguere, obſcura perſpicere; ſed longe maius, gloriam contemnere, ærumnam ferre ſine gemitu, & cum mors aderit, non trepidare.

Annus

ANNUS SECUNDUS.

FElicitatem, quæ eſt actio conſentanea virtuti, tanquam ſydus Borealis poli, vobis in hoc vitæ Oceano undique agitatis, indicavimus anno præterito. Reliquum nunc eſt, ut ſtellas ſingulas, ex quibus aſtrum illud componitur, hoc eſt omnes virtutum ſpecies, ſeparatim inſpiciatis. Sed præcipue ad explicationem Iuſtitiæ, quæ eſt omnium domina & regina virtutum, cuius fulgori cedit Heſperus, & Lucifer, noſtra feſtinat intentio.

Verum quia ab univerſalibus initium eſt capiendum, ideo antequam ſermonis curſum dirigamus ad ſpecies ſigillatim enarrandas, aura quadam à doctrinæ ordine profecta ad virtutem univerſalem, ac generatim cognoſcendam, convertimur, atque compellimur.

Moralis virtutis lumen; quo cœleſtis portio hominis emicat, & tantam excitat admirationem ſui; non eſt denſior pars ſui orbis, ut nodus in tabula, ſed animi firmiſſimum robur: Non eſt quinta quædam eſſentia, ſed quid à potentia & affectione diſtinctum. Non ex floribus conflatur elementorum, ſed ex voluntate, conſultatione, electio-

ne conficitur ; quæ ſub ſpontaneo , tanquam ſub genere, continentur.

Hæc ſunt tria, quaſi corpora ſimplicia, ex quibus actio componitur. Hæc ſunt conceptio, & cunabula virtutis. Hæc enim ſunt principia unde prodeunt operationes, ex quibus frequentatis fit habitus. In iis, quia ſponte ſuſcipiuntur , laudi vel vitio relinquitur locus : quemadmodum illæ, quæ vi, aut imprudentia fiunt, ſæpe veniam, interdum etiam miſericordiam promerentur.

In his tribus elementis, conſpirantibus ad abſolutionem operationum humanarum, unde proficiſcitur virtus, hic ordo ſtatuitur à Peripateticis.

Primo mens abſolute rem iudicat. Secundo ſub ratione boni. Tertio voluntas id vult. Quarto vis conſultandi de mediis pro êius adeptione deliberat. Quinto id quod conſultatione cæteris fuit præpoſitum, electio deligit ; niſi obſiſtat appetitus, ut accidit in incontinente ; & hæc omnia communi genere participant , ſpontanei ſcilicet, quod latius patet ; & pendent à libertate arbitrii , cum neque neceſſitate agant homines, neque fortuito, ac temere more cylindri deferantur. Hunc quinarium ordinem Ariſtotelicum fortaſſe deſignarunt Stoici illis tribus Inſpectionibus. Quarum prima æſtimat quanto quidque dignum

dignum ſit , & pretia rebus imponit. Secunda ad res intus æſtimatas impetum capit ordinatum, & temperatum. Tertia in ipſa rerum actione cognoſcit, quando, ubi, & quomodo, quidque agi debeat. Tunc enim vita ſibi concors eſt, cum actio non deſtituit impetum, & impetus ex dignitate rei cuiuſque concipitur. Prima inſpectio, de æſtimatione, mentis iudicio; ſecunda, de impetu, actui voluntatis; tertia, de actionibus, conſultationi, & electioni proportione reſpondet. Sed etiam magis diſtincte hac de re loquuntur Theologi, imitantes ſectiones medicorum. Nec mirum: ſi diligentius cæteris ea, quæ ad finem pertinent, exquirant. namque agunt de vero, & ultimo fine; cuius iactura foret longe maior, quam privari Ideis Platonis, vel Elyſio Poëtarum. Iuxta ordinem actuum voluntatis ſecundum lineam rectam, & reſpectu eiuſdem obiecti, duodecim motus ordinantur à perſpicaci Caietano; qui diſtincta diſtinguens, & diviſa ſubdividens, p^{a}. 2^{a}. q. 16. art. 4. tantam in moralia induxit ſubtilitatem, quantam in Metaphyſica acerrimus Scotus invexit. Primo igitur apprehenditur v. g. felicitas. Secundo eſt voluntas. Tertio imperfecta eius fruitio. Quarto, intentio eiuſdem. Et hic finitur prima voluntatis habitudo ad finem: cum enim præ-

Digitized by Google

dicta perfecte inſunt, voluntas habet finem in ſe ipſa; id eſt, perfecte illum appetit. Et hinc inchoat prima quoque voluntatis habitudo ad id, quod eſt ad finem. (Intentio enim ad id deſcenſum præbet.)

Sed quia conſilium de his quæ ſunt ad finem eſt voluntarium, nam à voluntate movetur ratio ad deliberandum, & hæc motio vere eſt uſus, ideo quinto loco ponitur, Uti ratione ad conſilium. Sexto loco eſt conſilium de his, quæ ad finem ferunt; quod eſt rationis inquiſitio, ante iudicium de eligendis. Septimo eſt iudicium, quod inquiſitione præcedente, à ratione profertur, & dicitur ſententia, ſive concluſio. Octavo eſt electio, quæ amplectitur rem iam deciſam, & conſultatione cæteris præpoſitam, & eſt affectatio eius, de quo habita eſt conſultatio. Et hic finitur prima habitudo voluntatis ad ea quæ ſunt ad finem. Habetur enim tunc in ea perfecte id quod eſt ad finem, id eſt, perfecte vult media, quæ ad finem diriguntur.

Nono eſt præceptum, ſeu imperium, quo ratio (præſuppoſito actu voluntatis) præcipit electa executioni mandari; & inchoat ſecunda habitudo voluntatis ad id quod eſt ad finem: quoniam iam incipit deſcendere, ut habeat ipſum realiter. Decimo eſt uti; quo voluntas movet potentias executivas, appli-

applicans eas ad executionem. Undecimo eſt executio ipſa aſſecutiva per media ipſius finis. Et ſic duodecimo conſummatur, & perficitur totus progreſſus, fruitione perfecta ſuperveniente; quæ eſt de felicitate realiter adepta.

His gradibus veniunt homines à cogitatione finis ad illius realem poſſeſſionem. Sed quattuor principia, & origines iſtorum motuum, quibus pervenitur ad felicitatem, accuratius ſpectemus. Spontanei cognitio ex ſuo contrario eluceſcit. Non ſpontaneum, eſt illud, quod vi, aut ignorantia fit. Vi autem id fit, cuius cauſa, & principium extrinſecus adhibetur, ea re, cui vis infertur, nihil conferente. Ut ſi quo ventus arborem impulerit, aut Princeps civem eiecerit, aut quis furem manibus, pedibuſque ligatis traxerit invitum. At vero quæ fiunt metu maiorum malorum, nec ſponte, nec invito fieri dicentur; veluti ſi quis tyrannus parenti, ac liberis turpe aliquid faciendum proponat, hac lege ut ſi obediant, incolumes ſint, ac ſalvi; ſin minus, interficiantur. Et eadem ratio eſt eorum; qui ſalutis cauſa, ſuas fortunas iactant, cum oriuntur tempeſtates.

Magis tamen ſpontanei naturam ſapiunt; quia tunc cum aguntur in electione ſunt, & in agentis poteſtate. Sed non propterea

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

appellari poterunt abſolute voluntaria, quia ſi illa alio non referantur, & nos ſimpliciter loquamur, nemo ſponte ea faceret, ad quæ metus impellit.

Sed occurrit hic dubitandi occaſio, cur videlicet concupiſcentia actionis mixtæ non ſit efficiens; quandoquidem hæc ſicut metus, paſſio eſt quædam. At id longe alia procedit ratione. concupiſcentia etenim, cum ad bonum dirigatur, magis voluntarium facit; ſiquidem propter hanc voluntas propenſior fit ad id volendum quod concupiſcit. ſecus autem de metu, qui cum reſpiciat malum, propterea voluntati contrarius exiſtit.

At non ſolum ex vi, ſed etiam ex ignorantia naſcitur involuntarium. Unde ſi quis ex imprudentia plumbum accepit, ratus eſſe argentum, & poſtquam reſciverit, ſe illud egiſſe moleſte ferat, dicetur feciſſe invitus. Si vero non pœniteat; (ut accidit ei, qui inimicum occidit, quem tamen non cognovit, dum interficeret) certe is ſponte ſua non egit quod neſciebat; non tamen egit invitus; quippe cum ob id ipſum non doleat. Quare cum omne involuntarium, aut ex vi, aut ex ignorantia naſcatur, conſequens eſt ut ſpontaneum ſit illud cuius internæ ſunt cauſæ; eo qui agit ſciente quamlibet circumſtantiam.

A ſpon-

Digitized by Google

A ſpontaneo, quod eſt tanquam genus (nam ſponte appetimus finem, ſponte conſultamus de mediis, eaque ſponte eligimus) ad ſpecies illius tranſeamus. Voluntas eſt appetitus mentis, reſpiciens finem humanarum actionum, à mente, ut nobis bonum, iudicatum. Verum autem voluntatis obiectum ſit vere bonum, an bonum apparens, magna eſt quæſtio. Sed qui dicunt, eſſe vere bonum, decipiuntur in eo, quia neſciunt, fines, etiam inhoneſtos, amari. Qui vero non per ſe bonum, ſed apparens, ſub voluntate cadere affirmant, in eo videntur errare, quia ſic nullum foret naturale voluntatis obiectum, ſicut nullum eſſet naturale viſus obiectum, ſi non ipſe color, ſed quod cuique apparet ut color, oculos ferire diceretur. Quid igitur affirmabimus certi, tanta rei impliciti difficultate? Extricabimur facile, ſi dicamus, Obiectum principale voluntatis, omnino, & re vera eſſe per ſe bonum: ſed ſingulis quod cuique videtur. Videtur autem honeſtis hominibus id bonum eſſe, quod vere bonum eſt. At flagitioſi bonum apparens, & quod vere non eſt tale, bonum iudicant. Quemadmodum ea, quæ re vera ſunt dulcia, à bene valentibus dulcia ſentiuntur; ſed ab ægris quæ dulcia ſunt amara exiſtimantur. Voluntati conſultatio ſuccedit.

Conſultatio eſt inveſtigatio per rationem mediorum latentiū, quæ ad nos pertinent, ac in noſtra ſunt facultate, ut potiora inveniamus pro conſequendo fine.

Cum enim multa ſit incertitudo in rebus agendis, quia actiones ſunt circa ſingularia, ideo in rebus incertis, & dubiis ratio nunquam iudicat, niſi inquirendo conſultatio præcedat. Quam conſultationem eſſe mediorum inveſtigationem dicimus, non finis; quia finis in operabilibus habet rationem principii, ex quo media tanquam concluſiones deducuntur. At principium ſub quæſtionem non cadit, ſed in omni inquiſitione ſupponitur. Unde cum conſultatio ſit quæſtio, de fine non erit conſilium; ſed de iis, quæ ad finem pertinent. Hæc autem cum ſint plura, maximus labor eſt inquirere ea, quibus facilius ad eum poſſit perveniri. Quare inveſtigando, & reſolvendo ad eam tandem cognitionem venimus, à qua, licet poſtremo reperta ſit, incipit tamen omnis noſtra ad finem actio proficiſci; & illa inventa conſultationi finis imponitur.

Conſultationem electio ſubſequitur, quæ dicitur etiam liberum arbitrium. Hæc eſt ſubſtantialiter actus voluntatis, quæ iuncta imaginationi, & appetitui inferiori, amplectitur media, iam conſultatione ap-

probata,

probata, eaque dirigit in finem. Amplexus pariter mediorum, non finis, dicitur electio: ea namque deligimus, de quibus deliberamus. At nemo de fine deliberat. Ea deligimus, quæ ante fuere iudicata. At ratio de fine, non poteſt ferre iudicium, cum iudicium ſit concluſio ſyllogiſmi operativi, finis vero ſit principium eiuſdem ſyllogiſmi.

Sed unde oritur noſtra electionis libertas? Primo ex pluralitate eorum, quæ ſeſe obiiciunt deligenda. Hinc bruta, uni penitus addicta, huiuſmodi carent libertate. Secundo ex eo, quia unumquodque à nobis apprehendi poteſt ſub ratione boni, vel mali: ſi æternam beatitudinem excipiatis. quæ cum ſit bonum perfectum, nihil includit, quod omnibus cumulate non ſatisfaciat; nec ſub ratione alicuius defectus concipi poteſt: quare illam ex neceſſitate appetimus, nec poſſumus velle non eſſe beati. Sed quia electio non eſt perfecti boni; cum non finis, ſed ea quæ ad finem ſpectant, eligantur, hinc eſt quod nos libere eligimus.

Ex his tribus elementis conſtat actio moralis. Ex crebris autem actionibus habitus ſimilis acquiritur: acquiſitus vero in ſimilibus actionibus eluceſcit. Et

tunc cum voluptate agimus, quæ prius agebantur cum quodam animi dolore. Virtus namque probe affecto reddito appetitu munus ſuum conſtanter exequitur. Quare poſt perturbationes uſu domitas, & moderatas; poſt Scyllæos latratus compreſſos, qui voluntati, & rationi ſolebant obſtrepere; tunc animus, qui Euripo ſimilis æſtuabat motibus intimis, à bello inteſtino liber, & pacato hoſte domeſtico, qui in ſua viſcera coniuravit, incipit cum iucunditate finem appetere; cum certitudine conſilium capere de iis, quibus illum aſſequatur; & cum celeritate deligere alterum eorum, quæ ſtatuta fuere, & iudicata conſilio.

Huius virtutis, quæ voluntati affert iucunditatem, conſilio certitudinem, electioni celeritatem, tria ſunt principia; materia, forma, privatio; de quibus agemus in futura ſeſſione.

ANNUS TERTIUS.

POſtremum finem ad quem humanæ actiones referuntur, propoſuimus vobis (A. O.) anno primo noſtrarum exercitationum: ut tanquam ſagittarii ſignum inſpicientes, attingatis facilius ſcopum felicitatis. Curſum veſtrum direximus; & facibus

cibus noctu accenſis monſtravimus portum, in quem poſſitis, mundana iactati tempeſtate, confugere.

Et quoniam tutum adverſarum rerum perfugium non alibi, quam in virtutis actione conſiſtit, ideo anno ſecundo à toto genere diſcurrentes per ſingulas virtutes morales, conquievimus in tractatione Iuſticiæ: quæ cum ſit illarum Regina, omnium ultima incidit. Nunc annus agitur tertius, cum revocatis ſermonibus æſtivo tempore intermiſſis, aures veſtras patientiſſimas detinemus: confiſi fortaſſe nimium perſpectiſſima illa benevolentia, quæ nos perpetuo devinxit.

Cum autem prudentia ſit moderatrix virtutum, quemadmodum Iuſticia eſt domina (nam ſi hæc imperat uſum, illa modum ſtatuit rerum agendarum,) ideo novum ſumentes exordium, videbimus hoc anno, quænam, & quot ſint partis intellectivæ ornamenta, quibus animus verum enunciat, affirmando, vel negando. Et numero quinario invento, qui conſtat ex intelligentia, ſcientia, ſapientia, prudentia, & arte, ad laudabiles animi diſpoſitiones tranſibimus.

Qui quidem tranſitus ordine, & ratione non caret. Nam diſputationi de perfectis habitibus, ex quibus beatitudo perfecta ori-

oritur, & tractationi de Prudentia illos dirigente, merito adiungendus eſt ſermo de habitibus imperfectis, & ſemivirtutibus, quæ in vita quotidiana frequentiſſimè reperiuntur, & continent formam imperfectam vitæ beatæ.

Sed ut diſtinctè cognoſcantur, tres humanarum actionum numerabimus fontes (nam totidem gradus deſignantur in unaquaque actione, penes difficultatis menſuras) eoſque conabimur aperire. Unus erit Virtus, cui opponitur vitium; & hæc in hominem, ut homo eſt, cadit. Alter Heroica exellentia, per quam homo ſupra homines extollitur: cui adverſatur feritas, per quam infra deprimitur. Tertius erit laudabilis diſpoſitio, quæ eſt via ad virtutem, & gradus remiſſus ipſius.

Appelletur Continentia late ſumpta, ita dicta à continendo & refrænando paſſiones. Atque hanc laudabilem diſpoſitionem meritiſſimo dici habitum imperfectum, & ſemivirtutem, ex eo demonſtrabimus; quia licet in hac, quemadmodum in virtute, & heroica præſtantia, ſit rectitudo rationis, & appetitus; appetitus tamen, qui in heroë, & in viro temperato, & forti, iam edomitus, ſponte obedit, in homine continente, rationi adhuc reluctatur, nec, niſi quodammodo invitus obtemperat. Sed ſi

minor

minor eſt laus invito obtemperare rationi, quam ſponte obedire; è contra minus eſt dedecus pugnando, & reſiſtendo vinci ab appetitu, quam ſtatim abiectis armis illi in ſeruitutem tradi, tanquam vile mancipium: ideo audietis, Incontinentiam in minorem hominum vituperationem venire, quam feritatem, & vitium: nam in iſtis ſine ulla pugna appetitus dominatur; in illa vero, quamvis tandem ſuperet appetitus, præceſſit ſaltem inter ipſum, & rationem anceps, &glorioſa contentio.

Quibus in tranſcurſu breviter explicatis, hærebimus diu in tractatione de Amicicia, quæ eſt effectus virtutis, & ſemivirtutis. Et quidem de ea accurate à nobis eſt diſputandum. Cum enim ad felicitatem non ſolum interna animi bona requirantur, ſed etiam externa fortunæ: & inter externa maximum bonum ſit amicicia: merito ſequitur ut poſt habitus perfectos, & diſpoſitiones laudabiles, potiſſimum de Amicicia dicendum eſſe videatur.

Et quoniam parta tueri, non minor eſt virtus, quam parere, dicemus, quomodo res tam pretioſa & ad uſum vitæ tam neceſſaria conſervetur, & glutinetur, ſi forte ſolvatur: atque eliciemus certam regulam tollendi querelas inter amicos, & conficiendi pacem inter inimicos: ea ad inimicicias trans-

transferentes, quæ de commerciis diximus, cum de Iuſticia tractavimus. Arbiter namque pacis eſt tanquam iudex civilium contentionum. ad quem ſpectant, utramque partem æquare, & reddere deficienti rem illam, qua exceditur à ſuperante: eamdem ſcilicet in quanto, non in quali: nam ſiquis percuſſerit, non eſt opus ut percuſſionem repatiatur, ſed ſat eſt, ſi ea proferat voce, vel ſcripto, quæ percuſſioni æquivalent; vel alio modo dignitati patientis ſatisfaciat, ita ut ſint pares. Sed hæc nunc leviter tetigiſſe ſufficiat.

Adhibitis ægrotanti amiciciæ medicamentis, & temperamento reſtituto, ſi non ad pondus, quale ante fuerat, ſaltem ad Iuſticiam, (nam ſæpe cicatrix apparet, etiam ſi iniuria, quæ conſenuit, non recrudeſcat,) nunc immediate tractabimus de voluptate, & eius contrario, non in quantum eſt materia continentiæ, & incontinentiæ, ſed ſecundum quod adiungitur felicitati.

Quæ voluptas, ſi non eſt ſummum bonum, ut exiſtimavit Eudoxus, magnum tamen habet, ad virtutem, & beatam vitam, momentum. Eſt enim perfectio formalis actionis, in qua conſiſtit beatitudo: quam ſi non conſtituit in eſſe, ſaltem illi extrinſecus advenit: quam ſi non abſolvit, & perfecit, ut habitus quidam ingenitus, certe illi,

illi,ut quidam finis, accedit, veluti hominibus, corroborata iam, & confimata ætate, pulchritudo ſolet accedere.

Dictis autem iis, quæ ad habitus intellectuales, ſemivirtutes, amicicias, voluptateſque pertinent, iterum de felicitate ſummatim dicemus (nam illam ſtatuimus eſſe hominis finem.) & deſcendentes ad eam, quæ eſt veri hominis, & interioris, cui præſidet ſapientia, docebimus,illam eſſe activa longe præſtantiorem.

Ita ex comparatione eluceſcet magis eſſentia activæ felicitatis; quæ eſt finis rerum humanarum, & principium ſcientiæ moralis. Et ſic primis reſpondebunt extrema: Mens etenim noſtra ſummo hominis bono invento,ad quod per virtutum gradus aſcendit, tandem in eo, tanquam adepto, conquieſcet.

Sed quorſum, inquiet aliquis, hi quæſtionum laquei: hæ ſpinæ difficultatum,quæ acumen quidem exercent, ſed animum morbo non liberant? Moralis Philoſophia eſt perturbationum medicina, non mentis exercitatio: eſt ratio recte vivendi,non ſubtiliter diſputandi. Illa ſecuros nos facit; etiam ſi undique flagrent incendia, vel ſubitus turbo navem rapiat atque proſternat. Illa duce, etiamſi mille micent gladii, vel mucro iugulum tangat, non expaveſcimus.

Quod

Quod fuga Anaxagoræ, Socratis venenum, Zenonis tormenta teſtantur, vocibus perpetuo manſuris. Illa noſtras armat manus in perniciem ſervilium voluptatum, quæ guſtatu, tactuque capiuntur. Et illa eadem nos docet potius ignoſcere, quam ulciſci.

At diligens contemplatio noſtrarum animi perturbationum non pellit timores, non temperat cupiditates, non iras reprimit: Nec in perveſtiganda eſſentia virtutis, minuta ſubtilitas, facit homines fortes, temperatos, & manſuetos.

Verus Philoſophus inter ſapientiæ opera detinetur, non inter vocabula. Suaſionem requirit, non doctrinam, & operabilius putat iuſte agere, quam Iuſticiam propria & dilucida definitione comprehendere.

Eſt ergo inutilis hic modus philoſophandi, qui nec amolitur vitia, nec format virtutes, ut medicinæ nullus eſt uſus, niſi valetudinem expellat adverſam, & reſtituat opportunam.

Quare homini ad felicitatem nato dicatur quid vitare debeat, quid appetere: Robur accipiat, non magis in hoſtes, quam in libidines: Nulla crudelitate, neque aſperitate mentem obnubilet: Sed doceatur in primis quomodo repellat ea, quæ ex tranſ-

verſo

verſo agunt, & ferunt; vel ſaltem qua ratione fortiter toleret.

Erudiatur ad ſuas ſine gemitu miſerias ſuſtinendas, & inſpiciendas, ſine invidia, alienas proſperitates. Denique ultimum vitæ terminum non expectet plorans, & timidus, ſed ipſemet, cum ſummus Imperator evocaverit, in illum, quaſi in patriam, alacriter properet, inſigni fortitudine roboratus.

His ſtudiis firmet labantem animum, & fluctuantem. Hæc Philoſophus tractet, quæ vitam noſtram inſtituunt. Inanes vero diſputationes tranſcurrat: quandoquidem ſecreta rimari, ſolvere implicita, diſtinguere æquivoca, non reddunt homines meliores. Sed neque hæc, neque alia huiuſmodi argumenta adverſus docendi rationem, quam ſequimur, nos de ſententia deducunt, aut de incepto curſu deiiciunt.

Cum enim antiqua forma philoſophandi Stoicorum, quæ movet, atque incitat animos, hodie Concionatoribus ſit demandata, reliquum eſt, ut nos circumſcripti limitibus Ariſtotelicæ doctrinæ, perſcrutemur morum originem, atque naturam.

Namque hic unus nobis ſupereſt labor. Neque in ſupervacuis noſtra teritur inveſtigatio. Nam ſi finis ſcientiæ moralis eſt, excolere & conformare mores hominum, cùm offenſione turpitudinis, tum amore

honeſtatis; qua quæſo via, & ratione ad illum poterimus pervenire, niſi prius natura virtutis & vitii probe inſpiciatur?

2. Honeſtas, & turpitudo, ut nobis inſerant propenſionem, vel odium, debent ante cognoſci. Si quidem intellectus eſt prævius ſatelles voluntatis, quæ fertur in cognitum. Eſt homo arbor inverſa, quæ non cæco impulſu ſympathiæ, & antipathiæ, more plantarum, ſed ductu noticiæ dirigentis, ea quæ nocent averſatur, & ea, quæ ſunt ſibi conſentanea, proſequitur.

Et quidem neque infœcunda, & otioſa eſt contemplatio virtutis: quandoquidem mens illuſtrata veritatis fulgore, appetitum inflammat deſiderio bonitatis; quia verum facile in formam boni ſe tranſmutat; unde id quod cognoſcebatur, expetitur.

Hinc Theologiam, quæ Deum conſiderat, appellarunt aliqui affectivam, quia oritur ex conſideratione dilectio. Et quamvis ſuperne ſit contemplativa, attamen deſinit in praxim. Et quemadmodum qui domum ædificant, à fundamentis; ita Philoſophi, qui elaborant in ſtructura vitæ beatæ, debent ab his diſputationibus exordiri.

Baſes & fundamenta felicitatis ponuntur à Peripateticis, qui nos docent: ſed ſummitas, & faſtigium imponitur à ſectatori-

bus

bus Stoicæ diſciplinæ: Hi flexanima, & ardenti oratione, quæ docendo movet, nos hortantur, atque impellunt.

Et hoc felix ædificium, in quo ſumma pax, & tranquillitas habitat, quod à Peripateticis inchoatum, à Stoica architectura ſolebat abſolvi, nunc perficitur à noſtris Chriſtianæ fidei oratoribus.

Quorum ſermo conſumitur, non in docendis tantum hominibus, ſed etiam ad virtutis ſtudium cohortandis, & eloquii luce perfunditur. Serunt quidem iſti ſalutaria ſemina doctrinæ, ſed præterea opportune etiam irrigant monitis, & exemplis, ut naſcantur, & adoleſcant. Metu coërcent cupiditates hominum, quæ longe, lateque funduntur, ſed ſpe excitant illorum mentes ad conſpectum æternæ cognationis, & domicilii. Minis territant, conſolationibus recreant; & offerunt ægris pharmaca, & cæcutientibus lumen.

Erat quidem excelſa Stoicorum conſtructio, ſed non ita attollebatur, ut reſpicientium hominum fruſtraretur intuitus. Illorum namque emendatrix humanæ vitæ eloquentia ad eam ſolummodo beatitudinem incitabat, quam intra ſphæram noſtrarum virium collocatam quiſque poterat naturæ lumine intueri. Sed Stoico ædificio manus admoventibus etiam Franciſco, &

Dominico, magnificentior, & altior moles inſurgit; ſublimi vertice nubes ſcindit; cœlum penetrat; neque conſpicitur, niſi ſupernaturale fidei lumen affulgeat. Quod ſi affulſerit, tunc oculorum acies, ultra communem hominum valentiam perſpicax facta, molem iſtam excelſam, æternam ſcilicet gloriam, à conſpectu noſtro remotiſſimam, ſi non cum evidentia, ſaltem cum certitudine intelligit. Quod idem pulchre præmonſtrat allegoricus ille oleaſter, in quo fæcunda, & pinguis inſeritur oliva.

Quemadmodum enim inſitio, & inoculatio (ut loquamur artis ruſticæ vocabulis) arbores facit generoſas, ita etiam Stoica Philoſophia, ſi illi adhibeatur oculus Chriſtianæ fidei, nos adiuvat ad ſublimiorem beatitudinem comparandam.

In hoc ſublime ædificium, quod Stoici & Chriſtiani opificis induſtria ad tantæ altitudinis faſtigium erexit, animum avide intendunt ii, quos Deus inſtituit hæredes: & aſſidue volitant ſuper hanc arborem, quam inſitio fœcundavit.

Quare activam Philoſophiam tres, ut nobis videtur, exercent civiles artifices. Primum & ſecundum, Theoricos & ſcientes dicimus, quoniam uterque eorum, tanquam docens, civilis ſcientiæ conſtructionem conſiderat. Tertium libet appellare Practicum

&

& prudentem, quia ſermones utriuſque docentis exequitur. Primus occupatur in locandis fundamentis activæ Philoſophiæ; cuiuſmodi eſt Ariſtoteles, Thomas, Caietanus, Scotus, Bonaventura, & alii, qui de rebus moralibus tantum docendo locuti ſunt. Secundus verſatur in imponendo inchoatæ Philoſophiæ faſtigio, & finit opus inceptum.

Tales ſunt Socrates, Plato, Epictetus, Plutarchus, Seneca, & alii, qui à morum natura perſcrutanda, quà parumper inſiſtunt, ſe ad præcepta, hortationes, & monita tranſtulere.

In quorum, ut diximus, locum ſuccedunt hoc tempore æternæ prædicatores veritatis. His omnibus medium eſt ingenium, hoc eſt, proclive, tam ad ſapientiæ, quam ad eloquentiæ artes; & ita doctrina exprimunt primos artifices, ut dicendi facultatem non negligant oratorum. Tertius artifex eſt veluti Pericles, & Themiſtocles, qui quod poſitum eſt in aliorum doctrinis, atque præceptis, confirmarunt uſu laudabilis vitæ, & recta adminiſtratione Reipublicæ. Atque his connumerandi ſunt pii, & religioſi viri, quibus numen amicum eſt, atque propicium, & quorum fides in operibus viget.

Quis veſtrum igitur iuſte expoſcat à no-

bis exhortationes, monita, exempla, & cætera arma eloquentiæ? Ariſtotelem ſequimur, non Epictetum; neque in meſſem alienam, ut aiunt, cupidas & ambitioſas iniicimus manus.

Non imponimus faſtigium felicitati tanquam architecti; ſed fundamenta iacimus, tanquam operæ & adminiſtri. Neque ita audaces ſumus, ut cum adhæreamus humanis rebus, ſicut cæteri homines, velimus more Stoicorum, & cœnobitarum, mundi contemptionem & deſpicientiam auditoribus prædicare. Et quamvis, ſi vellemus artes & artus æqua lance perpendere, fateri cogeremur, nos valde impares eſſe etiam huic oneri comportandi lapides, & cæmenta, affirmare tamen poſſumus, (neque hoc arroganter dictũ putetis) aures noſtras tinnire adhuc, & reſonare acutis vocibus, quas olim in Parmenſi Academia hauſimus, florente ſtudio iuventutis, à Scoto, & Caietano, & aliis non dicendi, ſed docendi magiſtris.

Relinquentes igitur interpretibus & internunciis ſummi & veri Iovis, monitiones, & imitationes, quibus nos permovent; exempla quæ in rem velut præſentem ducunt; ſermonis elegantiam, qua pios & veraces ſenſus exornant: aſſumimus nobis humanas doctrinas, quæ ancillantur, & ſerviunt divinæ ſapientiæ.

Nos

Nos ſumma legimus litora, dum iſti liquentes terras pelago irrumpunt, & ſequentes Cœlum, domant vitiorum hyemes, ac tempeſtates; Nec propterea ſpernendum eſt hoc ſtudium Philoſophiæ noſtræ, quæ fundamenta conſtituit, & mentem illuminat; Nam & mentis radiis voluntas accenditur, & ex fundamentis exurgit totius operis celſitudo.

ANNI QUARTI

Sermo primus.

SOcratem cum laudaret Xenophon, quod à ſublimium rerum contemplatione, quæ humanæ captum intelligentiæ longe excederent, omne ſuum in Philoſophia ſtudium ad excolendos Civilis vitæ mores, tanquam è cœlo in terris deductum, tranſtuliſſet, id non ſine magna cauſa ſapientiſſimum hominem feciſſe pronunciavit.

Inanem ſcilicet, ac temeritatis plenum laborem cenſuiſſe, eas inter naturæ tenebras certæ alicuius cognitionis lumen inveſtigare, quarum obſcuritate veterum ſolertiſſimi circumventi in tam varias, ac tam abſurdas ſententias errando diſtracti eſſent.

Alios enim omnia rerum genera ad unicum ens contraxiſſe. Alios infinita principia,

infinitos etiam mundos immenſo in ſpatio reperiri affirmaſſe. Quoſdam nihil omnino moveri: quoſdam perpetuo cuncta motu agitari arbitratos. Nonnullos denique, quidquid ſit, interire viciſſim, ac generari; pleroſque vero nihil mutationi eiuſmodi obnoxium eſſe crediddiſſe.

Hanc Xenophontis, in laudando Socratis conſilio, rationem, ſi quis admittat, nec dialecticæ artis ſatis peritus, nec multa in eorum ſcriptorum lectione, qui rerum civilium doctrinam profeſſi ſunt, diligenter verſatus, iudicio veſtro, Auditores ſapientiſſimi, exiſtimabitur.

Quis enim ignorat, nullam eſſe nobilem artem, nullam diſciplinam, in qua vel tradenda, vel exercenda, pugnantibus inter ſe opinionibus viri maximi non atrociter digladientur?

Moralis vero facultas, ſi unum tantummodo præcipuum eius caput, in ultimi finis conſtitutione poſitum, conſideremus, tot contentionum quaſi fluctibus, ob veritatis in puteo latentis (quod Democritus dicebat) obſcuritatem, agitatur; ut nihil incertius, nihil maioribus ſit involutum difficultatibus, quam eius cognitio.

Ignorato vero fine, qui arti omnium artium maximæ propoſitus eſt, quæ ſupereſt nobis in vita ſpes eius conſequendi, ſi

tan-

tanquam ſagittarii capti oculis, quo tela dirigamus, ne ſuſpicione quidem divinare poſſumus?

Legiſtis credo quæ ab Romanæ eloquentiæ parente in libro De finibus doctiſſime collecta ſunt, & diſputata, non modo de Academicorum cum Peripateticis, Stoicis, Epicureis, aliiſque pluribus in hoc argumento diſſenſione, ſed quam difficile ſcitu, vel potius ſupra omnem humanam ſit facultatem, diſceptando invenire, quá potiſſimum ſententiam, ut probabiliorem ſaltem, ſi non ut veriorem, amplectamur.

Audiviſtis etiam, non dubito, extitiſſe philoſophos, qui nullum eſſe inter bonum & malum diſcrimen, nullam artem bene vivendi, pertinaciſſime & ſunt opinati, & magnis editis voluminibus prodidere. Sed hos tanquam ingeniorum monſtra, qui cum Heraclito, ac Pyrrhone, noviſque Academicis, ad evertendam mentis humanæ ſublimitatem ipſa mentis excellentia ingratiſſime ſunt abuſi, prætermittamus.

Quid vero dicendum putabimus, ut viro acutiſſimo Marco Varroni ſatisfaciamus, cuius admirabili, vera tamen, ſupputatione, tantum eſſe opinionum numerum de beatitudine differentium compertum eſt, ut non pauciores ſint, quam octoginta & octo ſupra ducentas?

Quomodo etiam duos præcipuos Socratis ipſius diſcipulos, & familiares intimos, inter ſe conciliabimus, Platonem, & Xenophontem? quorum hic diſerte negat, magiſtrum præter moralem philoſophiam quidquam attigiſſe aut naturalis ſcientię, aut eius quam Peripatetici Metaphyſicen vocant; hic illum non ſemel, ſed præſertim in Parmenide, ſubtiliſſime de ente primo, bonoque ſupra ens poſito, diſputantem inducit.

An dicemus, inanem & importunam operam ſumere qui aperte diſſidentes fruſtra in gratiam reducere velis?

Scimus autem omnes, quæ inter hos duos ſimultates, quæ obtrectationes interceſſerint.

Illud potius noſtri muneris eſſe arbitrabimur; ut, cum ignotum ſit nemini, Socratem præcipue ſemper verſatum in virtutis humanæ, humanæque beatitudinis indagatione, fateamur quidem, non eſſe cuique obvium & facile, his de rebus certum ferre iudicium. Illorum tamen cognitionem, ſi comparetur cum eminentiſſima contemplationis parte, tanto eſſe faciliorem, quanto corporeis obiecta ſenſibus minori labore deprehendimus, quam ea, quæ ab omni materia ſecreta ſunt.

Opiniorum vero copia, & varietas, dum examinatur, & perpenditur, nos in veritate

acu-

acutius pervidenda, & pertinacius obtinenda, potiſſimum iuvet.

Quod ut quantum in mediocritate ingenii mei poſitum eſt, vobis, Auditores, mihique contingat, peto à benignitate veſtra, æquo ac libenti animo permittatis, ut huius anni ſtudiorum meorum labor novam quandam, non tamen parte in ulla ab Ariſtotelis doctrina abhorrentem, per ſemitam decurrat.

Cuius ingreſſum ut aperire incipiam, revoco vobis in memoriam quod alias ex hoc ipſo loco commonui, Duas eſſe civilis diſciplinæ ſummas & principes partes: alteram quidem quaſi Theoricam, cuius eſt obiectum, & opus, diligenter in communi quærere, & conſtituere, quæ vera ſit hominis beatitudo, quibuſque mediis parari poſſit, & conſervari: alteram proprie Practicam, quæ Theoricæ præſcriptum ſequuta, iam in uſum actionemque deſcendit.

Illam tradi in Principum præſertim gratiam, & eorum, qui ætate, moribus, ingenioque præſtantes, idonei ſunt ad res eiuſmodi utiliter audiendas: hanc, ſingularibus præceptis & admonitionibus comprehenſam, obedientiam potius, quam iudicium requirere.

Utriuſque vero exemplum habere nos in præclara medicorum arte, quæ vel ſanitatis eſſen-

eſſentiam,& cauſas,morborum quoque originem, ſymptomata,& remedia communiter ſpeculatur, vel ægrotantibus, ac ſanis etiam, ne ægrotent, admovet illorum utilitati opportuna.

Moralis theoricæ ſpecies multæ apud alios ſunt. Duas agnoſcit Ariſtoteles; Ethicam, & Politicam; quæ tamen & ipſæ pro varietate rerum, quibus ad felicitatem conſequendam vita communis indiget, ſecantur in plures, civilem, militarem, œconomicam, nomotheticam, monarchicam, polyarchicam, & alias; quarum ſumma ſaltem capita,& axiomata,typoſque,habemus in Ariſtotelis libris.

Practicæ vero ſpecies ſunt gnomologica, paragelmatica, hypothetica, paradigmatica, parænetica, protreptica, & aliæ,quarum exempla paſſim occurrunt in Theognide, Phocylide, Iſocrate, Plutarcho, Dione, Max. Tyrio, Seneca, & in eo quem præcipue legendum indicat Plinius Ciceroniano de Officiis libro.

In tam fertili utilique rerum pulcherrimarum ſylva, percommodum mihi, iucundumque vobis etiam futurum exiſtimavi, ſi Ariſtotelis ordinem in Ethicorum libris ſecutus, quorum interpretatio mihi præſertim demandata eſt, moralis ſcientiæ brevi commemoratione enumeratis inſigniori-

bus

bus problematibus, circa ſingula mox tria præſtem. Primum, paucorum, qui inter Philoſophos veteres celebriores ſunt, opiniones cum Ariſtotelica conferam. Secundum, exemplis, ex hiſtoriarum penu depromptis, rem illuſtrem. Tertium demum, veriorem ſententiam, ſicubi humani imbecillitas ingenii deficiat, dubitantibus ſuggeram ex divinis Theologorum oraculis, quæ ſola falli non poſſunt.

ANNI QUARTI

Sermo ſecundus.

OMnes homines impulſu naturæ fœlices eſſe deſiderant; Et cunctos exercet beatitudinis cura mortales. Sed quia perturbationum caligo rectum confundit intuitum, cæcutiunt multi ad perſpiciendum, quid ſit, quod efficiat fœlicem vitam.

Plerique etiam errant; quia more pecudum antecedentium gregem ſequuntur, & præſertim eos, qui valent poteſtate, & imperio. Cum enim complures illorum ſint potius ſervi coronati, quam domini: (nam & auri importuna ſiti, & violenta regnandi libidine, & blandis ſenſuum illecebris tenentur obſtricti) multi, pernicioſo exemplo de-

decepti, neſciunt recto tramite callem carpere; quia, ut eſt in proverbio, Cæcus cæcum ducit.

Sub mundi naſcentis origine, cum homines primi, adhuc credula rudes ſimplicitate, minime cognoſcerent id, quod hodie docuit experientia, & dictavit aſtutia, gens quædam iacebat in ima valle, ſub excelſi montis radicibus: qui ferire cœlum ſublimi vertice videbatur. Hæc cum pluries curioſe adnotaſſet inæqualem & inſtabilem lunam, nunc deciduis cornibus, nunc reſurgentibus, credidit, illam ex alto cacumine contrectari poſſe, atque inde perfecte intelligi, quomodo creſceret, atque ſeneſceret.

Alii itaque caniſtris, alii ſaccis, refertis cerere, arreptis, certatim cæperunt montem aſcendere. Sed cum poſt emenſum iter, moleſtum, atque difficile, lunam etiam tunc remotiſſimam cernerent, via feſſi, & fracti irrito labore membra, procumbentes humi, optabant, ſed fruſtra, in ima valle remanſiſſe. At ii, qui remanſerant, exiſtimantes, eos qui aſcenderant, voti iam compotes factos, lunam tangere, illos feſtinanter proſequebantur. Hæc ſunt (A. ſap.) per allegoriam dicta.

Mons ille eſt fortunæ rota, in cuius ſummitate ignarum vulgus ſummam beatitudinem reperiri putat, cum tamen ibi nulla

ſit

ſit requies. Nec mirum ſi allucinetur: nam ad rumorem, non ad rationem compoſitum, magis credens, quam iudicans, ea optima exiſtimat, quæ magno recipiuntur aſſenſu; & exemplis perit alienis.

Pauperes ex humili fortunæ ſtatu ſuſpiciunt divites in ſede celſiſſima collocatos, eoſque quaſi cœlo proximos admirantur. Sed quemadmodum conſpicilia, ſi ſint ex vitro tranſlucido, & nullius coloris, admittunt ſoles puros, & dies ſine fæce; ſi vero ſint colorata, & craſſa, renunciant oculis noſtris terræ vultum longe alium, & diverſum à vero; Ita ii quibus cenſus exuberat, ſi proprio utantur iudicio, ſe infælices eſſe intelligunt. Nec ſibi videri poſſunt alia ratione beati, niſi cùm mutuata errante plebis ſententia, quaſi vitro impuro & colorato oculis admoto, malunt aliis credere, quam ſibi; & cum graviter ægrotent, & dolorem ſenſu percipiant, ſtulte tamen interrogant alios, an ſibi inſit voluptas, vel dolor; cum potius deberent ſe ipſos audire, & ſecum loqui. Et quidem pinguia rura, & cultiora, quam uſus naturæ deſiderat; vis magna congeſtæ pecuniæ; veſtes ſerico ſuperbæ, & arte conſpicuæ; ſupellex precioſa; longus ordo famulorum perite ſervientium; plura denique poſſeſſa, quam nota; obſtringunt ita hominum mentes, ut eas nullo

rem-

tempore reſpirare permittant: nam & augendi cupiditate, qua nihil egentius, & amittendi metu, excruciant. Et quia ſæpe auferuntur cum vitæ periculo, pertimeſcunt divites gladium, ſuſpicioſi ſemper, atque ſoliciti: & magno auri pondere onuſti, taciti contremiſcunt, qui vacui præſente prædonum turba cantarent. In ius divitis ſucceſſurus inhiat loculis, quaſi lupus eſuriens, & moræ impatiens; iam novit venena tractare; at pauperis tugurii hæres miſcere aconita non didicit. O igitur infælix divitiarum fælicitas, quarum adeptione nobis eripitur cara & optata ſecuritas.

Quare in bonis non ſunt computandæ divitiæ, cum noceant habenti. Contra autem cum liberalitas nos probos efficiat, nec manere apud nos poſſit quod in alium ex largitate transferimus, tunc accipiunt iuvare divitiæ, cum deſinunt poſſideri. Terræ filii abiecti, & obſcuri, eos cœlo exæquari putant, quos dignitates evexerunt, & fecere conſpicuos. Sed non ſunt certa probitatis indicia; nam deferuntur à cæco fortunæ numine; ab errante ſcilicet, & repentino Principis arbitrio; cuius voluntas eſt pro ratione, & gratia pro virtute.

Quod ſi honores probis quandoque proveniunt, tunc in eis non commendatur honor, ſed probitas; non placet ſplendor

Pur-

Purpuræ, ſed Iuſticiæ. Non eſt quis veſtrum, qui poſſet riſum comprimere, ſi videret unum aliquem ſibi Ius & Poteſtatem præ cæteris vendicantem inter formicas.

At ſapiens, qui ex ſublimi mentis arce mortalia proſpectat, terram quaſi punctum contemplatur: cui ſi maria, paludes, & montium iuga auferantur, nobis habitatio anguſtiſſima relinquetur.

Ex tanta igitur ſublimitate hominum concilia, atque certamina, quaſi apum examina, vel ranarum & murium prælia, deridet. Hinc triumphat nudus incola dolii, Macedonica admirante ſuperbia. In hac area tam parva, verſatur præclara Regum potentia.

Sed ſit terræ globus moles vaſta, & immenſa, in qua de pervulganda fama, & proferendo nomine laboramus.

In terras deducatur è cœlo ſapiens; & cum homo ſit, à ſe aliena non putet mortalia. Illi ſeria videantur, quæ ſerio geruntur. Certe ii, qui cupiunt cæteros præire, dantibus ſupplicant, & poſcendi humilitate vileſcunt.

Et ſi ſunt improbi, quod plerumque contingit, tunc dignitas illos non dignos facit, ſed magis oſtendit indignos.

Quod vos etiam de nobilitate dictum cenſete, cum ipſa maiorum claritas, eos

noſcibiles reddat, qui alioqui fuiſſent ignoti. Et quamvis hæc fortunæ dona, quæ foris emicant, & ſtulti venerantur, in malis enumeranda non eſſent, non propterea iure poſſemus de talium ſplendore gloriari. Fælicitas eſt intra nos poſita; Quare extra petenda non eſt. Principes viri, quos dignitas ſublimavit, variis veſtibus fulgent; ſed fulgor ille eſt veſtium, non hominum. Quod ſi, dum equos emimus, illis prius ornamenta detrahimus, ut ne quid omnino, quod venditor norit, ignoremus; cur homines phaleratos, & chlamydatos, & mendacis fælicitatis larva contectos, incaute mercamur?

Aegroti iacentes in lectulo, atque ii, qui ob corporis deformitatem ab omnibus deſpiciuntur, illos quaſi ſupra ſe collocatos intuentur non ſine invidia, quos virium robur erexit, & ſublimiter extulit pulchritudo. At ſanitas cara, & optabilis, ſed fluxa eſt & caduca. Formæ elegantia ſummis expetitur votis; ſed citiſſime defloreſcit.

Nil homine imbecillius; illum ſæpe etiam parvæ beſtiolæ morſus interficit. Contra illum elementa ipſa coniurant.

In iugulum pueri templum intrantis decidit aqua hiberno frigore concreta, atque illum illico iugulavit. Ubi igitur mors non

eſt,

eſt, ſi aquæ ipſæ à gelu, artifice maligno, in enſes conflantur, ut iugulent?

Negare non poſſumus, quod ſicuti alcyonibus cœli ſerenitas affert nidificandi opportunitatem, ita etiam proſpera valetudo ſecurum præbeat, ut ita dicam, puerperium voluptatibus, quæ non in morbo, ſed in corporis tranquillitate naſcuntur; Sed dum illæ nimis feſtinanter erumpunt, bonam corporis habitudinem vitiant, & ſic ingratæ parentem necant. Sed ſi bona valetudo, quæ eſt ſuaviſſimum corporis condimentum, luxui indulgens, avertit animum à virtute, certe imbecillitas virium illum revocat, & honeſtas iuvat actiones, quæ in integra ſanitate, è manibus effluxiſſent.

Quod cum divinus Plato animadverteret, Academiam ſub craſſo aëre conſtruxit; & nonnulli ſanctitate inſignes viri monachorum cœnobia in quibuſdam vallibus, in nemorum amplexu iacentibus, condidere, ut dum caro eſſet infirma, mens tanto facilius ad ſublimia conſcenderet. Nam & in corpore pingui, ut plurimum, anima macra; & herbarum luxuries, quæ in tellure humida, & iuſto lætiore dominatur, ſegetem necat humanæ rationis.

Formæ vero nitor ſuperbæ eſt breve temporis donum, quod avolat nunquam reditu-

rum; eſt florum mutabilitate fugacius. Et inſignis ille Helenæ vultus, qui tot Troiæ excitavit incendia, evanuit exiguo calore febriculæ.

At ii quorum vultum luctu gravem mæſticia deiicit; quorum corda dolor excruciat, & mordet anxietas, vere illos credunt lunæ conterminos, hoc eſt finitimos ſupremæ fælicitati, in quibus geſtire videtur voluptaria animi elatio.

Sed quandoque ficta eſt hilaritas, & veluti hiſtrio æger corpore, & animo, ridet inter ærumnas. Eſt etiam plena anxietatis voluptatum appetentia; plena pœnitentiæ ſatietas. Intolerabiles dolores, & exitus triſtes, ſunt fructus nequiciæ, cuius ſi melle dulceſcit animus, etiam pungitur aculeis. Ex bonis etiam matribus pravi filii procreantur. Hinc ex veritate odium; ex ſecuritate periculum; ex familiaritate contemptus; ex proſperitate ſuperbia; ex voluptate denique dolor, & pœnitentia.

Rationem facilem excogitavit natura qua explere, & ſedare poſſent homines cupiditates ſuas. Quod vivendi inſtitutum aureis illis ſæculis primi terræ hoſpites ſunt ſecuti. Sitientibus, & eſurientibus præſto erant fontes, & glandes. Si quis algeret, ſol plus ipſis auratis. & ſericis veſtibus poterat calefacere, eratque ſuffragium facile ad-

adverſus cœli rigorem. Fatigatis humus cubile erat. Et eadem Tellus herbis gemmantibus picta cuncta ſpectacula varietate vincebat.

Hactenus neceſſariæ, & ſimplici voluptati conſtituti fines. Sed ſi his tranſgreſſis ulterius irrumpimus, tunc, ordine turbato, voluptas ducis ſibi aſſumit imperium; Et ratio, cui ſenſus regere erant artes, antiquæ virtutis oblita, tyranno ſubiicitur, qui rerum affluentia extollitur, & plenus audaciæ contumelioſus ſemper inſurgit.

Cum igitur ratio, quam tanquam imperatorem noſtri corporis natura conſtituit, exercitum deſerat; quid mirum ſi, ut cum Poëta loquar, Repperit inſanas Veneres vitioſa libido; ſi maria lacus, & ſylvæ uni coguntur ſervire palato?

Ultimus ille Aſſyriorum Rex, qui vitam agens in luto libidinis, non erubuit nere inter ſcortorum greges; qui laſcivam Ariſtippi Philoſophiam, temperantiſſimo Epicuro iniuſte aſcriptam, optime didicit ſine doctore; qui in ſuomet buſto carmina illa iuſſit incidi, quæ, ut dixit Ariſtoteles, in bovis ſepulcro inſcribi potuiſſent; ex Syria ad Indos navigaturus ſibi navim comparavit præter modum amplam, & ſpatioſam, qua univerſas ſecum deportaret voluptates.

In eius regia conſpicui thalami viſebantur, limen egreſſis occurrebant pomaria malis punicis, piris, & vitibus conſita. Nec deerant balnea, popinæ, cænacula, & aliæ turpiſſimæ libidinum officinæ. Extrinſecus erat iucundis depicta coloribus; intrinſecus vero, ad effigies rerum & animalium, vermiculata auro, & argento. Quamobrem cuncti Erythræi maris accolæ illam aſpicientes, fæliciſſimam iudicabant. Nec erat aliquis eorum, qui non ſummopere addici cuperet tam beatæ navis obſequio.

Solvendi tempus advenit: & quidem quandiu manſit aura ſecunda, quandiu fulſit cœli ſerenitas, tibiis, & fiſtulis undique perſonabat. Ubi vero repentina oborta tempeſtas; ignara maris, nec reſiſtebat fluctibus, nec procellas ulla arte pellebat, ſed Inſulæ fluctuantis in morem circumquaque infæliciter iactabatur. Navigantes ſereno cœlo nimium confiſi, conſilii inopes, & malo perterriti inopinato, lugentes iacebant. Tandem omnia procellis, atque turbinibus fracta, & everſa: Rex tabulam de naufragio ſtultus arripuit, atque ita miſerior defunctis, ſuperſtes undis; ſervatus in flammas.

Hæc fabuloſa navigatio, plena aureis ruinis, & ſpecioſis calamitatibus, de iis mu-

tato

tato nomine narratur, qui cunctis rebus illectricem præferunt voluptatem; hæc enim non longius diſtat à dolore & pœnitentia, quam navis illa à naufragio.

Sed quemadmodum, licet mare plurimos erroribus implicet, eſt tamen ars quædam, quæ ſcit & vada, & ſcopulos vitare,& portum petere, & tenere; ita Arte omnium artium maxima, cui tanquam architecto humanæ vitæ, propoſitus eſt finis ultimus humanarum rerum, ad quem diriguntur fines cæterarum artium, poſſumus cautes duras, cænoſa litora, & Syrenas effugere,& tandem in bene fida ſtatione conſiſtere. Et pariter valemus, ne dum lunam, verum etiam ſolem tangere, ſi non montis, ſaltem mentis aſcenſu.

Luna permutationi obnoxia, cuius lumen nubeculæ quædam obſcurant, eſt typus humanæ fælicitatis, quæ in hac via potius, quam vita, modo illuſtrior, modo obſcurior apparens, innumeris agitatur permutationibus, & ſemper gaudium cum dolore permiſcet.

Sol Syderum princeps eſt imago æternæ beatitudinis: nam cum mens noſtra ſit lux ſincera, & veritas; debet ſupra omnes caligines in veritatis luce verſari.

Nec ſine myſterio in Inſula Delo Tem-

plo Apollinis hæc tria legebantur inſcripta, Optimum, Pulcherrimum, & Iucundiſſimum; nam in cæleſti fælicitate illa tria in gradu ſupremo conſpirant. Illic enim non premit inopia; potentia non deſerit, non recondit obſcuritas, non proſternit ægritudo, non fædat deformitas, moleſtia non pungit.

Sed nobis inveſtigandum eſt, prius quid ſit maximum rerum expetendarum in hac vita: Si quidem humana fælicitas cæleſti comparata, eſt tanquam peregrinatio ad patriam, curſus ad terminum, pugna ad victoriam. Nec niſi ex lunæ globo, quæ cœlo ultima, & terris proxima eſt, nobis patere poteſt aditus ad luminum moderatorem, & patrem.

ANNUS QUINTUS.

ALloquimur vos, viri ornatiſſimi, quibus acer ineſt diſcendi cupiditas; & magnus animi impetus ad virtutem, & laudem.

Si ad beate vivendum ſine errore ullo Natura ſufficeret, non eſſet cauſa, cur diſciplinam aliquam agendæ vitæ quæreremus; neque noſtrum quiſquam principiis naturalibus abunde inſtructus, ſupervacaneis vigiliis laboraret.

Sed

Sed quoniam Naturæ quidem inſtinctu ad beatitudinem ſtimulamur; quo autem in loco poſita ſit, non animadvertimus, & tanquam errantes in tenebris aliud pro alio frequenter accipimus: ideo cogimur confugere ad magiſtram bene vivendi Philoſophiam, quæ oculis noſtris caliginem eripiat, & veram oſtendat fælicitatem.

Et quidem qui hanc vitam enavigant, dum credunt in portum vela deflectere, ſæpe deferuntur in ſtationes infidas, quæ tunc maxime agitantur procellis, cum cenſentur immotæ ab acceſſu ventorum.

Occupantur alii in congerendis divitiis: ſed in iis ultimum bonum, quod quærunt, non inveniunt; nam bona utilia alio referuntur.

Quidam vitæ degendæ rationem adamant delicatam, & voluptariam. At in ea non conſiſtit propria hominis beatitudo; cum vita ſenſu directa ſit omnium animantium communis.

Nonnulli fælicitatem in honore putant. Sed etiam ipſi falluntur. Quid enim fælicitate conſtantius, quid inconſtantius hominum opinione?

Sunt & qui in virtute locatam tueantur. Sed evenit, ut is, qui virtute pollet, quandoque in miſeriis, & luctu degat, deformis, æger, mendicus.

Hinc tanta in finibus diſceptandis tumultuantium certamina, & tot diſſentientes ſententiæ; quibus ducuntur in diverſa mortales.

At non ſolum cæcutiunt vulgares homines, qui rectrice tantum Natura iter inſtituunt beatæ vitæ; Sed in difficultates pene inextricabiles delabitur ipſe Ariſtoteles, ad quem unum tanquam ad ducem nocturnum, præferentem nobis lumen, & quendam, quaſi Deum Philoſophorum, converſæ ſunt omnes noſtri temporis Academiæ.

Et certe non abſunt dubitationes, & ſcrupula ab eius Philoſophia. Nam quid quæſo actioni ſecundum virtutem, in qua ſummum bonum poſitum aſſerit, cum vera fælicitate?

Felicitas eſt ſtabile bonum. Actio cito evaneſcit; quare ſi actio eſſet fælicitas, abſoluta actione, homo fælicitatem quaſi veſtem deponeret, in ſequenti actione reſumpturus.

Fælicitas eſt bonum, omni ex parte integrum, atque perfectum: ſed virtutis actiones ſimul eſſe non poſſunt, nec florent eodem tempore, ſed actio ſuccedit actioni.

Fælicitas non conſiſtit in habitu inerti, & otioſo (inquit ipſe,) quia habitus otioſus ineſt etiam in infortunatis.

Sed

Sed quid prohibet, quominus etiam inter maxima infortunia nos operoſa virtus exerceat? Aut quis negare audebit, Priamum potuiſſe conſtanter agere, licet maximis calamitatibus prægravatum?

Fælicitatem eſſe ultimum finem, omnes uno ore pronunciant. At actio non eſt finis, ſed potius via ad finem: cum ſit quidam motus, & quilibet motus in aliquem terminum neceſſario dirigatur.

Quod licet Ariſtoteles, ut ſui defenſor propoſiti, negare debuiſſet, adductus tamen veritate, repente confeſſus eſt in proœmio Ethicorum cum dixit, Omnis actio bonum quoddam expetere videtur. Affirmavit etiã alibi, actiones morales per ſe expetibiles non eſſe, ſed finem aliquem affectare. Quod eſt vero verius; nam nemo agit, ut agat, ſed ut aliquid conſequatur. Non enim quis bibit, ut bibat, ſed ut ſitim pellat; nec fortiter agit, ut fortiter agat, ſed ut provideat civium ſaluti, & hoſtium obſiſtat iniuriis. Quod quamvis Philoſophus animadverterit, non tamen vitavit incommodum.

Quare actio conſentanea virtuti non eſt fælicitas, ſed via ad fælicitatem, &, uno verbo dicamus, eſt ipſa fælicitatio. Multo magis mira illa, & ſolida voluptas, quæ honeſtas conſequitur actiones, videtur fælicitatis titulo

titulo decoranda: Nam voluptas propter ſe, actio propter aliud expetitur: unde male quærimus, cur quis velit delectari; ſed bene quærimus, cur quis velit operari: Neque honeſtate, aut actione ſecundum virtutem homines moverentur, niſi aliquem ex iis perciperent voluptatem. Quid igitur mirum, ſi illorum ingenia, qui dementes & temerarii accedunt ad gubernacula beatæ vitæ, quaſi in ſalo fluctuantia conſpicimus; cum rector navis peritiſſimus aberrans à fine, tanquam ab Arctico polo, illam evertere in portu, & naufragium facere videatur?

Sed quam obſcura, & abſcondita ſit virtus, ne dum oculis vulgi, ſed etiam acuto, & perſpicaci Ariſtoteli, hinc apertiſſime colligamus.

Virtutem dixit eſſe habitum cum recta ratione electivum. Sed neque id difficultatibus caret: ſi quidem in homine incontinente ineſt recta ratio, & recta electio; (nam recte cognoſcit, atque eligit) & tamen in eo non eſt virtus; cum aliter agat, quam cognoverit, & elegerit.

Quare opus eſt, ut virtus ſit habitus cum recta ratione agendi, non eligendi tantum.

Neque ex pluribus rectis electionibus (eiuſdem ſententia) ſed ex frequentatis actioni-

actionibus fit virtus. At ea, quæ virtutem habitam conſequuntur, eſſe debent ſimilia iis, quæ in eius generatione præceſſere; quare erit habitus activus, non electivus. Non tamen propterea excluditur electio. Nam qui habet agendi habitum, habet etiam eligendi. Sed inter electionem rectam, & actionem, interveniente cupiditate, vel ira, cadere impedimentum poteſt.

Quod ſi fælicitas eſt actio ſecundum virtutem, ut ipſe aſſerebat, ad hanc aſſertionem, qualiſcunque ſit, apte, & congruenter dicere debuiſſet, Virtutem eſſe habitum agendi appoſite ad fælicitatem.

Sed neque aptior definitione iam dicta, videtur illa eiuſdem Philoſophi, ut virtus ſit mediocritas quædam circa perturbationes, & actiones.

Hæc eſt potius deſcriptio, quæ virtutem per quædam communia declarat. Nam exuperationem, & defectum fugiunt omnes artifices. Sed conſtituenda non erat ſubſtantia virtutis in quadam differentia, cunctis artibus communi. Neque virtus dicenda eſt mediocritas circa perturbationes, niſi ex accidenti (quod ſcholaſtici materialiter dicerent.) Quare quemadmodum Medicina, non mediocritas circa alimenta, & medicamenta; ſed proprie dicitur habitus reſtituendæ bonæ valetudinis: ita, exempli gratia,

tia, Manſuetudo appellari non debet mediocritas, inter nimium, & parum iraſci; ſed habitus recte tuendi ſe ab externis iniuriis.

Quamobrem dicendum potius videretur, Virtutem eſſe habitum, à quo bonus redditur homo, & quo bene finem illum conſequitur, ad quem eſt à natura progenitus.

Verum eſto, ut cenſet Ariſtoteles, ſit ſane virtus mediocritas quædam. Certe ſtabilem rationem mediocritatis docere debebat, & figere terminos, ac locum ipſum ſignare; ut in quo conſiſtat virtus poſſemus ad punctum conſtituere, & tanquam ſagittarii collimare. Nec ſatis erat dicere, agendum eſſe, ubi, quando, & quantum oportet; ſed præterea docendi erant homines, quonam modo agendum eſſet; quod tamen non præſtitit: ſicut etiam de conſultatione, & electione diſſerit quidem, nunquam tamen docet, quomodo à nobis ſit conſultandum, aut eligendum.

Huiuſmodi inconſtans, & vaga mediocritas, à qua non attinguntur extremitates; ſi fatendum eſt libere quod ſentimus, eſt veluti navis fluctuante oceano, anchoris quidem alligata, ne illidi poſſit ad litus; ſed medio in ſpatio huc & illuc decurſat; neque ubique eſt eadem, ſed variatur

tur

tur moribus, opinionibus, atque temporibus.

Si volebat Ariſtoteles nos certis veſtigiis, quaſi manu ducere ad cognitionem perfectam virtutis, debebat titubantem iſtam mediocritatem ratione aliqua, tanquam vinculo conſtringere, ut non obſcuris, ſed claris, & conſtantibus notis ea poſſet intelligi. Sed illam reiecit ad occaſiones, & tempora, quorum nunquam eſt eadem, neque ſimilis obſervatio.

Et quemadmodum in medicina non ſolum dicitur, contraria contrariis eſſe curanda; verum etiam oſtenditur, quæ ſint uni morbo, & quæ ſint alii contraria, & quo pacto debeant adhiberi: ita in civili facultate, non ſolum dicendum erat, agendum eſſe ubi, quando, & quantum oportet; ſed etiam docendus modus in ſingulis actionibus, & diligentiſſime explanandus.

Quare miramur, Ariſtotelem particularia, quæ ad ipſius artis explicationem neceſſaria ſunt, prætermiſiſſe: qui enim particularia negligit, prudentiam videtur excludere, quæ intellectus practici perfectio eſt, & circa particularia verſatur; Unde multo magis Stoicos laudandos putamus, qui hanc quoque partem non neglexerunt, inter quos Panætius, Marcus Tullius, Seneca, Epictetus.

Non

Non igitur ſibi perſuadeat Ariſtoteles, cum dixerit, prudentiam eſſe habitum cum recta ratione agendi, ſe iis verbis prudentiæ tradidiſſe doctrinam, & omnem facultatem civilem in ſola prudentiæ definitione conſiſtere. Nam certe huiuſmodi rectitudo uberius fuerat declaranda.

Quamobrem iure, ac merito de ſe ipſo dixit; ſe libris ſuis non pinxiſſe virtutem, ſed ut figuram quandam pingui tantum Minerva adumbraſſe.

Hæc ſi vera ſunt, quam præclare locaverit Philoſophus fundamenta Moralis diſciplinæ, quiſque veſtrum facile intelligit.

Sed quia nimis longum eſſet, cuncta eius placita atque decreta accurata conſideratione expendere, concedat benignitas veſtra, ut poſſimus ſaltem præcipua parce tranſcurrere.

Præcipit Philoſophus, oportere nunc ad exuperationem, nunc ad defectionem declinare, quemadmodum faciunt ii, qui ligna contorta in rectum dirigunt, ut hoc pacto medium ipſum facile conſequamur. Hoc præceptum probari non poteſt. Nam ſi ex frequentatis actibus fit habitus, qui diriget actiones ſuas nunc ad prodigalitatē, nunc ad avariciam, nunquam liberalis fiet, ſed potius determinabitur ad illud extremum, in quo magis exercebitur, quam ad medium.

Illud

Illud etiam ſequeretur, ut quis male agendo, diſceret bene agere; quod videtur abſurdum.

Idem exiſtimat, partem irrationalem nihil agere inconſulta ratione, & ſine iuſſu eius, ſed ab ea dirigi, & moveri: Sed quemadmodum concupiſcibilis, non rationis conſilio eſurit, aut ſitit, ſed ſuctu ventriculi excitata, ita ira non ratione dictante, ſed læſione impellente videtur inſurgere.

Neque admonitiones demonſtrant, ut credit, partem ratione vacantem obtemperare rationi; nam illas pars irrationalis non audit.

Admonitio eſt proprii officii oſtenſio. Officium eſt recta actio ad finem perducens, quæ non niſi à recta ratione percipitur. Præterea qui admonet utitur argumentis, quæ non pertinent niſi ad partem intellectivam. Quare vires iſtæ ad motus, qui ſibi ſunt naturales, non videntur egere opera ipſius rationis.

Etiam ſtatuit, neminem reſpicientem ad malum operari: unde, eius ſententia, ſi aliquis cognoſcet, furari eſſe malum, non furabitur; &, ſi furabitur, id erit aut quia, tanquã ebrius, eſt oblitus huius principii univerſalis, furtum eſſe de genere mali; ſicut intemperans facit; aut quia id particulare non

agnoſcit furtum eſſe, nec ſub univerſali contineri, quemadmodum facit incontinens.

Sed id videtur repugnare experientiæ, cum multos videamus ipſum univerſale probe cognoſcere, & particulare quod ſub eo eſt, non ignorare, & tamen labi. Ut cum quis furatur, furari malum putat, & furtum ipſum ſingulare cognoſcit, & nihilominus proſequitur. Sed in hunc errorem inducitur, quia exiſtimat, unam tantum eſſe nobis cognitionem; & cum actio ab appetitu procedat, appetitus autem à cognitione, quia unica eſt cognitio, iuxta ſua principia, unicus etiam erit appetitus, & unica actio.

Sed nec ſatis commode explicare poteſt, qua ratione homines pravi boni fiant; cum aſſerat, vitia incurabiles ægritudines eſſe. Nemo tamen adeo ferus eſt, qui non miteſcere poſſit. Neque à vitiis principium corrumpitur, cum incorruptibile ſit. Quemadmodum enim intellectui ſpeculativo à natura eſt inditus habitus principiorum, quo dirigimur circa ea, quæ in ſpeculatione verſantur, ita practicæ rationi alius habitus eſt ingenitus, quo dirigimur circa agibilia, qui ſynteresis appellatur, & à Theologis dicitur conſervatio, quia divinum in animo lumen, & naturæ leges conſervat. Quod ſi vitioſus incurabilis eſſet, illum nonpœniteret;

teret; & tamen docet experientia, plurimos homines perditos, vel per ſe ipſos, vel alieno monitu, & conſilio, ceu expergefactos, veteres mores deteſtari. Quod ſi fieri non poſſet, actum eſſet de arbitrii libertate.

Virtutes omnes idem Philoſophus ſtabili iunxit connubio. Quare ſe conſequentur, & qui unam habet, omnes habebit. Sed non in ſingulis modo hominibus, verum etiam populis, aliæ virtutes laudari, aliæ deſiderari videntur. Fortis Cæſar erat, at idem prodigus, & fortaſſe intemperans, prout etiam Alexander. Plato Spartanos fortes, ac temperatos vocat, iniuſtos tamen.

Hæc experientia videtur eſſe conſentanea rationi. Nam ſi virtutum habitus ex frequentatis actibus fiunt, & non confeſtim omnes quaſi divinitus infunduntur, pauper, qui in actionibus temperantiæ exerceri poteſt, in iis autem, quæ ad liberalitatem ſpectant, non poteſt, temperans forte, non tamen liberalis evadet.

Neque dicendum, virtutes omnes eſſe una prudentia, tanquam communi vinculo, copulatas. Nam pro virtutum ſpeciebus ſunt prudentiæ ſpecies dividendæ, & multiplicandæ.

Et poteſt quis eſſe prudens in bello, & non in eroganda pecunia. Non ergo in-

credibile eſt, quod quis una tantum virtute, aut altera præditus, cæteris careat; ſicut non eſt abſonum veritati, quod una tantum, aut altera prudentia inſit, & nemo abſolute ſit prudens.

Sed non poſſumus diſſimulare ſilentio inanem Iuris definitionem, quam tradit Ariſtoteles, cum ſtatuit, ius eſſe proportionum paritatem. Proportio non eſt propria differentia, ſed omnibus rebus communis; non eſt quid reale, ſed logicum. Unde magis dici deberet paritas commodorum, quam proportionum.

Nec videtur verum, Ius diſtributivum in Geometrica, commutativum vero in Arithmetica proportione conſiſtere. Sed in utroque Iure arithmetica proportione proceditur.

Nam, ut in commutatione pretio æſtimantur bona tradita, & accepta, nec habetur ratio perſonæ, ita in diſtributione æſtimantur labores, & merita ipſorum Civium.

Neque nos fallat, quod in Republica optimates capiunt plura cæteris, licet non videantur plus laboraſſe. Non enim iis plura dantur, quod plus egerint, ſed quod parentum meritis, quorum ipſi ſunt hæredes, & creditores, plura debeantur. Quo fit, ut eandem ubique rationem ſequamur, ſi ut in commutatione merx merci, ita

in

in diſtributione præmium labori comparetur.

Illa etiam Iuſticia univerſalis eadem quod ad ambitum cum omni virtute (quia cuicunque ſuum præſcribit officium) nullo pacto videtur admittenda. Non enim, qui pugnat iuſſus à lege, fortis dicendus eſt, quia non ſponte, ſed invitus conſerit manus. Hic ergo dicetur iuſta agere; & huiuſmodi iuſta non ſub univerſali Iure ab Ariſtotele excogitato, ſed ſub commutativo continentur. Nam qui pugnat iuſſu Principis, tribuit patriæ ius ſuum; quod Iuriſconſulti Iuris particularis & proprie dicti præceptis annumerant.

Neque Iuſticia videtur præſtare cæteris virtutibus: imo tantum abeſt quod virtus præclariſſima ſit, ut neque ſit virtus ex numero earum, quæ in benefica ſocietate agunt gratia honeſtatis. Nam iuſtus bonum publicum, & privatum, ſine ſpontanea ſui læſione & incommodo quærit; at virtute proprie dicta, alienum quæritur commodum, etiam cum aliqua læſione, & incommodo agentis ſponte accepto.

Denique admiratione dignum videtur, ſolam iuſticiam ex omnibus virtutibus dici ad alium, & alienum bonum affectare. Et qui hoc aſſerit, videtur parum inſpicere virtutum moralium naturam, & præcipue li-

beralitatis; & ſequeretur, quod illa non poſſet pecunias ad alienum commodum erogare, ſed dumtaxat ad ſuum.

Alicui fortaſſe veſtrum nimis imprudens videbitur audacia, imo etiam improbum, ac pene furioſum, leges Principis Philoſophorum abrogare, eique diripere honoris, & auctoritatis inſignia longi temporis præſcriptione acquiſita. Sed comprimat parumper murmura, & erumpentem iram.

Penelope, ut fidem ſervaret Vlyſſi, noctu retexebat, quod interdiu texuiſſet; & nos conabimur lucubrationibus noſtris ſolvere quod confirmavimus, & deſtruere quod effecimus; ne cum prima ab adoleſcentia in caſtris Reipublicæ Peripateticæ ſacramento dixerimus, nunc videamur defeciſſe.

Scopulos Ariſtotelici maris demonſtravimus, ut caute, & ſtrenue navigemus, & tanto maiore contentione animi, atque conatu quiſque noſtrum ſe comparet ad hanc præſtantiſſimam facultatem, quanto magis philoſophandi ratio videtur periculoſa.

Sunt omnibus igniculi quidam iudicii divinitus inditi; quare qui ſine alia inſpectione, aut examine ducuntur more pecudum in aliorum ſententias, & iurant in verba

ba doctoris, quaſi ſponte amiſſo viſu oculi dextri, ſiniſtro tantum lumine aſpiciunt. Propria, & mutuata luce, ut faciunt ſtellæ, noſtrum ſcintillet ingenium. Mutuata quidem maiorum inventa percipiat; ſed propria perveſtiget ea, quæ maioribus fuerunt ignota. Neque id ſatis in facultate Morali. Namque ea quæ ab aliis accepimus, & per nos ipſos inveſtigavimus, appetitionibus noſtris à bona educatione profectis examinari etiam debent; quemadmodum aurum, igne, aut lapide Lydio probari ſolet. Quare exempli gratia de veritate huius pronunciati.

Abſtinentia paſſiones ſuperantur. interrogandus eſt appetitus recta ratione edomitus, qui dictæ propoſitionis ſæpenumero fecit experimentum.

Nec conqueri debemus de ipſa natura, quod rerum ſcientias tot obduxerit difficultatibus, & fælicitatem ipſam, quaſi duris obvolutam corticibus, nobis tradiderit enucleandam. Gemmæ, non in ſummo, ſed in montium venis deliteſcunt: & multo charior, & pretioſior rerum notio, quæ in abdito conditur, & ſudoribus comparatur.

Quod ſi in ſubtilitate, & eloquentia diſſerendi, in rerum naturalium cauſis perveſtigandis, in cœli motibus deſcribendis

 occu-

occupamur, multo magis oportet diligenter,& laborioſe verſari in Officiorum ſcientia, in optima omnium diſciplina; unde manat honeſtatis cognitio,& beatitudinis conſecutio; ad quam referre debemus cuncta noſtra conſilia.

Sed cum hoc veluti fundamentum ſcientiæ moralis ſubiiciatur, virtutem in actione conſiſtere, rem adeo eximiam,poſitam in vigore animi, non traducamus ad ſolas diſputationes. Nam id facientes amplecteremur verba pro factis, vaniloquentiam pro ſapientia.

Definiamus quidem, & ratiocinemur, ſed ut agamus; non inſiſtentes, tanquam in ultimo fine, in noſtris definitionibus, & ſyllogiſmis.

ANNUS SEXTUS.

PRæclaram, & neceſſariam ſcientiam tradimus de Officiis, ex præſcripto nobis officio.

Officium eſt quod unuſquiſque facere debet pro conditione perſonæ. Fontes unde manant officia ſunt virtutes Morales. Hi puri ſunt, & perſpicui; quia in fundo reſidet pars fæculenta & lutulenta affectionum, quæ ſunt animi quaſi ſedimentum, & fæces.

Quod

Quod ſi affectiones non ſunt comparabiles fæcibus, & ſedimento, (cum rationi inſerviant, ſi corrigantur) certe animus virtutibus & prudentia ornatus eſt ſimilis navi, inſtructæ nautis, & gubernatore. Affectiones ſunt venti: Officium navigatio.

In hoc probo & pulchro navigio gubernatrix prudentia navigat, quæ ſedet in puppi, clavum regit, ſcit quomodo & quando oporteat navigare.

Virtutes ſunt nautæ, quorum munus eſt apte vela tractare. Tunc vero ſuum implent officium, cum nec nimis vela contrahunt, nec furentibus affectionum ventis tota permittunt.

Et quidem cum maris fluctus omnino quieſcunt, & languent, navis ſe loco movere non poteſt. Cum flatibus validis minaces undæ attolluntur, deprimitur, vel in æſtuaria compellitur. Sed cum æquatæ ſpirant auræ, tuta, & ſecunda eſt navigatio.

Otiatur aliquando animus, atque torpeſcit, deſtitutus omni aura appetitionũ. Laudem, gratiam, dignitatem ſpernit iniuria atque ſocordia.

Interdum affectiones vehementer urgent; & tunc rationem proſternunt; ſibique aſſumunt imperium. Quandoque leniter excitantur, & rationem ſequuntur ducem.

Innumeris, quaſi ventis mare, affectionibus agitamur, quæ ſi placidæ inſuſurrant animo, nos in officio excolendo iuvant. Si mutæ ſilent, vel nimium furentes inſaniunt; officium omne pervertunt.

Sed primæ tantum hodierna die noſtris mentibus obverſentur. Nam etiam nautæ ventos flantes à quattuor cœli regionibus præcipue obſervant: In reliquis vero quos laterales vocant (cum ſint primarum participes virium) non admodum elaborant.

Affectionum numerum quærimus? Nobiſcum loquamur: ſiquidem rebus in dubiis, non ab extraneis, qui nos plerumque decipiunt, conſilium petere debemus; ſed conſulere nos ipſos, & ab internæ mentis domeſtico oraculo reſponſum veriſſimum expectare.

Quare animum noſtrum hac de re percontari, eumque viciſſim audire decrevimus.

Ille interrogatus talem profert ex perturbato, ſed tamen veraci corde ſententiam.

Si mihi obiectum aliquod ſub ratione boni proponitur, amore propēdeo. Si longe abeſt, accendor deſiderio. Si præſens eſt, afficior delectatione.

Si offertur aliquid naturæ contrarium, exci-

excitatur odium. Si imminet, oritur fuga. Si me nolente advenit, naſcitur dolor.

Quod ſi in bono abſente aſſequendo ineſt aliqua difficultas, ſed occurrat medium, quo illud aſſequi poſſim, ſpe recreor. Si vero nulla eſt via, deſperatione conficior.

Pariter, ſi in malo abſente repellendo eſt aliquod impedimentum, ſuperabile tamen; in me inſurgit audacia. Sed ſi ſuperari non poteſt, me timor invadit. Et tandem cum inevitabile malum ſua præſentia me excruciat, iraſcor; & ſi illud non poſſum propellere, conor ſaltem, in eo qui intulit, vindicare.

Has undecim perturbationes avidis auribus excepimus animo ductante magiſtro.

Amor rerum dominus, poëtarum carminibus inclytus, principem ſibi vendicat locum.

Huius tanta poteſtas eſt, ut ſuperos flectat, & agreſtium corda demulceat.

Dictus eſt etiam Acheronta movere; cum inexorabilis infernus iudex, qui in cæteros ſtricto iure utitur, ſolis amantibus reditum ad nos benigne permittat.

Hinc fortaſſe dictatori comparatur, quo creato ceſſant omnes magiſtratus.

Sed mittamus fabulas, atque metaphoras.

Non hic vos carmine ficto, Atque per ambages, & longa exorſa tenebo.

Amor

Amor eſt complacentia appetibilis: eſt habitudo intima ad id quod animo eſt iucundum: eſt quoddam quaſi pondus in obiectum. Sed non eſt motio appetitus, ut quidam falſo exiſtimant, neſcientes amorem à deſiderio diſtinguere.

Et quidem motio, quæ eſt via in terminum, termino præſente langueſcit; ſed Amor, dum præſentibus fruimur, magis flagrat, & viget.

Caſto, & nobili accendimur igne, cum ex terræ cœno emerſi mentem erigimus ad cœleſtia.

Amore indigno devincimur, cum à ſuperna pulchritudine avertimus oculos, eoſque ad materiam convertimus.

Et ut ſolem directo obtutu intuetur Aquila, cæteræ vero animantes id ipſum ægre ferunt, ſic in divinum fulgorem ii ſolum aciem mentis obvertunt, qui à ſordibus purgati dedignantur materiæ commercium.

Prima amoris proles eſt deſiderium; quod eſt motio, & extenſio appetitus ad bonum, abſens, aptum, & conveniens naturæ.

Corrigitur deſiderium, ſi verſemur in vita ſicut viri nobiles &, temperantes in cœna. Si fercula ad illos perveniunt, ea modeſte capiunt: ſi tranſit qui fert epulas, illum detinere non audent. Si nondum adeſt,

non

non longe extendunt appetitum, ſed dum veniat expectant.

Villæ quædam in agro Vicentino ſitæ, iuxta Aeoliam, quam ſpecus horrendum, & ſævi ſpiracula Ditis, dixiſſet poëta, excipiunt ventos cum quodam moderamine, & certa quadam menſura: atque hoc novo, & admirando flabello tenue frigus ventilant æſtuantibus. Ita cor noſtrum facere debet in excipiendis flatibus affectionum. Nimii inflant, moderati addunt honeſtis actionibus robur, & firmitatem. Quod in honoris cupiditate præſertim perſpicere licet. Nam ſi illa conſurgit inſaniens, nos tumidos, & ambitioſos facit; ſi leniter afflat, moderatam honoris appetitionem inſpirat.

Sed contemptus rerum humanarum non ſolum corrigit cupiditates, ſed eas radicitus evellit. Hinc quidam Germaniæ populi, quibus mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates, victui herba, veſtitui pelles, cubile humus, non conſpiciebantur agris ingemere, non illaborare domibus, nec ſuas, & alienas fortunas, ſpe metuque verſare.

Si non admirabimur purpuram, nec nos ſtrangulabit honorum ſitis. Si ſpernemus divitias, nec vulturis roſtrum aut ungues præcordiis patiemur. Ita eorum, qui à Principū limine non recedunt, deridebimus

mus curas, contentiones, curſitationes, anhelitus.

Deſiderii expletionem ſequitur voluptas, qua perfundimur cum ſumus deſiderii compotes facti.

Voluptas non eſt motio animi, ſed potius quies, quæ conſequitur functionem bene diſpoſitæ facultatis.

Exploravimus ventos ſecundos; exploremus nunc etiam adverſos. Amor, deſiderium, voluptas, à puppi ſurgentes nos euntes ſunt proſequuti; & eorum favorabilis aura ad exitus pervexit optatos. Nunc reflantibus odio, fuga, & dolore, repellimur à portu, quem antea tenebamus.

Odium eſt diſplicentia appetitus in re ſibi minus conveniente. Atque amori opponitur, ut negatio affirmationi.

Affirmat amor cum tendit ad bonum. Negat odium cum recedit à malo; Et quod affirmatio, & negatio præſtant in mente, amor, & odium exercent in appetitu.

Ab odio mali oritur fuga; ſeu averſatio, quæ eſt contractio animi à malo abſente.

Remedia importunarum averſationum ab opinionibus ſunt mutuanda. Multa enim averſamur quia falſis, de rebus, opinionibus ducimur. Mortem non averſati ſunt Martyres, quibus illa non eſt interitus

itus omnia tollens, omnia delens, ſed portus ex longa navigatione tranquillus, tutiſſimum ſolicitudinum & laborum perfugium.

Fugam ſubſequitur dolor, qui tunc excitatur cum nos malum præſens excruciat.

Dolor eſt triſticia animi de malo præſente. Imitatur gravium & levium moram invitam in loco non naturali. Et quidem mœſto detinetur carcere animus, & quaſi ad palum alligatur, cum incidit in malum, quod cavere non potuit.

Præclara doloris medicina eſt humanæ conditionis conſideratio. Nam ſic cum Epicteto nunquam nos quicquam perdidiſſe dicemus, ſed reddidiſſe.

Primis affectionum flatibus exploratis, inſpiciamus etiam reliquos, à quibus accurritur, cum primi egent auxilio atque ſubſidio. Auxiliares in bello, ſocii conducebantur ad prælium ex diverſis locis, ut diverſis muneribus fungerentur.

Subſidiarii milites ad longioris pugnæ caſus reſervabantur. More iſto, atque inſtituto vivitur in exercitu ventorum; quos furentes, atque luctantes noſter appetitus ex antro cordis emittit.

Spes affert auxilium deſiderio, in aſcenſu boni difficili, & arduo. Audacia fugam trepidan-

pidantem ſiſtit, & reprimit, eique laboranti ſubſidium opporune ſubmittit.

Ira dolori amarulento, ob acceptam iniuriam, inſtillat dulcedinem ultionis.

Spes eſt appetitio boni abſentis, ardui, poſſibilis.

Sed quia ſpe, quaſi præſentia redduntur obiecta, ideo ſperantes dici merito poſſunt elicere primitias voluptatis. Libat enim ſpes, & ſperati boni arrham quandam prægustat.

Spes accurrit deſiderio: nam dum illud ſuo impetu fertur in finem, hæc tota in mediorum difficultate verſatur.

Hinc dicitur parandorum bonorum principium: Hinc à natura, quaſi ianitrix pro foribus eſt collocata.

Et propterea, cum cætera numina gentes fugerent ſceleratas, ferunt, ſpem Diis inviſam, in terris ſolam remanſiſſe.

Spei opponitur deſperatio, quæ eſt receſſus ab appetitione boni, ex opinione, quod nunquam eo ſit potiturus.

Deſperationis affectus ſunt negligentia in rebus agendis; ceſſatio à præclaris actionibus; vita voluptatibus mancipata. Sed quandoque etiam (quia neceſſitas acuit ignaviam) ex deſperatione creſcit audacia, & cum ſpei nihil eſt, ſumit arma formido.

Au-

Audacia, quæ fugam trepidantem compeſcit, aggreditur ea, quæ ſunt ſupra vires, & malum nititur ſuperare. Gignitur ab opinione propriæ virtutis, vel adverſariorum imbecillitatis; ab ingenio præcipiti, & parum in rebus gerendis exercitato.

Hinc audaces ubi primum impetum effuderint, ac terribilia longe graviora fuerint experti, defervent, ceu aqua fervens infuſa frigida, &, ut animalia quædam, aculeo amiſſo, torpeſcunt.

Audaciæ contrarius eſt timor, qui eſt impendentis mali expectatio. Præcipue autem timor enaſcitur ex vita in aliorum fide locata; nam cum multi fidem fallant, is, qui ſe credidit alteri, animadvertit, illam in loco nimis lubrico, & periculoſo poſuiſſe.

Illud autem in timore ſæpe contingit; quod ab eo per expectationem mali plus moleſtiæ infertur, quam ab ipſo malo præſente. Ideo qui futurum exilium, aut pugnæ exitum expectant, in magna degunt animi acerbitate: ſi vero patria pulſi, aut victi fuerint, depoſita moleſtia, ſuavius interdum, quam felices ipſi, dormiunt, & epulantur.

Et hinc aliqui cum impendentis mali cogitationem ferre non poſſint, in ipſa mala

ſe coniiciunt; quaſi minorem ſolicitudinem habituri.

Reliquum eſt, ut dolori quam celerrime ira ſuccurrat, quæ ideo merito dicitur affectus illius reponendi.

Ira eſt appetitus vindictæ cum quadam ſanguinis accenſione. Eſt affectio cum ſui ipſius tormento, quia dolorem, cum referre vult, patitur, & dubia optatæ ultionis, amara ſemper, ſolicitudine vexatur.

Duplex autem exiſtit; altera quidem diuturnior, & permanentior; altera vero acrior quidem primo & concitatior, ſed cito placabilis.

Primam noſtri rancorem appellant. Eſtque illiberalis, & contumacis naturæ ſignum. Et eos in quibus viget, amaros, & difficiles vocant.

Altera à noſtris dicitur excandeſcentia, & in iis plerunque eminere videtur, qui animo ſunt ingenuo, & liberali: & acuti, & iracundi nuncupantur.

Sed generatim, atque univerſe loquendo, ab impetu iræ animi exiles & muliebres cito, & facile divexantur; quemadmodum corpora imbecilla à vento, ſole, frigore, citius & facilius afficiuntur.

Magnanimi vero, licet ab innato calore ſint ad iraſcendum promptiores, tardi nihilominus iraſcuntur; quod vilia putant,

tant, quæ grandia puſillanimis ſemper apparent.

Prohibetur ira, ſi iniuria à potentioribus inferatur.

Non enim poſſumus ſimul timere, & iraſci.

Augetur ab excellentia conditionis, & ſtatus: nam qui ſoli eſſe volunt, excandeſcunt; etiam ad umbram, & volatus muſcarum.

Eadem ceſſat in timentes, & ſe demiſſe gerentes; quare canes non mordent proſtratos.

His flatibus, quos ordine narravimus, ſi ſint nimium validi, creſcit in immenſum noxia cura mortalium.

Sed hoc coërcet ars nautica Philoſophiæ. Hæc magiſtra vitæ, ea nobis iniicit fræna, ut ſolio in alto reſidens animus; luem ſomni ventriſque compeſcat, & ignes ad contentiones incenſos premat.

Somnus in umbra nos torpentes detinet, & rubigine conficit ingenium.

Luxus avido gurgite exhaurit antiquas divitias, & ſubdit cupidinibus faces. Hinc flagrat vetito amorum æſtu mens impia, & improbam explet ingluviem.

Perfurit indomitæ iræ violentia, minas, verbera, neces conduplicat: rapit in bella cives; & conſanguinea cęde patrios lares aſpergit.

git. Impellit ad prælia populos, atque urbes odiis eradicat.

Sed tantis malis præcidimus cauſas, ſi noſtri, ſeſe obiiciat oculis inclyta virtutum ſeries.

Noſtrum munit pectus Prudentia, quæ tarde inquirit, cum perſpicacitate iudicat, celeriter præcipit, & operatur. (à qua huius annui curſus ducetur exordium.)

Micanti ſidere fulget Iuſticia, quæ humanum genus, aſſuetum requieſcere nemorum dorſo, & tolerare vitam in ſylvis, excoluit legibus, & quod immane erat, & ſolitarium, manſuefecit, & congregavit.

Succurrit Fortitudo, quæ, in publico civitatis metu ac trepidatione, irruenti ſeſe hoſtium agmini opponit: non tubarum ſonum, non equorum hinnitus; non armorum fulgorem, non tinctos cædibus gladios extimeſcit; & periculum ab aliis, vitæ ſuæ periculo, depellit: pro aris, & focis, pro templis, ac mœnibus, pro ſalute, ac libertate communi, ictus, vulnera, mortem denique, ſi res ferat, non excipit tantum, ſed etiam appetit.

Adeſt Temperantia; ne turpibus polluantur flagitiis pectora: & dum incipit cupido ferveſcere, illa nos pudore deterret, ne Cir-

ces

ces venenum immedicabile miſeris faucibus hauriamus.

Sed quoniam prima bonorum origo ducitur à luminum patre; pietas noſtra ſe attollere cœlo incipiat, &, cum vita hominum per varias iactetur procellas, dicamus cum fiducia:

Tu qui humanæ gentis infortunia,& inanes curas deprehendis, da nos antiquæ memores patriæ tui ſimulacra vultus aſpicere: & quia in cœcas pelagi Syrtes, in ſæva Charybdis diſcrimina, lacera puppi præcipites ferimur, & fruſtra obnitimur rapidis affectionum flatibus, & tumidis vitiorum undis; ne ſternamur flatibus, ne mergamur undis.

Tempera ventos, comprime fluctus.

ANNUS SEPTIMUS.

ITerum, ac tertium civilem Philoſophiam tradere incipimus. Hæc eſt illa itineris Dux; quam ſequi neceſſarium eſt omnibus, qui non penitus aberrare, ſed ad beatam vitam pervenire contendunt. Hæc eadem oſtendit, calamitates, quæ nobis obveniunt, non auferre fælicitatem, non evertere providentiam, non expugnare conſtantiam.

Sed hîc ſtatim maxima admiratio nos ca-

pit; Cur cæteris artibus perpetuo invigilet anxia cura mortalium: hanc vero artem artium, quæ, quo pacto illis uti conveniat, ſola docet, mirifice negligant; quaſi conſpiratione facta. Quid enim proderit militaris facultas, aut familiaris, aut iuris prudentia, aut medicina, ſi parta demum victoria, divitiis, cognitione iuſti, & iniuſti, & propera valetudine, ita utamur, ut ex iis potius incommoda & dedecora, quam commoda & decora nobis comparemus?

Nocent particulares fines, niſi in univerſalem referantur.

Et ideo omnibus artibus laborandum eſt ad normam civilis artificis, cuius extremo fine reliquarum fines continentur.

Ita fabri minores ſudant ad præſcriptum & imperium Architecti, cui fabri manus pro inſtrumento eſt.

Verum incuria, deſidia hæc, non aliunde exiſtit, quam, quod omnes ingenii fiducia hanc artem nobis aſſumimus, & tanquam inſitam, & nobiſcum natam, vendicamus.

Nec quiſquam eſt tam iners, aut tam ignarus rerum agendarum, qui eam profiteri non audeat, & qui non ſe prudentiſſimum credat, & doctum ſatis, cum ſibi ipſi proſpicere, tum alterum admonere,

monere, eique è re nata præbere conſilium.

Hanc hominum nimiam confidentiam Socrates deridebat in Alcibiade, indole quidem egregio, ſed nondum adepto maturitatem, atque prudentiam. Hic adeo de ſe ipſo pollicebatur, ut exiſtimaret, ſe commode poſſe adminiſtrare Rempublicam; & , qui imperito ſutori pelles pro calceis conficiendis non credidiſſet, ſibi humanarũ actionum imperitiſſimo præclaram atque arduam gubernationem populorum confidentiſſimus arrogabat.

Idem Socrates de cœlo in terram deduxiſſe dicitur hanc vitæ magiſtram Philoſophiam; quia omnium primus à contemplatione ad actionem hominum ſtudia traduxit. Sed non iccirco putetis, eam divinitus infundi.

Hanc poſuere Dii vigiliis & ſudore parandam.

Et tamen ipſam dormire, & præſertim in noſtra Italia, exclamat maxima cum impatientia Caietanus.

Quare hanc artium reginam, quæ uſque ad hæc tempora iacuit, & ſtertuit, è ſomno excitemus: non voce ſuavi & canora oratorum, quæ potius blanditur dormientibus, ſed gravi & aſpera philoſophorum, quæ nos cogat expergiſci.

ANNUS OCTAVUS.

PYthes, Auditores optimi, is qui Xerxem, cum Græciam peteret, ſplendidiſſime excepit, hoc, beneficii loco, flagitavit à Rege, ut pluribus ex liberis ſuis, militiæ vacationem uni daret, ſibique eum relinqueret ad ſolatium ſenectutis.

Offenſus Xerxes, eum, quem poſtulaverat, iugulavit: reliquos ſecum abduxit; qui omnes in præliis cecidere.

Tunc Pythes, animo fracto, & demiſſo; cum tæderet eum vitæ, nec ſatis auderet mori; monimentum, quod flumine alluebatur, conſtruxit; in quod vivus irrepſit.

Sed prius uxori ſapientiſſimæ demandavit imperium, vetuitque ei accedere: tantum ut cænam ſcaphæ impoſitam quotidie mitteret; quouſque hæc una, cum intacta cæna, præterflueret ſepulchrum.

Hæc, proh dolor, revixit hiſtoria, & de nobis mutato nomine narratur.

Peſtis, fera bellua, depaſcebat multas Italiæ civitates. Et prægravante mundi civium multitudine, deducebat colonias ultramundanas. Ingruebat vis morbi infimæ plebi, nec parcebat ordini procerum.

Inter obſtrepentes calamitates, ſilebant leges,

leges forenſes, amicitiæ, naturæ. Nedum actor à iudice, æger à medico, quamvis amico, deſerebatur; ſed etiam matres ipſæ plenæ olim pietatis, extinctis liberis, nec iam amplius premebant oculos, nec vulnera lavabant.

Patavium, licet paries proximus arderet, non propterea agi rem ſuam ſuſpicabatur. Innitebatur ſpes civium ſalutifero Divi Antonii patrocinio; & eandem confirmabat loci infrequentia, & ambitus ampliſſimæ Urbis, quæ hortos, paſcua, arva, intra mœnia claudit; & hinc laxa, & minime contigua habitatio, convenientiſſima ad vitanda contagia.

Et inter cæteros omnis in noſtra profeſſor Academia, non Xerxem, ſed regem regum implorabat; ut pluribus ex civitatibus, ſaltem hæc una ab hoc peſtifero bello immunis, ad Muſarum refugium feriaretur.

Sed quia ſic viſum ſuperis, ut hoc quoque ſcientiarum domicilium offenſi numinis ultrices flammas conciperet; quilibet urbis incola incluſit ſe domi: In ea ut Pythes tanquam in ſepulchro ſe condidit, & ſe ut par erat divinæ rationi permiſit, quæ eſt uxore Pythii ſapientior, & in mundi gubernatione non fallitur; Humi ſtratus obſecrabat indulgentiam, deplorabat ærumnam.

 Nec

Nec ſapientiæ magiſtri ædium conditorio latitantes, ut multi mortales faciunt, vitam otio traduxere.

Illis non cæna ſcaphæ impoſita, ſed nectar & ambroſia quotidie cælitus mittebatur.

Magnus altuſque vir Theologus in ea præcipue dubitatione mentis aciem defigebat, Quomodo infallibilitas divinæ providentiæ ſtet cum his, quæ libere agimus? Qua ratione enim, ſi Deus providit peccaturos nos, nec decipi proviſio illa poteſt, non neceſſario peccemus?

Hic eſt nodus ille, quem Achilles Thomiſtarum Caietanus, in quæſtionibus enodandis, licet acerrimus, difficilem dixit, imo forte inſolubilem ab humano intellectu.

Hoc eſt naufragium illius, qui providentiam maluit tollere, quam delibare aliquid de noſtra libertate: & ita dum homines liberos fecit, fecit ſacrilegos.

Sed cum Deo cuncta ſint præſentia; cur non poteſt infallibiliter providere, & tamen nos libere agere?

Nonne etiam libere per agros errant ii, quos errare ſublimi ex arce proſpicimus?

Non pecco, quia Deus providit; ſed propterea Deus providit, quia me ipſum etam libere

libere determinaturus ad peccandum.

Cognitio Dei determinate vera, non dat obiecto determinationem veritatis, ſed illam in obiecto ſupponit.

Summus humanarum Dictator ſcientiarum Metaphyſicus aſſidebat in ſua Bibliotheca ſuſpenſus, & dubius, Num tota difficultas conſequendæ veritatis penderet à rebus, ut placuit Heraclito, aſſerenti omnia in continua mutabilitate verſari ; Vel omnis obſcuritas, ut ſubtilis Scotus exiſtimat, eſſet ex nobis, qui ſicut veſpertiliones non valemus lumen ſolis inſpicere ; An denique partim ex nobis, partim ex rebus proficiſceretur, ut Angelicus Thomas oſtendit ; exemplo parvi ignis ex lignis viridibus, atque humidis, ubi combuſtionis difficultas, & in combuſtibili, & in comburente conſiſtit.

Phyſicus, qui rimatur ſecreta naturæ, Animæ noſtræ immortalitatem ſibi notam lumine fidei, propriis quoque rationibus demonſtratam, indagabat, & eruebat etiam ex ambiguis Ariſtotelis oraculis.

Ad hunc Philoſophiæ ſcopulum ingenii navem alliſit Epicurus: Materiæ namque, ut oſtrea ſaxis, affixus, comprehendere neſciebat, Quomodo anima intellectiva ſit forma corporis, & tamen ab ea ſeiuncta poſſit remanere poſt mortem? Quomodo (cum

nun-

nunquam poſſit eſſe otioſa) extra corpus intelligat ? Nam ſi duos modos intelligendi habet, quorum alter non indigeat corpore, neque ut ſubiecto, neque ut obiecto, anima fiet intelligentia abſtracta, & natura tranſmutabitur in naturam. Sed heu, cæcus non animadvertit, etiam ignem qui ſurſum movetur, circulariter quoque moveri, nec propterea eſſentialiter tranſmutari , ſed eſſe eumdem numero ignem. Vellet impius, ſi poſſet, non formidare cæleſtia ; neque iis, quæ traduntur de inferis, cruciari. Sed non propterea omni timore exolvetur.

Nam quod ita diſſipetur animus , ut nihil intelligat , nihil ſentiat , nihil ſit, hoc eſt illud terribilium extremum, quod extimeſcit natura. (& quomodo non expaveſcet , ſi hoc dirum imminet naufragium?)

Præterea ſpes omnis aberit futuræ fælicitatis : quia ſi homo totus diſſolvitur, nec unius vitæ obitus eſt melioris exordium; orbatur etiam ſpe ſempiternorum bonorum.

Quare delirat Epicurus, ſi credit nos reddere alacriores ad mortem. Nam ſi grave eſt trepidare formidine pœnæ ; certe foliorum more marceſcere, & ſupremam fælicitatem effundere , multo magis odioſum.

Medi-

Medicus diligens opificis naturæ miniſter; cuius officium eſt longævam ſanitatem ſua diligentia præſtare; attente conſiderabat; Quiſnam vitam ſanam proferre valeat ad longiſſimum tempus: & eum eſſe cum Galeno ſtatuebat, qui nactus optimum corporis habitum vitam degit liberam ab omni negotio; ſoli corpori vacat, & ſibi ſoli vivit.

Sed ſtatim cogebatur mutare decretum. Nam qui homini ſano ad longiſſimum tempus victuro, ſolius corporis curam tribuit; hic primum nobis proſcribit longitudinem vitæ turpi inertia venalem.

Deinde, ſi Celſo fides eſt adhibenda, bona valetudo ſolet otio, & deſidia, vitiari.

Auferre etiam à vita rerum pulcherrimarum contemplationem, eſt tollere maximum corporis oblectamentum. Nam quemadmodum luna, velut anima mundi, ad ſolem propius accedens, deſerere quidem videtur regionem hanc elementarem; ſed tamen poſtea ſolis congreſſu gravida, vim quandam cæleſtem ſingulis corporibus impertit: ſic quoque animus, licet vi contemplationis abreptus, & quodammodo intelligenti ſoli coniunctus, corporis curam deſtituere videatur, tamen virtute divina mirabilem in modum illuſtratus, rurſus ad cor-

poris

poris curam relapſus vires corporeas inſtaurat.

Vitalis calor nutritur humore; quo deficiente fit reſolutio, quo excedente fit ſuffocatio. Caloris pabulum eſt humor aërius, & pinguis, quaſi oleum. Minerva, olei vitalis origo, oleum, quantum flammæ nutriendæ ſat eſt, lucernæ infundit.

Quare huius memores beneficii,eam debemus tanta obſervantia colere, ut etiam cerebrum,quo eſt genita, augeamus diſciplinis; nec vacemus ſoli corpori;veluti pecora, pigro obedientia ventri.

Hiſce rationibus medici animus in alteram partem rapiebatur. Sed etiam Iurisconſulto (cuius ore legiſlatores loquuntur, cuius manu Principes regunt habenas imperii) dubiam trahebat ſententia mentem, an illud celebre axioma, Natura omnes liberi, verum ſit.

Nam ſi natura omnes liberi, dominium, cum oppugnet libertatem, erit violentum, &,ſi violentum, etiam iniuſtum; Quare ne iniuſtum eſſe dominium fateretur, cogebatur ſua negare principia, & dicere cum Seneca, Naturam neminem feciſſe liberum, aut ſervum, ſed huiuſmodi nomina impoſita fuiſſe ab ipſa fortuna.

Certe dominium non ſine aliqua violentia procreatum ſanctæ teſtantur hiſtoriæ.

Monar-

Monarchiam omnium primam in Aſſyria conſtitutam legimus, Principe Nembrot, quem ſacræ litteræ potentiſſimum Venatorem appellant.

Nec credimus Ariſtoteli, qui aureum illud hominum genus Reges ſuffragio creaſſe prodidit: & multo minus fabulis Poëtarum, canentium, Amphionia lyra & eloquii ſuavitate homines illectos ad diſciplinam civilis obſequii.

Sed ſit dominatus violentia progenitus, non ideo cenſeri debet iniuſtus: cum rationi conſentaneum ſit, eos, qui ſe regere non poſſunt, ab aliis gubernari. Et quemadmodum mutuo membra ſe fovent; ita qui pollent ingenio, gubernatione hebetes ab errore & damno præſervant, & qui iuvantur, mutuo rependunt corporis officia.

Eſt etiam conſentaneum rationi, eos, qui bellum iniuſte inferunt, victori ſervire, etiam nolentes; & cum abutantur libertate, eadem privari tanquam indignos.

Alioqui ſi, iure belli, ac gentium, omnia quæſita dominia iniuſta eſſe concedatur, dominium cum tyrannide, confuſa rerum ac verborum appellatione, miſcebitur. Illud etiam confitendum erit, nihil hoſtem à prædone, nihil iuſtum bellum à latrocinio differre: quæ cum abſurda ſint, & illa, ex quibus hæc ſequuntur, abſurda videri neceſſe eſt.

Hinc

Hinc colligitur, ſervitutem non eſſe, abſolute loquendo, Naturæ contrariā. Quamvis enim Natura, ſi in abſtracto ſumatur, tueatur libertatem, (unde illud, Natura omnes liberi) ſumpta tamen in concreto, pro convenientia ſubiecti, etiam cum ſervitute benevole ſociatur.

Et quemadmodum Natura primum generationem intendit, rei corruptibilis conſervatricem, & deinde corruptionem, ut generet; ita etiam primo cupit omnes homines liberos eſſe; mox eoſdem permittit, ſi ſunt hebetes, à ſapientibus regi; & ſi erga alios deliquerint, meritas pro culpa pœnas, ſerviendo perſolvere.

Cum igitur ſervitus non ſit abſolute loquendo Naturæ contraria, dominium non erit abſolute violentum: unde neque etiam iniuſtum.

Vel dicatur, Homines, etiam dum ſerviunt, liberos eſſe, & fælices.

Obtemperare humanæ Iuſticiæ, non eſt amittere libertatem; ſicut in Angelis non poſſe peccare, non minuit, imo auget liberum arbitrium.

Alexandri Macedonis legibus innumeri homines ſerviebant; & ſubacti elapſis beatiores evaſerunt. Hos enim ex miſera vita exemit nemo; Illos compulit victor fæliciter vivere.

Nos etiam, cum lacrymabiles querelas congruas loco, & tempori, arrepto calamo, adumbraremus, virilis animi robur mœrore deiectum, Philoſophia nutrice noſtra accedente, recepimus; & triſticiæ nebulis diſſolutis aperte cognovimus, Calamitates, quæ bonis obveniunt, non auferre fælicitatem, non evertere providentiam, non expugnare conſtantiam.

Hæc quæ inter ſecreta otia meditabamur, transferemus etiam in actum publicæ narrationis atque arma trademus, quæ nos à fortunæ vulneribus, invicta firmitate, tueantur; quod fiet in futuris ſermonibus.

ANNUS NONUS.

MUndanæ ſapientiæ Magiſtros naturali tantum lumine reſpicientes hominis finem, iis plerunque aſſimilare ſolemus, qui immenſas aëris regiones corporeis oculis ſe perluſtrare poſſe confidunt.

Nequit hebes luminum acies aëreas illas pervadere immenſitates, ſed hæret curſu in medio: Et cum tenue, & pervium elementum, ob diſtantiam appareat denſatum, atque concretum, in via, tanquam in termino; atque ita in falſa obiecti imagine conquieſcit.

Digitized by Google

Bonorum ſeriem in figurã pyramidis diſpoſuit Deus. Homo dum naſcitur, viſum cono figit, & putat, bonum, quod primo occurrit, eſſe ſummum; quia maius illo non videt. Sed ſi longius progrederetur oculus, bona cerneret longe maiora; Et tandem ad adverſam baſim accedens, ſummam & ultimam intueretur fælicitatem.

Dum ſæviſſima peſtilentia hanc pervaſtaret urbem, & incluſum ſerperet in venas miſellæ plebis venenum, hæc nobiſcum ipſi pie, & vere meditabamur. Quid enim nobis peregrinis in hac vita, habentibus mortem in procinctu, tam aptum, tam dulce miſeriarum ſolamen, quam meditatio æterni & beatiſſimi domicilii.

Et ideo Peripateticis valere iuſſis, qui detinentur in cono pyramidis, ad Stoicos, ut audiviſtis, profecti ſumus, qui videntur ire longius, & propius accedere ad baſim. Sed adhuc ſpatia ampla ſuperſunt, & columnas, quas fixit Hercules, nobis eſt tranſeundum, & ſtrenue dicendum,

PLUS ULTRA.

Omnes qui de beatitudine loquuntur, intelligunt, illam eſſe bonum perfectum, in quo ſolo eſt noſtri deſiderii quies.

Sed quod recipit magis & minus, non poteſt eſſe bonum perfectum; quia in eo non devenitur ad maximum ſimpliciter,

quo

quo non poſſit dari maius: Erraverunt igitur ii, qui in divitiis, honore, voluptate, virtute, fælicitatem, poſuere.

Sed ſi finis ab origine pendet, repetamus quæſo primi parentis exordia, & eius incunabula curioſe contemplemur.

Deus propter ſe hominem creavit, ut haberet ſuum ultimum finem. Ornavit illum ratione, & libero arbitrio, ut per rationem ortum ſuum, & conditorem intelligeret, & per liberum arbitrium amaret; ac ſibi à Deo data naturaliter bona ſurſum erigeret, & moraliter multiplicaret.

Poſuit illum in paradiſo voluptatis, id eſt, animam puriſſimam in corpore terreo, flexibili, & obedienti. Dedit ei poteſtatem totius paradiſi, id eſt, totius corporis, ut omnibus ſenſibus uteretur.

Præcepit, ne comederet de ligno poſito in medico paradiſi; id eſt, ne per liberum arbitrium abuteretur ratione, & ſua principia deordinaret; per ſuperbiam in terram vertens inferius quæ in obedientia fuerunt ſurſum plantata: At parens ille primus cecidit, ſpe ſeductus inani, & confeſtim, tanquam exul, eiectus eſt de Paradiſo; id eſt, rebellio facta eſt in corpore contra animam.

Hæc labes, & macula, à primo parente, tanquam à radice, contracta, omnes poſte-

ros ſuo extremo fine privaſſet, niſi tuliſſet opem miſericordia Salvatoris.

Tunc homo iterum cæpit erectos ad ſydera tollere vultus, & reſpexit ſuum ultimum finem: Qui certe non eſt actio, ut docuit Ariſtoteles, ſibimet contrarius: Nam ſi omnis actio bonum appetit, ut ipſe confitetur, actio non erit fælicitas, ſed potius via ad fælicitatem, &, ut ita dicam, fælicitatio.

Et, ſicut videre non eſt obiectum oculi, ita nec opera intellectus, & voluntatis, nec actio ſecundum virtutem, erit ultimus finis.

Quare non ſolum abſurda Philoſophorum ingenia, ſed etiam eruditiſſima, delyrarunt.

Sed demus, Philoſophos non de ultimo fine, ſed de conſecutione, poſſeſſione, uſu, & fruitione ultimi finis, fuiſſe locutos; non tamen propterea dicendum, eorum deſiderium in baſi bonorum conquieviſſe: quia mens quieſcere non poteſt in eo, cuius habetur cognitio incerta. Quod ſi etiam certa cognitio, quam fidei lumen illuſtrat, ſub nube quadam, & ſine evidentia intelligit, in hac præſenti vita; quid dicendum de contemplatione, cui tantum affulget natura, non gratia?

Septem ſunt contemplationis gradus.

Primo

Primo gradu fit viſio in ſenſu ſecundum imaginem,& tunc utimur mundo, ut ſpeculo. Secundo fit viſio in imaginatione; & tunc non mundo , ſed mundi imagine utimur ut ſpeculo.

Tertio fit viſio in imaginatione ſecundum rationem; quando ratio imaginis quæritur, & cum admiratione invenitur.

Quarto in ratione ſecundum imaginationem ; quando per viſibilium ſimilitudines ad inviſibilia rapimur. Quinto in ratione ſecundum rationem; quando ex cognitis ad incognita ratiocinando progredimur. Sexto ſuper rationem ; videndo in elevatione ea, quæ mentis rationem tranſcendunt, ut ſunt articuli fidei. Et tunc ſeptimo venit quies; quia raptus,ſive extaſis ſequitur, in qua Rachel, id eſt, ratio,moritur , & Beniamin, id eſt, perfectio contemplationis, generatur.

Sed ſicut ſextus contemplationis gradus naturali lumini denegatur ; ita ſeptimus & ultimus non poſſidetur à viatoribus, licet fidelibus; ſed tantum habetur in patria.

Variatur autem aſcenſus in Deum ; qui eſt ultimus finis ſecundum perſonas, & medium.

Aliqui per viam aſcendentes, vident per ſpeculum in ænigmate ſeptem gradibus; in veſtigio; in imagine; in veſtigio creatura-

 rum;

rum; in imagine animæ; in fide informi; in fide formata; & contemplatione.

Alii præter viam vident per ſpeculum, in lumine; ut prophetæ; Moyſes facie ad faciem; Ioannes ſuper pectus dormiens; Adam in ſtatu innocentiæ, quando intellectus eius fuit purus ſine ænigmate.

Nonnulli ſupra viam vident; cuiuſmodi eſt viſio Adæ dormientis; ſcilicet extaſis, & raptus; & viſio B. Virginis. Viſio in patria, eſt glorificatorum in corpore, & anima; eſt Angelorum; eſt B. Virginis. Super has omnes eſt viſio Chriſti; primo per gratiam comprehenſionis, qua omnes comprehendit creaturas; ſecundo gratia unionis Deitatis, qua anima Chriſti naturam divinam ſibi unitam perfectius cognoſcit.

Ex parte Deitatis eſt ipſamet viſio, quæ eſt viſio totius Trinitatis, reſpectu cuius omnes aliæ prædictæ viſiones, & cognitiones, ſunt imperfectæ.

Quod ſi Chriſti fideles (ſi paucos excipiamus) non aſcendunt in hac vita in Deum, qui eſt ultimus finis, nec præter viam, nec ſupra viam; quid dicemus de iis, qui parvo & obſcuro lumine tantum naturæ ducuntur in finem?

Et tunc præcipue cæcutiunt ii, quos Natura & gratia duplici lumine illuſtrat; dum contemplantur in hac vita ſuum ultimum finem;

finem; id eſt, mirabilem Deum, qui neque eſt numeri ſingularis, neque pluralis, ſed unitrinus, & triunus.

Occurrit nobis impoſſibilitas; quod trium pluralitas, ſine quibus Deum concipere nequimus, ſit pluralitas ſine numero.

Dicimus unum, unum, unum; dicimus ter unum; ſed non dicimus tria. Non poſſumus dicere ter, ſine tribus; & tamen non dicimus tria. Num, cum dicimus unum ter, replicamus idem, & non numeramus? Numerari enim eſt, unum alterare; ſed unum & idem triniter replicare, eſt, plurificare ſine numero. Unde pluralitas, quæ eſt in Deo, eſt alteritas ſine alteritate; quia eſt alteritas, quæ eſt identitas. Claudit murus Paradiſi potentiam omnis intellectus.

Sed aliquo modo nobis ipſis referamus hanc ſine numero pluralitatem. Nam, etiam in figura, dulciſſima eſt prægustatio finis noſtri, quantulacunque ſit; Et cum illius ſolidam & expreſſam effigiem nullam teneamus, utamur umbris, & imaginibus. Ego dum me ipſum amo, ſum amans, amabilis, & nexus inter amantem, & amatum. Unus eſt igitur amor, ſine quo non poſſet aliquod trium eſſe. Ego unus ſum, qui ſum amans, & ille idem, qui ſum amabilis, & ille idem, qui ſum nexus, exurgens ab amore, quo me amo. Ego ſum unum, & ſum tria.

Eſto igitur, quod amor meus ſit eſſentia mea, uti in Deo; Tunc in unitate eſſentiæ meæ eſſet trium prædictorum unitas; & eſſent cuncta in mea eſſentia contracte eo modo, quo in Deo video veraciter & abſolute exiſtere.

Et tamen amor amans non eſſet amor amabilis, nec nexus. Et hoc experior hac praxi. Nam per amorem amantem, quem ad aliam rem, extra me, extendo; quaſi ad amabile extrinſecum, ſequitur nexus, quo illi rei aſtringor: ſed illa res mihi non iungitur eo nexu; quia me forte non amat. Unde licet eam amem; ita quod amor meus amans ſe extendat ſuper ipſam; tamen non trahit ſecum amor amans meus amorem amabilem meum: non enim fio amabilis ei; de me enim non curat, licet ipſam valde amem. Et ita experior, amorem amantem, non eſſe amorem amabilem, nec nexum; ſed diſtingui video amantem ab amabili, & nexu.

Quæ quidem diſtinctio non eſt in eſſentia amoris; quia non poſſum amare ſive me, ſive rem aliam à me, ſine amore, qui ex ſuppoſitione eſt de eſſentia trium.

Et ſic video trium prædictorum ſimpliciſſimam eſſentiam, licet inter ſe diſtinguantur.

Expreſſimus prægustationem divinæ naturæ

turæ in ſimilitudine. Et conati ſumus infigurabilem guſtum divinæ dulcedinis figurare. Infigurabilem dico; nam Philoſophia detinetur in cono pyramidis; fides intendit animum ultra; ſed tamen neque ipſa poteſt baſim contingere. Tanta tamen eſt bonitas ſummi Dei, quod ſinit etiam cæcos de lumine loqui.

Interea, dum nobis, volentibus in hac vita cernere finem noſtrum, aër denſatus apparet, cavendum eſt, ne decipiamur falſa imagine obiecti; exiſtimantes, nos eſſe in termino, dum adhuc ſumus in via; nos eſſe in baſi; dum adhuc ſumus in cono.

ANNUS DECIMUS.

TRanſimus hoc anno ad explicationem Fortitudinis.

Et quia illius duo ſunt munera; ſuſtinere pericula, & aggredi; nos etiam, ut noſtro fungamur officio, ſuſtinebimus in docendo labores, & aggrediemur in diſputando difficultates.

Duas fortitudines recentes quidam ſcriptores enumerant, bellicam unam; domeſticam alteram. Hæc domi intra privatos penates exiſtit, naturales, & fortuitos caſus conſtanter ferendo; ut morbum, orbitatem, inimicicias, exilium, paupertatem.

Verſatur illa in bellicis periculis, quæ repente obiiciuntur, perferendis, & pervincendis. Sed fortitudo domeſtica, magis proprie loquendo, vocatur patientia, ſive conſtantia; ex antiquorum decreto.

Tanto in pretio fuit bellica Fortitudo priſcis illis temporibus; ut eos, in quibus maior videretur, & heroës vocaret, & veneraretur antiquitas; & illis triumphos, ſtatuas, arcus, & divinis honoribus proxima ornamenta decerneret.

Contra vero maxime omnium contempſit illos, qui cuncta retulerunt ad voluptatem: non illam quidem, qua nec ipſa vacua eſt Fortitudo, (ſaltem ex conſideratione ſui actus, & finis) ſed illam umbratilem, quæ hebetat animi vires, rationemque ipſam de hominis cuſtodia deturbat.

In homine, cum conſtet ex animo, & corpore, duplex eſt voluptas; Una quidem ſenſuum miniſtra; altera vero ſocia actionum; in quibus animus imperat.

Ac prioris quidem ſpecies apparet initio blanda: ſed qualis ſit in exitu, ſatis docet Sirenum cantus.

Poſterioris vero voluptatis origo à laboribus manat. Sed finis ipſe apparet iucundus. (Nihil enim eſt iucundius gloria.)

Itaque ut voluptas illa enervata & languida quam longiſſime à Fortitudine abeſt;

ſic

ſic eam Fortitudo voluptatem aſſequitur; quæ recte & honeſte factorum eſt comes.

Nec ſunt improbandi labores; nam ſunt neceſſarii; cum naſcamur ad agendum, nec niſi agendo virtus & fælicitas comparetur. Et nihil miſerius homine in otio mentis & corporis conſtituto.

Et quemadmodum ſunt neceſſarii labores, ita etiam affectiones animi non ſunt fruſtra homini à natura tributæ. Neceſſe eſt enim moveri, atque affici; nec niſi prius afficiamur, ad actionem accedimus. Otiamur namque atque torpeſcimus; ſi deſtituamur omni aura appetitionum.

Sed quia paſſiones, ſi vehementiores fuerint, impellunt; ideo in iis regendis, atque ſedandis, debet ratio primo verſari, ut animus leniter incitetur, non obruatur. At inſpiciamus qui ſint affectus illi, quibus regendis, atq; ſedandis fortitudo præponitur.

Amamus bona, odimus mala; dictante Natura. In ea, quæ odimus, audacia & timore excitamur. Ad malum difficile accedimus audacia. Ab eodem recedimus timore; qui fugam quandam importat.

Et hanc audaciam moderari, hunc timorem cohibere, ſpectat ad virtutem fortitudinis. Audaciam moderatur; quia, etiam quando oportet hoſtes exterminare, ad ſecurita-

curitatem habendam in poſterum, debemus eos moderate aggredi: Ne parum conſiderati, incompoſiti, & immoderati videamur. Quid enim inconſideratius; quam ea velle aggredi, quæ nulla ſint ratione aggredienda? Quid magis incompoſitum, quam nec temporis, nec loci rationem habere? Aut quid immoderatius, quam à menſura ordineque recedere?

Timorem cohibet, quia belli pericula, & actus laborioſi, in quantum nimis timentur, retrahunt voluntatem à via rationis. Unde oportet rerum difficilium impulſum firmiter tolerare.

In hoc igitur medio repoſita eſt fortitudo, ne exuperante animo aut deficiente vincamur.

Sed non omnis timor à fortitudine cohibetur. Aliquis namque nullo modo cohibendus eſt. quis enim, niſi demens, diluviones non horreat, motuſque terrarum, atque incendia? quis, niſi improbus, & impudens, non extimeſcat infamiam, quam honeſtum eſt metuere, & non metuere turpe, & flagitioſum? Aliquis vero, ut timor paupertatis, cohibendus eſt quidem, ſed à liberalitate, quæ eſt animoſa in eroganda pecunia. Et denique aliquis, ut timor exilii, & morbi, cohiberi debet, ſed à virtute patientiæ; Nam qui contemnit exilium & morbum,

fortis

fortis proprie non eſt; (quanquam poteſt, in iis perferendis, animi invicti magnitudo elucere.) Sicut igitur excellentis eſt medici, graviſſimos morbos, lethaleſque plagas ſanare, ſic etiam fortis eſt viri, in iis ſe invictum præſtare, quæ maxime omnium formidabilia videntur. Siquidem fortitudinis materia, & quidam quaſi campus, ſunt difficillima quæque pericula, atque illa maxime, quæ mortem videntur allatura; qua nihil terribilius, ſi excipiantur ea, quæ omnem captum hominis exuperant, quibus nec vires noſtræ ſunt pares, nec ullus prudentiæ, vel tolerandis, vel pervincendis locus; ut terræ motus, & fulmina.

Nec in quocunque mortis periculo, fortitudo verſatur, ſed ubi aut ex victoria, aut ex morte, laudem & decus acquirimus: ſiquidem ignaviſſimi etiam nautæ, ferendis procellis aſſueti, non perturbantur marinis tempeſtatibus; & tamen non dicuntur fortes, quia mors illorum nihil poteſt habere præclarum, nec pro communi utilitate ſuſcipitur. Quare fortis erit ille, qui non ex quacunque morte, ſed ex ea, quæ futura eſt pulcherrima, decus illud, cuius maxime eſt ſtudioſus, adipiſci contendit.

Sed cur bellica pericula ſunt graviora? Graviora ſunt, quia, cum ſint evidentiora, etiam magis ſentiuntur.

Non

Non enim nobis morbo languentibus, aut in mari à tempeſtate deprehenſis, ſtatim mors obiicitur ante oculos, nec eius ſpecies apparet tam horribilis. At gladius dum ſtringitur, dum micat, dum vibratur, ex ipſa vibratione ſtatim terrificat animam.

Difficilius etiam tolerantur, quia vitari poſſunt; unde econtra morborum dolores, quia vitari nequeunt, neceſſitas magis tolerabiles facit.

Quæritur etiam cur ſit difficilius tolerare, quam aggredi.

Eſt difficilius: primo, quia metus, magis, quam audacia fortitudini reluctatur: ſecundo, quia qui tolerat eſt in re præſenti; qui aggreditur, malum ipſum, ut futurum magis, animo cernit: tertio, quia tolerantia eſt diuturnior; aggreſſio eſt brevis momenti: quarto, quia aggreſſores partes ſuſcipiunt potiores; qui tolerant partes ſuſtinent imbecilliores. Et ideo fortis magis in tolerantia, quam in aggreſſione perſpicitur.

Sed cum fortis medium retineat inter timidum, & audacem, pauca quædam dicenda ſunt de timidis & audacibus.

Timidos non ſolum pericula, verum rumores vani, & incerti, & ipſa (ut dici ſolet) umbra perſæpe deterret. Timidis excidunt cogitata, & conſilia. Timidi periculis, repente

pente oblatis, ita conſternantur, ut videantur attoniti.

Declarant tyranni quantos impulſus habeat ad crudelitatem metus.

Eſt audacis proprium, antequam periculum adeat, ſupra quam ſatis eſt, confidere. Sed quia conatur ſupra vires, audetque ultra quam ratio recta exigit, neceſſe eſt quod in ipſa congreſſione viribus atque animo deficiat. Et licet initio videatur viro forti ſimilis, poſt tamen ut parum firmis viribus ſuccumbit, & recidit in timiditatem.

Et ſane ventoſus eſt, ac tumidus, pluraque ſibi arrogat, ut qui videri fortis vult. Quo de genere ſunt milites glorioſi.

Eſt tamen audax ſimilior forti, quam timidus. Fortitudo enim, quæ in animi virilitate conſiſtit, maiorem habet convenientiam (inquit Caietanus noſter) cum audacia, quæ animoſitatem quandam ſonat, quam cum timore, qui retroceſſum quendam importat.

Fortitudinis non veræ quinque ſunt ſpecies. Prima eſt Civium, quos vel honorum cupiditas, vel repulſarum metus, vel ſupplicii timor, vel loci neceſſitas fortes reddit. Secunda eſt eorum qui ob rei militaris peritiam pericula magna aggrediuntur. Tertia eſt ferarum, quas dolor & ira impetuoſas facit; eſtque fortitudo maxime naturalis.

Quod

Quod ſi ira ad electionem acceſſerit, manabunt mirabiles fortitudinis actiones. In hoc ordine fortium collocandi ſunt, qui ob amorem pugnant.

Quarta eorum, qui ex ſuæ fortunæ fiducia, & conſuetudine vincendi, adire pericula magno animo ſolent.

Quinta eorum, qui nulla æſtimatione periculi habita, ſed ignorantia, fortes videntur eſſe.

Addi poſſet ſexta ſpecies; & eſt fortitudo involuntaria, quæ oritur ex deſperatione; quæ melius ſub ignavia, quam ſub fortitudine collocari debet; ut ſentit Ariſtoteles tertio Ethicorum capitulo undecimo; & D. Auguſtinus primo de Civitate Dei.

Eſt enim, ut Statius canit, ubi det vires nimius timor: nam & timidiſſimæ quædam belluæ, ubi nullum habere ſe profugium clauſæ ſentiunt, ferociores factæ ob deſperationem, etiam acerrime pugnant.

Hi ſunt quinque modi fortitudinis non veræ: Nam vere fortem non honores decreti victoribus; non pœnæ ſtatutæ fugientibus commovere ſolent; ſed quia honeſtum per ſe, ac pulchrum ducit, fortiter facit. Vere fortis non exercitatione fretus, ac digladiandi peritia, ſed animi firmitate in certamen deſcendit. Vere fortis non doloris atque iræ ſtimulis agitatus, ulciſcendi voluptate,

ptate, ut cæcus, fertur in pericula; ſed expetit honeſtatem, ac decus; ſequitur non motus violentos, ſed rectam rationem. Vere fortis non eſt, quem erigunt præteritæ victoriæ, ac fæliciter ſæpius tentata pericula; Nam qui hac ſpe congreditur, ubi ſecus quid accidit, ſtatim incepta deſerit, & terga vertit. Vere fortis non ignoratione ducitur ad agendum. (hic enim cum rem aliam eſſe intelligit, fugit.) Sed vere fortis eſt ille, qui agit ſciens, atque eligens. Et licet repentinis periculis maxime manifeſtetur fortitudinis habitus; tamen quantum ad electionem ipſam, fortitudo non eſt circa repentina; eligit enim fortis præmeditari pericula, quæ imminere poſſunt, ut ea facilius ferat.

Enumeravimus etiam fortitudines non veras; quia noſſe prodeſt etiam gemmas ficticias, & falſa medicamenta, & omnia denique quæ falſa cum ſint, verum imitantur.

Hæc eſt, auditores, non expreſſa, ſed adumbrata fortitudinis effigies. Adumbratæ in præſens imagini, colores addemus in poſterum.

H Annus

ANNUS UNDECIMUS.

IUſticia eſt habitus voluntatis, quo iuſta volumus.

Lex eſt regula rationis, qua iuſta cognoſcimus.

Et quia voluntas fertur in præcognitum; ideo agendum nobis eſt prius de Lege, quæ facit nos cognoſcere, quam de Iuſticia, quæ facit nos appetere. Sed ante omnia dicendum de Iure, ſive Iuſto, quod eſt utriuſque obiectum; Legis atque Iuſticiæ.

Erit igitur, prima diſputatio de Iure; ſecunda de Lege; tertia Iuſticia.

Si eorum bonorum, quæ hominibus afferunt voluptatem, & conferunt ad beate vivendum, ea eſſet copia à rerum Natura producta, ut omnium cupiditatibus abunde ſufficerent; aut hominum tam exiguus eſſet numerus, ut non ita multis indigerent; aut tam moderatæ eſſent eorum cupiditates, ut paucis viverent contenti: non multum oporteret de Iure diſſerere.

Nam veluti in tanta aëris & aquarum abundantia, quæ ubique eſt, & omnium neceſſitatibus ſatisfacit, ablatam quoad eas quæſtionem de meo, ac tuo, & omnino de Iure, videmus: ita in ſumma bonorum copia,

pia, ut cuncti à matre Natura liberi producuntur, ita etiam libere fruerentur omnibus bonis, quæ ſunt illis natura communia.

Verum cum res aliter ſe habeat, & bona ſint quantitate quadam terminata; homines autem innumeri; cupiditas vero tanta, ut vix uni omnia ſint ſatis: neceſſe eſt ad omnium vitam tuendam, ut illa hominum naturalis libertas, & ſoluta facultas verſandi circa omnia bona, non quidem penitus adimatur, ſed coërceatur, & modum teneat: ut bonorum, quæ extant, ſinguli ſint quadam proportione participes, quo illis fruantur; ac quanto fieri commodius poſſit, abſque alieno impedimento vitam traducant.

Alioqui, ſi omnia temere omnium libidini paterent, nulla rerum conſervandarum ratio eſſet; & ſingulos oporteret neceſſariis carere quam plurimis. Perpetuis quoque inter ſe diſidiis ferino ritu conflictarentur.

Hinc omnium fere gentium communi conſenſu, bonorum diviſio orta eſt; ac iam ſua cuique portio eſt attributa, ut in regionis occupatione, & deductione, coloniæ fieri ſolent.

Nec commodior excogitari potuit diviſionis ratio, inventione Iuris. Siquidem

Ius, non eſt aliud, quam paritas commodorum, gentium lege ſtatuta; ut ſcilicet pro ſuis meritis quiſque accipiat, & bonis, ſuo, vel ſuorum labore partis, potiatur.

Hoc Iure invento cohibentur rerum omnium libidines immoderatæ; & quanquam aliena obiecta alliciunt, ea tamen repellimus, ne iniuſte agamus. Nam ſicuti homines, licet fame ſitique confecti, horrent tamen epulas, & pocula, quæ veneno infecta ſuſpicantur, ne valetudinem, vitamque ipſam in diſcrimen adducant: ita etiam ab alienis obiectis, licet magnam afferant voluptatem, & lucrum, nos abſtinemus, ne Ius deſeratur. Exiſtimandum enim eſt, iniuriæ eſſe lethale quoddam virus admiſtum. Nam dum alios lædimus, eos prius contra nos irritamus; deinde cæteros, ipſamque Rempublicam; quoniam communis res agitur.

Quin ipſum Deum ad iram provocamus, Iuris & communis commodi vindicem. Deſerimus ſimul probitatem, atque humanitatem. Præterea honorem, dignitatem, animique tranquillitatem, amittimus, & conſcientiæ morſu cruciamur.

A tot, tantiſque malis homines liberat Iuris amor. Nec ulla compendioſior via reperitur ad commune commodum aſſequendum; & ad vitam cum ſecuritate tranſigendam,

gendam, quam iuſte agere & ab omni iniuria abſtinere.

Sed quis neget, Ius valde amabile eſſe? Cum ſit in ſingulis rectitudo; in ſocietate vinculum; in bonis quæ poſſidemus paritas, in nobis poſſidentibus aptitudo ad fruendum; & ex conſequenti via ad fælicitatem.

Inter innumeras voces, quibus utimur ad explicandos animi noſtri conceptus, nulla frequentius uti ſolemus, quam nomine Iuris. Pauci tamen reperiuntur, qui interrogati quid ſit Ius, illius naturam, atque ſubſtantiam poſſint aperire. Neque dicatis: Quilibet ſcit, an ſit iuſtus, vel iniuſtus, ergo etiam ſcit quid ſit ipſum Ius; Nam etiam videmus, quenlibet probe intelligere, ſi valet, aut ægrotat; & tamen quilibet non cognoſcit quid ſit ipſa valetudo.

Nec mirum; cum hoc vocabulum ſit obſcuriſſimum, non ſolum populo, ſed etiam Philoſophis.

Iuris cognitio eſt res utiliſſima in omni genere vitæ.

Nec confert tantum Philoſophis, Legiſlatoribus, Iuris Conſultis atque Iudicibus, ſed etiam omnibus qui in re privata, vel publica verſantur. Sed præcipue exacta Iuris noticia primis eſt neceſſaria, cum nec

tuto, nec commode poſſint, ſine exacta Iuris definitione, certa methodo in ſcribenbo procedere, & ſe ab omnibus quæſtionibus expedire; aut condere leges; aut reſpondere de Iure; aut aliquid de Iure decernere.

Et quidem, (ſi loquamur de ipſis Philoſophis) ab ipſa Iuris definitione maxima pars pendet Philoſophiæ: cuius Concluſiones propriæ, & neceſſariæ, nec colligi poſſunt, nec demonſtrari, ſi ipſum Ius, vel nullo modo, vel negligenter definiatur.

Itaque exiſtimamus, hanc utiliſſimam eſſe doctrinam, Philoſophis, Legiſlatoribus, Iuris Conſultis, atque iudicibus; præterea cunctis hominibus;ad commercia, & civilia negotia examinanda, ad lites fugiendas, vel dirimendas, ad actiones hominum laudandas, vel vituperandas, & omnino diiudicandas, eaque perſuadenda, quæ agere quenquam oportet, & diſſuadenda contraria.

Unde merito Ius poteſt appellari Norma, atque menſura omnium rerum.

Quare exactiſſima ratione eſt procedendum: nec ſunt afferendæ vel metaphoricæ vel communes definitiones.

Sed ut verum fateamur, adhuc nemo ex iis, qui ipſum Ius definire tentarunt,

tarunt, inſpexit ſuas ultimas differentias.

Ut mirandum non ſit, Iuris interpretes ſuæ artis principia apud Philoſophos non invenire.

Quamobrem, non quod exiſtimemus nos poſſe plus cæteris; non quod velimus carpere ſummos ingenio & doctrina viros: ſed ut occaſionem, pro viribus noſtris, aliis præbeamus, bonas artes methodo exacta explicandi, provinciam hanc libenter, hoc anno, ſuſcipimus. Non movemur ſpe operis perficiendi, ſed deſiderio cæteros excitandi; ut poſtquam intellexerint hæc à veteribus non abſolute, ſed leviter fuiſſe tentata, maioribus viribus idem opus, quod illis monſtramus, animoſe aggrediantur.

ANNUS DUODECIMUS.

IN optimo animæ regno, non ſemper ratio appetitum regit imperio, quicquid ſapiens dicat Antiquitas. Modo in puppi, modo etiam in prora ſedet. In puppi quidem; Nam cum, ea quæ ſunt ad finem, nobis non determinaverit Natura; ſed reliquerit inveſtiganda rationi, ideo veritas rationis, eſt regula rectitudinis in appetitu: (rectitudo namque appetitus determinatur

per hoc, quod conſonat rationi veræ.) Et hinc illud, quod ratio affirmat, appetitus proſequitur; quod ratio negat, appetitus fugit.

Sed ratio etiam in prora ſedet. Nam cum finis ſtatutus ſit homini à Natura; naturalis rectitudo appetitus, reſpectu finis, eſt menſura veritatis in ratione. (veritas namque rationis ſecundum concordiam ad appetitum rectum definitur.)

Et ſic mutuum eſt rationis, & appetitus, imperium; mutua utriuſque obedientia. Sed cum imperat appetitus, non eget aliqua virtute adventicia in exercendo imperio: nec ratio tunc, cum obedit, eget aliqua externa virtute in eodem imperio exequendo.

At cum ratio præſcribit ea, quæ ſunt ad finem; licet ea poſſit ex ſe ſimpliciter præſcribere; id tamen præſtare facile non valet abſque virtute prudentiæ: nec appetitus poteſt facile exequi ea quæ à ratione præſcribuntur, niſi probe afficiatur virtutibus moralibus, quæ ita auferunt indeterminationem, quam habet, propoſito obiecto, ut rationi præſcribenti non reluctetur. De virtutibus quæ auferunt hanc indeterminationem ab appetitu, iam diximus.

Nunc de Prudentia, quæ rationem in recte

ete præſcribendo adiuvat, hoc anno, dicetur. Et ſic ſubiecta erit oculis noſtris integra actio proba moralis; quæ cum requirat rectum iudicium rationis, & rectam inclinationem appetitus, perficitur neceſſario ex prudentia, per quam ratio recte præſcribit, & ex virtutibus moralibus, per quas appetitus rationi præſcribenti libenter obtemperat.

Electionibus, & actionibus præfixus eſt finis; cuius gratia movemur. Etenim in eligendo, & agendo alicuius rei ſpecies optanda nobis apparet. Nam cum in ſumma rerum omnium indigentia conſtituti ſimus, neceſſe eſt, ut earum cupiditate teneamur.

Hinc ingenita eſt homini rerum utilium cura.

Hinc artes inventæ, quas excitavit inopia. Multa etiam poſt excogitata, maioris commoditatis & copiæ gratia; atque etiam voluptatis: quæ ſocia data eſt à natura hominibus, non ſolum in agendo, verum etiam in contemplando.

Quo fit ut utilia, & iucunda naturaliter cupiantur, & eligantur. Sed omnes fines ad unum tandem referuntur.

Quemadmodum enim ſumma totius Reipublicæ adminiſtrandæ ad unum, eumque ſummum refertur magiſtratum; ſumma

belli gerendi ad Imperatorem; ſic fines & ipſi omnes ad unum (eumque ſummum) referuntur finem; propter quem omnia ſuſcipiuntur, & officia, & opera; & ad quem ſuum quiſque dirigit curſum; perinde ut in portum qui navigat.

Atque ut inter magiſtratus alius cedit alii, minorque maiori, ſic inter fines is qui refertur ad alterum, alteri cedit. ut res ruſtica faciendi aratri cedit agriculturæ; agricultura cedit rei familiari.

Omnium autem præſtantiſſimus & maxime optabilis erit ille, qui propter ſe ipſum tantum, & quæritur, & expetitur; & cuius aſſequendi gratia cæteræ omnes actiones; & curæ ſuſcipiuntur.

Prudentia, ex fine iam præſtituto à natura, ea quæ ſunt ad finem dictat, atque concludit. Illius namque eſt officium, qua via affectatum quis finem adipiſcatur, oſtendere, & quaſi manu ducere homines ad eum locum, ad quem agendo contendunt.

Sed cum non ſolum ad agendum, ſed etiam ad contemplandum homines naſcantur; aliique munus unum proſequantur, alii in altero tantum ſe excerceant: hinc effectum eſt ut duplex ſit genus humanæ vitæ; & eorum, qui in cætu vivunt, civilia obeuntes munera; & eorum qui contemptis re-

rum

rum civilium adminiſtrationibus in ſola tantum cognitione conquieſcunt.

Utriuſque autem vitæ moderatrix eſt ratio. Munus ſiquidem eſt eius, & actiones moderari, & naturæ arcanis perſcrutandis ſic intendere, ut de recto pravoque, de vero item ac falſo, ſententiam ferat. Quo fit ut, & virtutum moralium curam ſuſcipiat, & ad eandem referantur cuncta quæ ad rerum cognitionem pertinent. Et hinc modo prudentiæ, modo ſcientiæ habitu inſtructa, & agendi, & contemplandi eſt parens & origo.

Sed quia adhuc latet nos quid ſit prudentia; eam primo per verba negativa, deinde per affirmativa definiamus.

Dicimus ergo, eam non eſſe ſcientiam, neque artem, neque habitum principiorum, neque ſapientiam.

Et quidem ſcientia non eſt. Nam cum munus prudentiæ ſit deliberatio, & verſetur in iis, quæ dubii ſunt conſilii, & cogatur ſæpius ob ea, quæ repente accidunt, mutare agendi rationem; quonam pacto erit ſcientia; cuius eſt proprium demonſtrationibus uti, rebuſque inniti maxime certis, & neceſſariis? Nullam ſecum affert dubitationem illud ennunciatum; Si ab æqualibus æqualia demas, reliqua ſunt æqualia.

At

At ſtatim ante oculos mentis verſabitur caligatio quaſi quædam; ſit, nec ne, aſſentiendum, ſi quis in Senatu Chriſtiano propoſuerit ſuſcipiendum eſſe bellum adverſus Turcas? Atque ubi ratio ipſa ſuſcipiendum docuerit; rurſus alia orietur dubitatio; Sit ne mari gerendum, vel terra; an & maritimis, & terreſtribus ſimul copiis adminiſtrandum?

Tertio loco dubitabitur, quibus ducibus, quo etiam numero navium, ac militum? Itaque conſultationes ipſæ in rebus verſantur dubiis. Quibus à rebus, ſcientia prorſus eſt aliena.

Præterea; neque ars hæc ipſa prudentia eſt: cum ars ſit opificiorum, & eorum quæ manu fiunt; prudentia vero ſit rerum agibilium. Itaque agendi habitus non idem qui & faciendi. Sed neque prudentia eſt habitus principiorum, cum hic verſetur in rebus neceſſariis, prudentia vero in iis quæ poſſunt aliter ſe habere.

Diſtat longo etiam intervallo prudentia ab ipſa ſapientia. Hæc enim cœleſtia, & naturalia perſpicit; humanis rebus prætermitis, & neglectis. At prudentia humanas res tantum perſcrutatur. Itaque, eorum qui ſapientes ſunt habiti, non pauci rem familiarem neglexere, rebus cœleſtibus, & naturalibus occupati. Nam, & Anaxagoras

goras ad vitæ extremum fame laboravit, & Democritus à curis ſeſe abdicavit civilibus.

Quocirca Ariſtotelem ſecuti ſtatuimus, Prudentiam eſſe animi habitum, qui recta cum ratione, conſulendo, iudicando, & præcipiendo in iis verſatur agendis, quæ ſunt homini bona, vel mala. Et hæc, eſt definitio per verba affirmativa. Conſulere, ſeu deliberare, eſt quærere. nam quærimus, cum conſulimus, & deliberamus.

Non eſt autem conſultatio de præteritis rebus, ſed futuris.

Res enim de quibus deliberamus, non præter vires noſtras, ſed pro viribus ſuſcipiuntur. Nam præter vires ſuſcipere negotia, non eſſet prudentia, ſed temeritas.

Præterea oportet conſilium eſſe bonum; cum prudentia ſit virtus.

Hinc prædones, & ſicarii recte quidem conſulere de flagitiis patrandis conſuevere; bene autem conſulere nullo modo.

Nam & ſi quod bene, idem recte; non ubique tamen quod recte, idem quoque & bene. Sed bene conſulere nequaquam poſſumus, ſi animus teneatur amicicia, avaricia, dolore, ira, miſericordia, odio, voluptate.

Hinc

Hinc, ut eſt apud Poëtam, Dolor, iraque mentem præcipitant. Sed qui conſilium ſibi capturus eſt, aut aliis daturus, debet plurima circumſpicere: loca, tempora, perſonas, rerum præſentium ſtatum examinare; facultates, clientelas, opes expendere; præterita diu multumque in animo vertere, eaque præſentibus conferre: de agendi modo eſſe ſollicitus; ut non ſolum quid ſequendum ſit, ſed qua illud via ſequendum, perſpectum habeat.

Ad celeritatem autem conſilii maxime confert natura, & inditum ab illa ingenium. Ad maturitatem vero, & perfectionem uſus ipſe, atque experientia: hinc probatum conſilium, ſenile idem dicimus; quod videlicet plurima ſenes experti ſunt: contra vero præceps conſilium iuvenile appellamus; quando iuvenes ipſi, & parum omnino experti ſunt, & ætas illa affectibus intemperatioribus maxime eſt ſubiecta.

Quocirca in conſultandis rebus apud Homerum primæ partes traduntur Neſtori, propter rerum uſum, & propter ætatem.

De iudicio & præcepto prudentiæ alibi dicetur.

Sed prudentia non eſt una, ſed ex ſubiecta

iecta materia dividitur in plures. Nam cum prudens circa humana bona verſari dicatur; & bona vel circa ſe ipſum vel circa alios ſint; propterea prudens non minus aliis, quam ſibi providere ſtudebit.

Ex his itaque prudentiam dividimus in eam, quæ eſt ad alios, & eam, quæ eſt ad ſe ipſum. Ea vero quæ eſt ad alios, vel in ſocietate politica, vel œcônomica cernitur.

In utraque, tam politica, quam œconomica, Cato Portius, & alii complures claruerunt; ut & optimi Senatores, & patres familias ſint habiti.

Et ſane Politica prudentia vel eſt in univerſalibus legibus condendis; & dicitur Prudentia architectonica; hæc eſt in optimo Principe; & fuit in Solone, Lycurgo, Pompilio: vel eſt in particularibus caſibus, dictis, factiſque explicandis; & nomine generis Politica dicitur, ſeu Legalis; hæc fuit in Scævola, Paulò, Ulpiano: vel eſt in belli adminiſtratione; & dicitur militaris; hæc fuit in Q. Fabio, qui ſedendo, & cunctando omnem hoſtibus conſerendæ manus opportunitatem adimebat; in Cæſare, qui ſuſceptis negotiis adhibebat celeritatem; in Annibale, qui intentus ad ſingula, ne minimas quidem occaſiones fruſtra labi patiebatur.

Et quidem legalis, & militaris, ſi, cum prima

prima conferatur, ſe ad illam habebunt perinde atque praxis ad theoricam.

Illa vero, quæ erga ſemet ipſum eſt, non eſt prudentia, ut vulgus exiſtimat, præſtantiſſima; atque habitu differt à prudentia erga alios; & non tantum reſpectu perſonarum. Neque obſtat, quod ſi quis ab hoſtibus captus vitam ſuam prudenter conſervet, & inimicorum manus effugiat, is vitæ ſuæ conſuluiſſe videbitur; & tamen una eademque opera, & domui ſuæ patrem familias, & Reipublicæ ſuæ prudentem civem conſervabit. Nam fines diverſi, licet unus ordinetur ad alium, tamen diverſificant ſpeciem habitus. Dividitur etiam prudentia non tantum ratione ſubiectæ materiæ, ſed ratione actus diverſi; Nam prudens de rebus agendis conſultabit. quod quidem pertinet ad habitum bene conſulendi.

At vero examinabit, & iudicabit per ſagacitatem, atque ſententiam. Sagacitas iudicat ſecundum legem. Sententia eſt iudicium boni viri, qui iudicat ſecundum æquitatem. Sed prudentia perfecta, non tantum quærit, & invenit per conſilium; non tantum quæſita, & inventa iudicat per ſagacitatem, ſive ſententiam; ſed præterea ſe ipſa præcipit quæſita, inventa, & iudicata. Eſt igitur prudentia non ſolum inven-

inventrix, & iudicatrix, ſed eſt præceptiva.

Dividitur etiam prudentia, ratione triplicis oculi. quem illi veteres non temere tribuere; memoriam ſcilicet, intelligentiam, & providentiam; Ut primo præterita, ſecundo præſentia, tertio futura proſpiceret.

Et quoniam ea quæ extenduntur, perfectius videri ſolent, hæc compendioſa prudentia planius hoc anno explicabitur.

Sed ad tantæ molis officium fæliciter exequendum, ſunt à nobis Ariſtoteles, cum Scoto, & Caietano, qui fuerunt Ethicæ ſummitas diſciplinæ, ſummis precibus invocandi.

Triplex oculus prudentiæ ad eam inſpiciendam eſt ab eadem oculatiſſima prudentia mutuandus; Ut ea, quæ nec cognoſci, nec diſcerni, nec intelligi, penitus poſſunt, ita livide reſeremus; ut quodammodo ante oculos poſita, veluti in ſpeculo videantur.

ANNUS DECIMUS TERTIUS.

DEcimus tertius eſt Annus; cum in optima omnium diſciplina; unde fælicitatis cognitio manat; libere philoſophamur.

Quid enim philoſopho indignius; quam in unius magiſtri verba iurare; & conſecrare ſe ipſum, tanquam mancipium, certis quibuſdam, deſtinatiſque ſententiis?

Quod etiam Baſilius admonuit, libro de liberalibus diſciplinis; dicens; non oportere nos veteribus viris; quantumvis ingenio, & doctrina præſtantibus; ita permittere gubernacula mentis noſtræ; ut ſequamur quocunque ducunt; ſed debere nos falſum contemnere, & ab aliis inchoata perficere.

Et quidem; cum ſit omnibus inquirendæ veritatis innata cupiditas; illa prorſus inanis eſſet & otioſa, ſi abſque ullo iudicio quælibet maiorum dicta probaremus; & ab iis more pecudum duceremur.

Quare irridenda illorum ſententia; qui

qui non putant poſſe fieri ; ut ii plus ſapiant , quia minores vocantur ; aut illi deſipuerint, quia maiores nominantur.

Fatemur, Chryſippum, Epictetum, Plutarchum, Senecam permulta mandaſſe litteris, quæ non parum conferunt ad bonos mores comparandos.

Hi tamen potius ſententias, quam artem de moribus conferſere.

Nec Plato res Morales via & ratione tradidit; ſed quemadmodum Oratores, & Poëtæ nonnulla dicunt ad vitam utiliſſima ; ſic ille ſparſim, nullo ordine, aliqua utiliter dicit. Nunquam tamen ex illis quiſquam conflare poterit artem aliquam, & doctrinam.

Solus labor Ariſtotelis totum huius artis pondus, & dignitatem ſuſtinere videtur.

At etiam ipſe quædam principia iecit, tanquam totius artis firmiſſima fundamenta, quæ poſſunt facile convelli : & ſumma tantummodo rerum faſtigia delibavit.

Actio ſecundum virtutem, iuxta principia Ariſtotelis, eſt hominis finis, & fælicitas ipſius.

Sed omnis actio eſt motus, & omnis motus habet aliquem finem ; ergo actio

non eſt finis, ſed potius motio ad ipſum finem: ergo actio non eſt fælicitas, ſed potius via ad fælicitatem, & ut ita dicam fælicitatio.

Omnis actio habet aliquem terminum, ergo actio, non eſt hominis finis, & fælicitas ipſius: Sed ille terminus, ad quem actio tendit, hominis finis, & felicitas eſt. Quare actio non eſt finis ipſius hominis. Sed finis eſt voluptas, aut honeſtas, ad quam actio tendit.

Et merito finis hominis collocari debet, non in actione, ſed in voluptate, aut honeſtate, quæ conſequitur actionem. Nam voluptas, & honeſtas ſunt quid præſtantius ipſa actione; cum ſint terminus, & perfectio actionis.

Et quidem ſi fælicitas eſſet in actione, ceſſante actione, fælix deſineret eſſe fælix, & ipſam fælicitatem, quaſi veſtem deponeret; in ſequenti actione reſumpturus. quod dicere eſt abſurdum.

Potius igitur ponenda eſt fælicitas in honeſtate, quæ ſemper manet.

Unde illud, ſi quid honeſti feceris cum labore, labor præterit: honeſtas manet.

Et ita ſentiendum eſſe de fælicitate, idem Ariſtoteles confeſſus eſt, initio Moralium, dicens; Omnis actio bonum

num quoddam expetere videtur.

Quare Philoſophus; dum poſtea aſſerit, actionem ſecundum virtutem eſſe hominis finem; neque verum aſſeruit; ut probavimus; neque locutus eſt congruenter ad ſuam doctrinam, initio traditam.

Et ſi ille iecit hoc fundamentum Moralis ædificii, Omnis actio bonum expetit; non debebat poſtea illud fundamentum convellere, & ſibi contradicere; ponendo fælicitatem in actione: ſed ponere debebat felicitatem in illo bono, quod expetitur ab actione, & ad quod actio ordinatur.

Virtutes omnes, iuxta principia philoſophi, ita ſunt connexæ, ut qui unam habet, omnes habeat; qui una caret,omnibus deſtituatur.

Sed virtutes eſſe connexas, ab ipſa experientia, & à communi hominum opinione abhorrere videtur.

Nam non ſolum in ſingulis hominibus, verum etiam in populis, aliæ virtutes laudari; aliæ deſiderari videntur.

Plato nonnullos homines timidos, liberales tamen eſſe dixit. Laërtius quoque dixiſſe Platonem affirmat, virtutes ſe invicem minime conſequi: poſſe enim aliquem

prudentem, iuſtumque eſſe, intemperantem tamen.

Idem Plato Spartanos fortes, ac temperantes vocat; iniuſtos tamen. Maſſilienſes iuſti, ac temperantes habiti ſunt; ſed non fortes. Romani fortes, ac iuſti, ſed non temperantes. Aliique populi, virtutibus aliis floruere.

In Spartanis deficit Iuſticia. In Maſſilienſibus Fortitudo. In Rompanis Temperantia. Quod etiam rationi conſentaneum eſt. Nam ſi virtutum habitus ex frequentatis actibus fiunt; & non confeſtim omnes, quaſi divinitus infunduntur: pauper, qui in actibus temperantiæ exerceri poteſt, in iis autem, qui ab liberalitatem ſpectant, non poteſt; temperans quidem; non tamen liberalis evadit: idemque in cæteris.

Etenim tam multæ, & tam diverſæ inter ſe ſunt Morales virtutes; ut difficillimum ſit in omnium & ſingularum actibus quenquam exerceri: præſertim; cum in pleriſque occaſio deſit, in pleriſque materia, in pleriſque natura, qua non æquè ad cuncta propenſi ſumus.

Obiiciet fortaſſe aliquis; Prudentia non eſt (ut credit Scotus in 3. diſt. 36.) habitus intra limites intellectus; cuiuſmodi eſt ſcientia, & ars: ſed prærequirit etiam appetitum,

tum, propoſitum, & intentionem recti finis.

Non enim prudens ea, quæ ſunt ad finem, tanto labore inquireret; inventa iudicaret; iudicata ſibi præciperet; niſi ab appetitu recti finis excitaretur ad inquirendum, iudicandum, & præcipiendum.

Sed hic appetitus recti finis, quem ſupponit & prærequirit prudentia ad ſuos actus; gignitur in nobis beneficio & opera virtutum Moralium; quarum eſt efficere appetitum recti finis. Ergo Prudentia prærequirit omnes virtutes Morales: Quare virtutes ſunt connexæ.

Huic obiectioni reſpondetur, verum eſſe, prudentiam non eſſe habitum intra limites ipſius intellectus, ſed prærequirere appetitum recti finis.

Non eſt tamen verum, quod talis appetitus recti finis pendeat à virtutibus Moralibus: pendet enim à ſola cognitione, & dictamine intellectus practici, qui cognoſcit & dictat rectum finem; & hanc cognitionem, & dictamen ſequitur voluntas; ſeu appetitus recti finis.

Quare, ſeu rectum finem velimus; ſeu ea, quæ ſunt ad illum finem; ſemper, ſolius intellectus practici benefi-

cio, & opera, recte volumus.

Et ſicut ſolus intellectus practicus, dictando rectum finem, excitat appetitum illius; quem prærequirit prudentia ad ſuos actus:

Ita etiam ſolus intellectus practicus, dictando circumſtantias, dirigit actiones Morales.

Nam licet virtutes Morales, in facto eſſe, etiam ipſæ excitent in nobis appetitum recti finis; Et licet prudentia in facto eſſe, etiam ipſa dictet circumſtantias, & dirigat actiones Morales:

Tamen prudentia in fieri, quando homo eſt veluti tabula abraſa, non poteſt dictare circumſtantias, quia non exiſtit;

Et tunc ſolus intellectus, abſque prudentia dictat:

Et pariter virtutes morales, in fieri, non poſſunt excitare appetitum recti finis, quia non exiſtunt;

Et tunc ſolus intellectus excitat.

Obiiciet iterum alius; Virtutes omnes cum ipſa prudentia, quæ eſt una, tanquam cum communi termino copulantur: Ergo ſunt connexæ: Sicut omnes lineæ ductæ ad idem centrum ſunt connexæ, quia in eodem centro uniuntur.

Nam quæ ſunt connexæ uni tertio, ſunt etiam connexa inter ſe.

Huic obiectioni dicendum, prudentiam non eſſe unam: ſed pro virtutum ſpeciebus, prudentiæ ſpecies eſſe multiplicandas: unde non ſequitur, virtutes eſſe connexas.

Nam ſicut non ſequeretur, omnes lineas eſſe connexas, quando non haberent idem centrum, ſed diverſum; ita non ſequitur, virtutes eſſe connexas; quia non copulantur cum una & eadem prudentia; ſed cum diverſis prudentiæ ſpeciebus.

Et quidem prudentiæ ſunt diverſæ; & non tantum una: poteſt enim quis eſſe prudens in bello, & non in eroganda pecunia; eodemque modo in cæteris.

Conſulamus hiſtorias. Cæſar, in re militari, & in actibus fortitudinis, prudens fuit, & vere fortis, donec pro patria pugnavit. At idem prudens non erat in actibus liberalitatis, & temperantiæ; quia prodigus fuit, & intemperans, prout etiam Alexander.

Concedendi ſunt igitur diverſi prudentiæ gradus, & ſpecies diverſæ. Nec prudentia virtutum Moralium directiva eſt una, ſecundum ſpeciem ſpecialiſſimam.

Ratio etiam ſuadet, prudentias eſſe diverſas.

Nam ſicut omnia factibilia, inquit Scotus, non diriguntur ab una arte, ſed à pluribus; ita nec omnia agibilia diriguntur ab una prudentia, ſed à pluribus; eſt enim prudentia recta agibilium ratio, ſicut ars factibilium.

Dicet quis veſtrum; Prudentia iudicat inter agibilia diverſarum virtutum, & diſcernit; exempli gratia; an magis expediat pugnare, an voluptates oblatas proſequi: ergo prudentia neceſſario eſt una. Sicut neceſſario ſenſus communis eſt unus; quia iudicat differentias inter ſenſibilia propria.

Nam omnes ſenſus particulares ſimul non ſufficerent ad iudicandam hanc differentiam.

Sed reſpondetur, ſolum intellectum practicum, qui unus eſt, abſque alio habitu prudentiæ, ſufficere ad iudicandum inter agibilia diverſarum virtutum; ſicut ſenſus communis, abſque ullo habitu, iudicat inter ſenſibilia propria.

Sed demus, prudentiam eſſe unam ſecundum ſpeciem ſpecialiſſimam, & omnes virtutes cum ea, tanquam cum communi termino copulari; non propterea ſequitur, virtutes eſſe connexas.

I Si-

Sicut nec ſequitur, omnes lineas ducibiles ad idem centrum, eſſe connexas, quia poteſt contingere, quod non omnes actu ducantur. Poteſt enim exempli gratia duci linea *A*, & non duci linea *B*.

Item in caſu noſtro non ſequitur, omnes virtutes, copulabiles cum una & eadem prudentia, eſſe connexas; quia poteſt contingere, quod non omnes virtutes actu copulentur, quia non eſt neceſſarium, quod omnes virtutes acquirantur à nobis.

Poteſt enim, exempli gratia, ex frequentatis actibus gigni temperantia, & non gigni liberalitas, ſi exercitium, & materia deſit; ut in paupere contingit; qui exerceri poteſt in iis quæ ad temperantiam ſpectant; in iis autem, quæ ſpectant ad liberalitatem, non poteſt.

Ex quadruplici varia, & diverſa combinatione, ſeu complicatione, rationis cum appetitu, probat Ariſtoteles, cum cæteris Philoſophis, neceſſario exiſtere in rerum Moralium univerſitate quattuor quaſi fontes; ex quibus actiones emanant; ſcilicet virtutem, & vitium, continentiam, & incontinentiam. Et credit, ex hac quadruplici combinatione exiſtentiam virtutis, & vitii, continentiæ, & incontinentiæ ſe ſufficienter demonſtraſſe.

Duo

Duo enim requiruntur, inquit Philoſophus 6. Ethicorum, ad perfectionem actionis Moralis.

Unum: ut ratio practica vere iudicet de expetendo, & fugiendo.

Alterum: ut appetitus conſentiat cum illo vero iudicio; ita ut quod ratio iudicat eſſe expetendum, id appetitus expetat; & quod ratio iudicat eſſe fugiendum, id appetitus fugiat.

Quoties igitur concurrunt hæc duo, Ut ratio vere iudicet, & appetitus conſentiat cum illo vero iudicio, perfectam dicimus eſſe virtutem.

Contra vero, cum ratio, quaſi occæcata erroris caligine, iudicat, turpia & inhoneſta eſſe perſequenda; & appetitus conſentit cum illo falſo iudicio; proprie dicimus vitium.

Sed evenit plerunque, ut ratio & appetitus diſſideant: &, cum ratio vere iudicet, appetitus, tanquam contumax equus, bene ducenti inſeſſori repugnet.

Tunc igitur aut in illo conflictu vincit ratio; & appetitum, licet invitum & reluctantem, ſibi parere cogit; & hæc dicitur Continentia;

Aut, ut dicit poëta, fertur equis auriga, nec audit currus habenas; id eſt, immoderatæ illæ, & effrænatæ paſſiones ruunt,

&,

&, neglecto rationis imperio, exultant; & ſecum auferunt hominem: & hæc dicitur Incontinentia.

Hoc autem differunt is, in quo eſt virtus, & continens: quod ille, in quo eſt virtus, ab omni turpitudine abſtinet: & hoc ipſo gaudet; quia appetius non reluctatur rationi:

Continens vero, etſi turpia prætermittit; id tamen, non ſine quadam animi moleſtia facit; quia appetitus reluctatur rationi.

Hoc differunt vitioſus, & incontinens; quod vitioſi etiam ratio eſt occæcata, & corrupta; Incontinentis vero minime; & hinc eſt quod incontinens videt meliora.

Itaque qui virtute præditus eſt, ſimilis eſt navi, quæ & bonum gubernatorem habet, & ſecundo utitur vento.

Vitioſus eſt ſimilis navi; quæ habet gubernatorem imperitum, & contrario utitur vento. Unde ſi ventus navem agit in ſcopulos, eodem illam impellit gubernator; putans, ibi eſſe portum.

Continens eſt ſimilis navi, quæ reflantibus, & reluctantibus ventis, gubernatoris tamen virtute, fertur in portum.

Incontinens eſt ſimilis navi, quæ bonum quidem gubernatorem habet; ſed vi ventorum & tempeſtatum abripitur.

In

In homine virtute prædito; ratio & appetitus ſunt potentiæ uniſonæ; & conſpirant ad bonum.

In homine vitioſo; ratio, & appetitus ſunt potentiæ pariter uniſonæ; ſed conſpirant ad malum.

In homine continente, & incontinente, ratio & appetitus ſunt potentiæ, non uniſonæ, ſed diſſonæ, & diſcordantes.

In primo vincit tandem ratio; in altero vincit tandem appetitus.

Et hæ quattuor qualitates morales animi noſtri, ſeu hi quattuor fontes actionum moralium, emanant, & reſultant, inquit Ariſtoteles, ex quattuor variis combinationibus rationis, & appetitus.

Nam ſi ratio eſt recta, & appetitus rectus, eſt virtus.

Si ratio eſt corrupta, & appetitus corruptus, eſt vitium.

Si ratio eſt recta, & appetitus corruptus, ſed vincit ratio, eſt continentia.

Si ratio eſt recta, & appetitus corruptus, ſed vincit appetitus, eſt incontinentia.

Atque ita: ex combinatione recti cum recto, reſultat virtus.

Ex combinatione corrupti cum corrupto, reſultat vitium.

Ex combinatione recti cum corrupto, ſed cũ victoria de corrupto, reſultat continẽtia.

Ex

Ex combinatione recti cum corrupto, ſed cum victoria de recto, reſultat incontinẽtia.

Hoc modo ex varia combinatione rationis cum appetitu, Ariſtoteles, cum univerſa Philoſophorum ſchola, exiſtimat, ſufficienter ſe demonſtraſſe, exiſtere neceſſario virtutem, & vitium, continentiam, & incontinentiam.

Sed cum libere, & audaciter liceat philoſophari, & in nullius magiſtri verba iurare, ut monuit Baſilius, dicimus, Ariſtotelem cum cæteris in hoc errare, & decipi.

Non enim ex qualibet combinatione principiorum, excogitabili per intellectum, reſultat, ut ita dicam, principiatum: ſed tantum ex combinatione poſſibili à parte rei.

Et primo, combinatio illa rationis rectæ, & appetitus recti, ex qua virtus reſultat, ut exiſtimat Ariſtoteles, non eſt poſſibilis à parte rei, ſi recte perpendimus. Nam hæc ſumma concordia appetitus cum ratione recta, non reperitur.

Probatur. nam ſi reperiretur, profecto in ſanctis viris reperiretur.

Sed D. Paulus queritur, ſe carnis ſtimulo vexari.

D. Hieronymus dolet, in corpore, ſuis appetitibus præmortuo, vigere libidinum incendia.

D. Na-

D. Nazianzenus carnem incuſat; quod in ſua canicie finem petulantiæ non imponat: cumque nullum idoneum remedium ſe expertum dicat; mortem deſiderat.

D. Bernardus maius miraculum iudicat non excitari obiectis afferentibus voluptatem; quam mortuos ſuſcitare.

D. Benedictus in vepribus ſe volutat, ut lacerato corpore, voluptatis ſenſum dolore opprimat.

Hinc multi, ut ab obiectorum periculis ſe abiungant, latebras petunt; & ſibi ædificant ſolitudines, & Carthuſias: corpus ieiunio macerant; manuum opus inceſſabiliter exercent; ut cupiditas eos inveniat ſemper occupatos.

Et niſi aſſidue luctentur, caſtitatem ſuam tutam non ducunt.

Innumera etiam afferri poſſunt exempla eorum; qui caſtitatem diu profeſſi, peccandi opportunitatem adepti, repente conciderunt.

Quare hæc ſumma concordia appetitus cum ratione recta, ex qua virtus reſultat, (iuxta principia Ariſtotelis, & aliorum philoſophorum) ſi in ſanctis viris non reperitur, certe nullibi reperitur; & erit quidem excogitabilis ab intellectu, ſed non poſſibilis à parte rei.

Erit

Erit in libris ; non in hominibus .

Quapropter non eſt ens reale; ſed ens rationis morale.

Ex his colligite ; Auditores ; dari quidem poſſe continentem, qui à voluptate ſe abſtinet ; ſed cum dolore , & repugnantia appetitus ; at dari non poſſe temperantem, de quo Ariſtoteles ait , quod non allicitur à voluptate , & ab ea ſe abſtinet ſine ullo dolore , & ſine ulla repugnantia appetitus.

Et ad id ſentiendum ; contra communem opinionem philoſophorum , adducimur; non ſolum auctoritate ; & experientia; ſed etiam ratione.

Nam exiſtimandum non eſt , dum rationalis facultatis exercitationi tantum incumbimus, partem rationalem, quæ eſt appetitus, prorſus extingui.

Hebetior quidem , & ſequior redditur; quia à ſuis obiectis , dum abſunt , minus acriter & vehementer attrahitur , quam conſueverat . Sicut etiam ignis , ſi cinere contegitur, minus calefacit : & ſicut oculus , ſi tenebris aſſuefit , lucem ferre vix poteſt.

Sed licet appetitus hebetior reddatur ad voluptatem , ſi non exerceatur in ea ; non poteſt tamen ita deſueſcere, ut omnino non appetat. Immo neque inſtrumentis adem-

ptis amittit vires ſuas. Unde, ut Comicus ille dicebat,

Eunuchi ſunt maximi amatores.

Ita ignis licet ſequior reddatur ad calefaciendum, ſi cinere contegatur, non propterea vis eius extinguitur.

Ita oculus, licet vix poſſit ferre lucem, ſi tenebris aſſuefiat; non propterea poteſt ita deſueſcere, ut omnino non videat.

Et hinc eſt, quod ſi facultati irrationali obiecta abſentia iterum offerantur, & præſentia fiant, apparet evidenter, eius vim, ſua ceſſatione, non eſſe penitus extinctam: nam iterum incipit appetere iucundum.

Naturalia ſuſpendi quidem poſſunt, ſed auferri non poſſunt; & omnis potentia dicit relationem eſſentialem, & intrinſecam ad ſuum obiectum.

Sed appetitus ſenſitivus ex natura ſua fertur in obiectum iucundum; nam ſequitur naturaliter cognitionem ſenſus, qui cognoſcit iucundum, non honeſtum; hoc enim cognoſcitur ab intellectu.

Quod ſi appetitus ſenſitivus fertur etiam in bonum honeſtum; fertur non motu naturali; ſed motu raptus. Et eo modo quo ſphæra ſuperior movet ſphæras inferiores ſibi ſubiectas, ita etiam ratio movet

vet & ſecum rapit appetitum ſenſitivum; & appetitus ſenſitivus cogitur audire rationis imperium.

Et quidem appetitus ſenſitivus non poſſet ex ſua natura attingere obiectum ſuperioris ordinis, & extra ſphæram activitatis ſuæ; cuiuſmodi eſt honeſtum; quod eſt bonum rationis, non ſenſus; niſi à ratione moveretur, & raperetur.

Sicut ergo orbes cœleſtes duplici motu moventur; motu naturali, & motu raptus; ita etiam hoc duplici motu movetur appetitus. Sed appetitus ad motum naturalem, quo movetur in obiectum iucundum, eſt proclivior.

Ex dictis patet, quod combinatio rationis rectæ, & appetitus recti, qui omnino obediat rationi, ſine ulla repugnantia, non eſt poſſibilis à parte rei.

Ergo neque virtus eſt admittenda, quæ reſultat ex combinatione rationis rectæ, & appetitus recti.

Sed neque eſt poſſibilis à parte rei combinatio rationis corruptæ, & appetitus corrupti; ex qua vult Ariſtoteles vitium reſultare; quia dari non poteſt ratio omnino cœca, & omnino corrupta.

Probatur primo experientia, quæ in Moralibus plurimum valet. Ratio enim, neque in perditis & ſceleſtis hominibus, eſt

ita occœcata erroris caligine , ut iudicet, turpia & inhoneſta eſſe proſequenda: quicquid de vitioſo dicat Ariſtoteles, cum univerſa philoſophorum ſchola.

Nemo enim reperitur ita occœcatus, qui ſi interrogetur, dum labitur in voluptates, An recte agat ; non fateatur, ſe deſerere quod melius eſt. Non autem aſſerit, voluptatem eſſe ſummum bonum , & præponendum honeſtati ; ut diceret vitioſus, iuxta principia Ariſtotelis , ſi reperiretur .

Sceleſtus dum peccat, ait, ſe impotentem eſſe , nec poſſe vehementibus paſſionibus obſiſtere. Idem filios, & amicos rogat, ne id ipſum agant. Clam etiam peccat , quia errorem ſuum cognoſcit. Nam ſi id, quod agit, eſſe maius bonum iudicaret, (ut iudicaret, ſi ratio eſſet omnino cœca) certe clam non peccaret.

His addere poſſumus ; quod, dum ſequitur voluptates, verecundatur ; & internam percipit pugnam , internam reprehenſionem, internum rationis ſermonem, dicentis; Quo tendis, miſer? quo, perdite, ruis? & ſemper erratorum ſuorum conſcientia torquetur.

Et hæc interna compunctio non permittit, ut homines mali toto animo fruantur voluptate.

Pro-

Probatur etiam ratione; quemadmodum enim (ut diximus) appetitus ſenſitivus aſſuefieri non poteſt, ne appetat ſuum obiectum proprium, in quod naturaliter fertur, quod eſt iucundum; ita intellectus practicus aſſuefieri non poteſt, ne videat & intelligat ſuum obiectum proprium, in quod naturaliter fertur, quod eſt honeſtum.

Neque hoc lumen aliquibus tantum ex divina gratia deforis advenit, & ab extrinſeco; ſcilicet ab inſpiratione divina: ſed refulget in omnibus hominibus, quantumvis malis; & nunquam extinguitur, quia principium non corrumpitur in nobis; cum ſua natura incorruptibile ſit. Et quod refulgeat in omnibus,

Probatur. In omnibus enim hominibus, nemine excepto; ineſt habitus quidam principiorum Moralium congenitus, qui à Theologis ſynteresis dicitur; & hic ſemper dictat, honeſta eſſe proſequenda, & turpia fugienda.

Et hoc dictamen rationis, cum ſit intrinſecum, & homini congenitum, nemini denegari debet; & merito internus rationis ſermo appellari poteſt.

De hoc dictamine, & interno rationis ſermone loquebatur M. Tullius, ad Curionem ſcribens, Tecum loquere. Te ipſum audi. Nunquam labêre, ſi te audies.

De hoc eodem intelleximus nos, cum ſcribentes ad Franciſcum Mariam II, Urbini Ducem VI, Mercuriũ noſtri ſæculi, diximus, Principes parũ egere conſiliariis, qui plerunque ſunt amore, & odio, & avaricia corrupti, ſi audiant internũ ſuæ mentis oraculum.

Neque ut viſum, & auditum, ita rationem amittere poſſumus.

Et ſicut nobis data facultas non eſt, quæ delectetur amaris; ita nec facultas datur, quæ iudicet, turpia eſſe proſequenda, & honeſta fugienda.

Sed ut amara comedimus, guſtu repugnante, ita turpia proſequimur, & honeſta fugimus, repugnante & reclamante ratione.

Poſſunt quidem aliæ potentiæ animæ noſtræ, vi obiectorum compulſæ, rationis imperium excutere. Non tamen dictamen & iudicium rationis corrumpitur, ſed incorruptum manet.

Hinc eſt, quod Incontinens quidem Ariſtotelis ſit admittendus, vitioſus vero minime: Illum enim, ſcilicet Incontinentem, videre meliora ait, ſed ſequi deteriora: Hunc autem, ſcilicet Vitioſum, habere etiam rationem corruptam affirmat, & iudicare, turpia & inhoneſta eſſe proſequenda.

Ex dictis patet, quod combinatio rationis corruptæ & appetitus corrupti non eſt poſſibilis à parte rei.

Di-

Dicetis; Ergo Virtus & Vitium erunt voces otioſæ, quæ nihil ſignificant: Aut ſignificant id quod non exiſtit, cuiuſmodi eſt mons aureus, Sirena, Satyrus, Hippocentaurus, quem Cicero 1. Tuſc. quæſt. & 1. De natura Deorum negat unquam fuiſſe.

Et ſic Virtus & Vitium erunt tantum in libris, non in hominibus.

Reſpondetur; quod ſignificant quidem aliquid à parte rei; ſed non ſignificant illas combinationes rationis & appetitus, incompatibiles, & impoſſibiles, quas excogitavit Ariſtoteles.

Virtus non eſt combinatio rationis rectæ & appetitus recti; quia non reperitur appetitus omnino ſubiectus rationi; ſed ſemper reluctatur, & repugnat.

Sed virtus eſt gradus intenſus Continentię.

Nam appetitus vel magis, vel minus ſubiicitur rationi.

Si ſubiicitur magis, dicitur Virtus. Si ſubiicitur minus, dicitur Continentia ſimpliciter, & appellatur nomine generis.

Neque eſt novum apud philoſophos, & Iureconſultos, quod aliquando ſpecies nomine generis appelletur.

Vitium pariter non eſt combinatio rationis corruptæ & appetitus corrupti; quia non reperitur ratio omnino cæca; ita ut iudicet, turpia & inhoneſta eſſe proſequenda.

Sed Vitium eſt gradus intenſus Incōntinentiæ.

Nam lumen rationis, in aliis magis, in aliis minus eſt obſcuratum. Si eſt obſcuratum magis, dicitur Vitium. Si eſt obſcuratum minus, dicitur Incontinentia ſimpliciter; & appellatur nomine generis.

Et hæc repugnantia appetitus, modo magis, modo minus ſubiecta rationi; & pariter hoc lumen rationis, modo magis, modo minus obſcuratum, ex diverſo temperamento,& diverſa educatione contingit.

Et quia verum vero conſonat, & liber librum aperit, demonſtremus ex Phyſicis, (quod ſæpe in rebus Moralibus facere ſolemus) eos non tuto, nec vere philoſophari, qui volunt ex numero combinationum, excogitabili per intellectum, colligere numerum rerum.

Quattuor ſunt primæ qualitates. Calidum, & Frigidum; Humidum, & Siccum. Et hæ quattuor qualitates poſſunt ſex modis combinari,& ſimul cōplicari; videlicet, Siccum & Calidum, Calidum & Humidum, Humidum & Frigidum, Frigidum & Siccum, Calidum & Frigidum, Humidum & Siccum.

Et tamen licet ſex ſint combinationes primarum qualitatum, tamē quattuor tantum, & non ſex reſultant elementa, quia combinatio calidi & frigidi, & pariter combinatio humi-

humidi & ſicci, ſunt quidem combinationes excogitabiles per intellectum, ſed non poſſibiles à parte rei.

Ita in caſu noſtro; ratio & appetitus quattuor modis combinari poſſunt, ut audiviſtis. Sed quia illa combinatio rationis rectæ & appetitus recti; item illa rationis corruptæ & appetitus corrupti, ſunt quidem excogitabiles per intellectū, ſed non poſſibiles à parte rei; ideo non exiſtit neque Virtus, neque Vitium; & non ſunt quattuor principia proxima actionum Moralium, ſed tantum duo, ſcilicet Continentia, & Incontinentia.

Quare in Moralibus non exiſtit alius habitus laudabilis, quam Continentia; neque alius habitus vituperabilis, quam Incontinentia. Et utraque eſt modo in gradu intenſo, modo in gradu remiſſo.

Et ſicut literæ A B C, quæ ſunt prima elementa Grammaticæ, poſſunt pluribus modis combinari, & cōponi; ſed non omnes voces, quæ poſſunt formari ex illis combinationibus, aliquid ſignificant: (nam aliquæ voces aliquid ſignificant, ūt, exempli gratia, equus; & aliquę nihil ſignificant, ut blictri:) ita ratio & appetitus quattuor modis combinari poſſunt; ſed non ex omnibus quattuor combinationibus reſultat principium reale actionum Moralium, ſed tantum ex duabus.

Ariſtoteles iuſtum diſtributivum affirmat æquale eſſe æqualitate Geometrica, in qua habetur ratio conditionis perſonarũ: Commutativum vero eſſe æquale æqualitate Arithmetica, & numerali, quæ eſt æqualitas rei ad rem, & in qua nulla habetur ratio perſonarum.

Nos exiſtimamus, Ius diſtributivũ à commutativo non differre; ſed in utroque eadem æqualitate Arithmetica procedi; ſed quia latet principium, diverſam æqualitatẽ videri. Quod facile cognitu fiet, ſi diligenter conſideretur, quo pacto homines agant. Nam ut commutatio fit ſecundum numerum, quoniam quilibet quantum tradit, tantũ viciſſim accipit; ita diſtributio fit ſecundũ numerum; quia fit pro quantitate laboris, & utilitatis, quam quiſque attulit pro ſalute & commodo Reipublicæ.

Sicut igitur in commutatione æſtimantur bona tradita, & accepta; & qui plus tradidit, plus accipit; qui minus tradidit, minus accipit; & ſemper traditum & acceptum ſunt æqualia; Ita in diſtributione æſtimantur labores, & præmia. Et, ſi civis plus altero laboravit pro Reipublicæ ſalute, plus etiam illi debetur; ſi minus laboravit, minus illi debetur; ſi æqualiter laboravit, æqualis fit diſtributio. Ergo eadem æqualitas Arithmetica ſervatur tam in diſtributione quam in commutatione.

ne:

ne. Nam ſicut in commutatione æſtimantur bona tradita; & accepta; ita in diſtributione æſtimantur labores & præmia agentium pro Reipublicæ utilitate.

Sed quis obiiciet; quod in Republica optimates ac nobiles plus capiunt quam cęteri populares & ignobiles, licet non videantur plus laboraſſe: Ergo in diſtributione ſervatur æqualitas Geometrica, & habetur ratio perſonarum; & non ſervatur æqualitas rei ad rem; & numeralis.

Reſpondetur, eſſe ſemper verum, quod bona Reipublicæ pro inſumptis laboribus dividuntur; & quod cives, non pro Geometrica, ſed Arithmetica æqualitate, quæ eſt æqualitas rei ad rem, recipiunt præmia æqualia meritis & laboribus.

Quod ſi nobilibus plura dantur, quam popularibus; id eſt, quia vel ipſi plus egerunt, vel quia parentum laboribus (quorũ ipſi hæredes exiſtunt) plura debentur ab ipſa Republica; cuius ipſi, tanquam hæredes, ſunt creditores:

Itaque ſi pretium ſtatuatur, patebit, ex eodem principio pendere omnia.

Sicut igitur in commutativa Iuſticia, plus debetur ei, qui plus dedit; ita in diſtributiva plus debet Reſpublica ei, qui plus fecit. Patet autem, nobiles, vel ſaltem eorum progenitores, plus pro Reipublicæ ſalute contuliſſe.

Et

Et quemadmodum Ariſtoteles, ad illam celebrem obiectionem; Si privatus percutit Principem, non ſatis eſt ſi repercutiatur; (ex quo poſſet inferri, etiam in Iuſticia commutativa, ſub qua correctiva continetur, haberi ratione perſonæ) reſpondet, iuſticiam commutativam non attendere ad conditionem perſonæ, niſi per accidens, in quantum ſcilicet augetur per hoc quantitas nocumenti: nam maius eſt nocumentum, ſi Princeps percutiatur, quam ſi privatus; unde privatus debet non ſolum repercuti, ſed capite plecti; ut adæquetur nocumentum nocumento, & fiat retributio in quanto, & non in quali; nam retributio in quali eſſet repaſſio; ſed iuſtum non eſt repaſſio; ut Pythagorici falſo exiſtimarunt:

Ita poterat, & debebat dicere; quod ſi Princeps plura diſtribuit nobilibus, quam popularibus, id non eſſe, quia in diſtribuendo habeatur ratio perſonæ, licet prima facie videatur; ſed conſiderari conditionem perſonæ, tantum per accidens: in quantum ſcilicet maior conditio perſonæ oſtendit & arguit maiorem quantitatē meriti. Nam maius eſt meritum in nobilibus, quam in popularibus; quia nobiles, vel ſaltem eorum progenitores, pro utilitate & ſalute Reipublicæ plus laborarunt.

Sed decipimur: quia in commutativa iuſticia

cia, quicunque commutant, fere ſemper ſunt pares; & cum tradant æqualia, accipiunt æqualia: & in diſtributiva ii, quibus diſtribuitur, fere ſemper ſunt impares.

Sed hoc non impedit, quominus tam in diſtributione, quam in commutatione eadem ſemper æqualitas arithmetica & numeralis ſervetur.

Nam quandoque etiam ii, qui commutant, ſunt impares, tradunt inæqualia, & accipiunt inæqualia.

Et tunc ſi unus nobis tradit decem, alter octo, nos cuilibet ſua ęqua ratione reddimus; ut fit in diſtributione. Cuius enim labor pro ſalute Reipublicæ maior eſt, eiuſdem & prę-mium maius erit. Cuius minor eſt labor, minus eſt præmium. Cuius æqualis eſt labor, præmium etiam eſt æquale. Quo fit ut eandem, tam in diſtributione, quam in commutatione æqualitatem ſequamur.

Et ſicut in commutatione merx merci, ita in diſtributione præmiū labori comparatur.

Immo ſi ſubtiliter volumus rem intueri; diſtributio non eſt aliud quam commutatio. Tacite enim Princeps videtur contrahere cum civibus: quando cives laborant pro ſalute Reipublicæ, & ipſe diſtribuit præmia pro quãtitate laboris, & nobilibus plus confert, quia etiam ipſi, aut eorum progenitores, quorum ipſi ſunt hæredes, plus quam populares,

lares, pro ſalute Reipublicæ contulerunt.

Unde hæc diſtributio non eſt aliud quam commutatio, quæ fit inter Principem & Cives.

Loquimur hic de diſtributione communium bonorum inter Cives.

Nam omnes concedunt, quod quando Princeps tanquã privatus collatis beneficiis compenſat obſequia,& ſervitia, quæ Cives in eum impendunt, hoc eſſe munus Iuſticiæ commutativæ; & hanc compenſationẽ fieri debere ſecundum æqualitatem Arithmeticam. Habet enim hæc compenſatio quandam rationem mercedis.

Sed dicimus nos, (& hoc ab aliis non conceditur) quod etiã diſtributio communium bonorum, eſt compenſatio, & commutatio; & non nuda attributio eorum, quæ totius corporis ſunt ad partes; ut exiſtimat Ariſtoteles, & cum eo Philoſophi quamplurimi; quia ſi ſubtiliter intueamur principiũ, quod latet, videbimus, etiam hanc communẽ bonorum diſtributionem, quæ eſt ordo totius ad partes, habere rationem mercedis, & nobilibus plura diſtribui, quam popularibus; quia Nobiles, vel eorum progenitores, plus Reipublicæ contulerunt. Et maius meritum nobilium non conſiſtit in conditione perſonæ, ſed in maiori ſervitio impenſo.

At non ſolum Ariſtoteles hæc principia iecit,

iecit,tanquam totius artis firmiſſima fundamenta, quæ, ut vidiſtis, facile poſſunt convelli, ſed etiam ſumma tantummodo rerum faſtigia delibavit.

Nam nihil quoad virtutem docet,niſi,agendum eſſe, ubi, quando, quantum oportet, vel ut dictaverit prudens.

Ubi vero,quando, & quantum oporteat, vel quomodo dictare prudens debeat, non præſcribit.

Et quidem admiratione dignum videtur, quod cum Ariſtoteles prudentiam dixerit eſſe habitum rectum cum ratione agendi, exiſtimaverit,ſe iis ſolis verbis prudentię tradidiſſe doctrinam,atque homines reddidiſſe prudentes.

Quemadmodum igitur,ſi medicus diceret, curandum eſſe ægrotantem cum recta ratione,& nihil aliud afferret, non propterea ægrotus poſſet recuperare valetudinem: Et quemadmodum, ſi Iureconſultus diceret, reſarciendum eſſe damnum, ut leges iubent,& nihil aliud adderet; non propterea læſus poſſet recuperare ius ſuum: Ita ex ſola doctrina Ariſtotelis nemo poteſt fieri prudens artifex civilis,neq; fælicitatem adipiſci.

Nihil prætere Ariſtoteles præcipit, niſi, ad medium reſpiciendum,& bene aſſueſcendum.Sed hæc licet vera ſint;nulla tamen,addiſcere cupienti, utilitatem poſſunt afferre, cum

cum ſint vulgaria, communia, cunctiſque obvia.

Ea autem particularia, quæ ad ipſam artem explicandam ſunt neceſſaria, Ariſtoteles prætermiſit. Sed qui particularia negligit, prudentiam videtur excludere, quæ intellectus practici perfectio eſt, & circa particularia verſatur.

Unde Epictetum, Panętium, M. Tullium, Senecam, laudandos putamus; qui hanc quoque partem non neglexerunt.

Etiam in VIII. libro Ethicorum, quem ſumus hoc anno explicaturi, debuiſſet Philoſophus ante tractationem de amicicia, quædam præfari de ſocietatibus; cum Amicicia ſit quædam ſocietas; ut idem Ariſtoteles affirmat 8. Ethicorum cap. 9. Nam antequam de re aliqua conceptus ſpecificus habeatur, debet conceptus genericus innoteſcere.

De ſocietatibus igitur nobis prius dicendum eſſe exiſtimamus.

Atque ita non permittemus alteri gubernacula mentis noſtræ; ſed falſis principiis iam contemptis, ab aliis inchoata proprio labore conficiemus; quod debere nos præſtare, monuit Baſilius, libro De liberalibus diſciplinis.

Inſtitutionum Moralium

FINIS.

161

FLAVII QVÆRENGI,

POIAGHI COMITIS,

& Canonici Patavini,

De genere dicendi Philoſophorum; ſeu, De Sapientiæ & Eloquentiæ divortio

LIBER.

Ad Sereniſſimum

FRANCISCUM MARIAM II, Urbini Ducem VI.

L

Google

162

Digitized by Google

Ad Sereniſſimum

FRANCISCUM MARIAM II,
Urbini Ducem VI,

FLAVIUS QUÆRENGUS,
POIAGHI COMES,
& Canonicus Patavinus.

DE

Genere dicendi Philoſophorum; ſeu, De Sapientiæ & Eloquentiæ divortio.

PRIMA PARS.

ACERRIMA nobis, ſapientiſſime Princeps, cum aliquibus eſt contentio de genere dicendi Philoſophorum. Sentiunt illi res philoſophicas ſine eloquentia ſcribi non debere, ſuntque in dicendo exercitati. Nos autem, qui contradicimus, cauſam repellimus ſatis difficilem, & ſumus orationis viribus deſtituti: Sed publica nos impellit utilitas ad hanc provinciam capeſſendam; Complures enim videmus præſtantiſſimos Philoſophos in aliorum commoda peccare, cum ea quæ à Magiſtris acceperunt eleganter dicere ſe poſſe

diffidant, ineleganter vero non audeant. Magis etiam nobis putavimus eſſe elaborandum, quia noſtra res agitur. nam cum Problematum librum ampliſſimo nomini tuo dicatum ad te mittere decreverimus, profecto ſi vera iſtorum ſententia eſſet, aut mutare conſilium cogeremur, aut eorum metuere, ut ait ille, verbera linguæ. Ea enim quæ literis mandamus ita diſponere, ita illuſtrare non valemus, ut iſtis rugoſæ frontis hominibus cumulate ſatisfacere poſſimus. Ad ſcribendum præterea excitamur ſtudio veritatis. quid enim eſt tam indignum Philoſophi gravitate, quam vitiare pigmentis & fuco orationis caſtiſſimas cogitationes ſuas? Quid tam pernicioſum in Philoſophia, quam à maximis & perobſcuris quæſtionibus ad ſermonis lenocinia, cæteraſque oratorias artes animum avocare? Hæc infructuoſæ loquacitatis levitas, & verborum nimia luxuries, eſt potius à Philoſophis ſtudioſe coërcenda. quemadmodum enim in agris quo magis lætæ ſegetes ſeſe profuderunt, eo minus ſpicarum grana turgeſcunt; ita in libris Philoſophicis nimis eloquenter conſcriptis tanto minor ineſt doctrina, quanto maior apparet urbanitas, & eloquentia. Sunt etiam multa in Philoſophia, quibus etiam volentes adhibere non poſſumus Romanæ linguæ candorem, nedum orationis

uber-

ubertatem. quod & in omnibus artibus evenire ſolet. in quibus cum earum rerum circa quas verſantur ſint fingenda vocabula, neceſſario incidimus in multam nominum novitatem. Propterea novum & proprium dicendi genus, quod ita nonnulli faſtidire ſolent, eſt à Philoſophis neceſſario excogitatum: & cum propter verborum inopiam ornate & ſplendide res ſuas dicere non poſſent, eas plane & perſpicue expedire maluerunt, quam maxime bonarum artium incommodo præterire. Multa etiam orationis ornamenta conſulto neglexere: res enim à natura abſconditas venantur, non vocabula: Relinquunt iſta literatoribus. Quorum alii, cum ne primis quidem labris deguſtaverint Philoſophiam, atque ideo de rebus iudicare non poſſint quia non intelligunt, eas ſilentio contegunt, & in verborum cultu tantummodo elaborant; in hoc exemplum ſecuti Timantis pictoris, qui ea quæ penicillo exprimere non poterat, velo aliquo obducere callide ſolebat. Alii vero cum rerum Philoſophicarum excellentiam cognoſcant, & nihil eis poſſint obiicere, ſe ad verborum ſtructuram invidioſe convertunt, & ſingulas voces, quibus Philoſophi ſuos animi ſenſus expreſſere, ſtatera, ut dicitur, aurificis ſevere ac diligenter examinant. Pleraque etiam, quæ ſunt extra Philoſophi-

cum negotium, nulliuſque momenti, curioſis oculis contemplantur, & reprehendunt; perſonam Momi induentes, quem ferunt ſandalium Veneris tandem culpaſſe, cum Venerem culpare non poſſet. O infælicia iſtorum ingenia, quæ minutis hiſce rebus, indignis hominum altercationibus, ita acriter diſtorquentur, ut de mundi æternitate agere, imo pro aris & focis pugnare videantur! O ſuperbiam eorum inauditam, qui cum proprias vires teneant unius vocabuli, credunt manibus ſe attigiſſe ſapientiam, quam ne viderunt quidem. Illa enim ita ſe extollit, ut iſtorum hominum hebetem oculorum aciem ſemper effugiat. Quidam etiam ex noſtris in eodem fere errore verſantur. nam, cum iudicio libero debeant eſſe Philoſophi, nullaque neceſſitate aſtringi, ne certam quamdam velint nolint ſententiam tueantur, iurant iſti in unius verba doctoris. Plenũ timiditatis conſilium, & minime glorioſum. dum enim alii longos Philoſophiæ ſinus parva ingenii navicula ſecuri traiiciunt, iſti non audentes undis ſe credere, vix ſumma littora legere trepidi conſpiciuntur; & quod minus etiam ferendum eſt, pulcherrimarum rerum cognitione omiſſa, atque poſthabita, in verbis tantum ipſis elaborantes, illorum cortici, quaſi oſtrea conchis affixa, miſerabiliter

ad-

adhæreſcunt. Sed iſtos, fabularum magis, quam rerum explanatores, cum in ea ſint hæreſi, è Philoſophorum choro ſuſtulimus; etiam oratores, illos in ſuum gregem recepere. Neque propterea ſubſidio & acceſſione iſtorum, qui à Philoſophia duce defecerunt, palmam Philoſophis extorquebunt adverſarii; neque ſibi ipſis impendentem perniciem poterunt, ut fortaſſe credunt, in noſtros avertere. cum enim minus noceant apertæ, quam tacitæ inimiciciæ; expedit nobis augeri vires hoſtiles, ne permixtos amicis hoſtes habeamus. Et quia in diſputando non auctoritatis, ut faciunt Pſeudophiloſophi, ſed rationis momenta quærere debemus; proculdubio ſcimus, hanc noſtram ſententiam in varias hominum reprehenſiones incurſuram, niſi eodem tempore firmiſſima fundamenta iaciamus; Ideo facturi operæ pretium ſumus, ſi poſuerimus in medio ea, quibus in hanc ſententiam impellimur; Hoc pacto etiam labores noſtros ab aliorum iudicio & invidia liberabimus; nam omnes aperte intelligent, nos non gloriæ cupiditate, non odio accenſos, ſed amore veritatis, & propriæ tutelæ neceſſitate coactos ſtylo manus admoviſſe. Ut autem perſpiciamus unde natus ſit error iſte adverſariorum, prius afferemus illorum rationes; quas deinde oſtendemus non eſſe

adeo firmas, ut nos de opinione noſtra poſſint deiicere. Illos igitur audiamus. Clamant iſti, omnem operam eſſe adhibendam, ut caput optimarum artium Philoſophia, à ſermone Philoſophorum, neque eleganti, neque latino, in latinitatem & elegantiam vindicetur; Illa, inquiunt iſti, ultro tendit manus, fidem & opem miſerabilis implorat, ſupplex petit, ut quantum illam infuſcavit domeſtica barbaries, tantum illuſtret Romana facundia. Addunt, nil minus æquo animo ferendum eſſe ab homine liberaliter inſtituto, quam ab iis poſſideri Philoſophiam, qui nudam & inornatam afferunt in diſſerendo orationem. ſapientiæ cum eloquentia coniunctiſſimas intercedere neceſſitudines oſtendunt. neque aliud eſſe orationem niſi expreſſam quamdam mentis imaginem, ſi quis recte conſideret. ex quo ſequitur, ex pulchritudine orationis illam, quæ intus eſt, ſpectari dignitatem, eamque foris eluceſcere. Neque dubitant dicere, præclaras Philoſophiæ ſententias ſimplici ſermone inquinari, ornato vero niteſcere. O acutos homines! credunt, paucis verbis iam ſe confeciſſe negotium. Sed nihil eorum, quæ aſſumpſerunt, ad concludendum concedimus. Etenim ſi Philoſophorum ſententiæ preclaræ ſunt, ut fatentur, externis non indigent ornamentis.

In

In Virgine caſta fucati candoris & ruboris medicamenta damnamus, & in vera & incontaminata ſapientia laudabimus flores eloquentiæ? Inhæreant illis ſcenicæ meretriculæ, Poëtica, atque Rhetorica, quibus maxime conveniunt. Dicent fortaſſe, bonum fieri perfectius, ſi illi ornatus aliquis & perfectio aliqua adiungatur; ſed dicemus nos, ſæpe etiam illud imperfectius evadere. Nonne maximum eſt ornamentum pictura? Hac tamen, ſi marmorei veſtirentur parietes, deturparentur, & ſolidam illam amitterent maieſtatem. Formæ etiam dignitas, quam in mundi corpore cernimus, deflorefceret, ſi partes ex quibus conſtat magis perficerentur. etenim in eo non remaneret amplius illa harmonia, & illa proportio; rerum quoque ordo admirabilis totus perturbaretur. Ad numerum binarium ſi ternarium addas, binarius corrumpitur; cum tamen perfectionem adiunxeris. Eſt quædam etiam naturis ſimilitudo cum numeris; nam illæ ſimplices, & individuæ ſunt, neque conſervari poſſent, ſi cum aliis naturis, licet præſtantioribus, commiſcerentur. Propterea Plato graviſſimus intelligendi magiſter animum noſtrum, qui in ſe quidquam admixtum non habet, numerum appellare ſolebat. Idem tibi eveniet in numeris muſicis: ſi enim citharæ chordas ni-

mium intendes, ut meliores concentus efficiat, reddet ſonum longe peiorem. Lapis ut quieſcat, & conſervetur, fertur ſuo deorſum pondere, & niſi impediatur, ad medium uſque mundi locum; ſed ſi hunc ultra progrederetur, à quieto ſtatu recederet; & tunc aſcenderet, cum illum ad aptiorem quietis locum deſcendere crederemus. Calor qui fuſus eſt in corpore, eſt maxime ſalutaris; nam tam diu in nobis remanet vita, quam diu remanet calor, & illo refrigerato, nos quoque extinguimur; Sed non propterea illo magis accenſo vitam longius producimus, immo nimis febrium æſtu iactamur atque urimur, & tandem occidimus; Ita parvum lumen lumine ſolis offuſcatur, cum eo magis illuſtrari deberet. Plantæ ruſticæ & ſylveſtres cultis locis provenire haud facile poſſunt, dum enim cultus illas melioribus inſtituere moribus contendit, depravat, atque pervertit. Animi quoque virtutibus ſi quid addideris, totam opprimes illarum naturam; quæ poſita eſt in quadam mediocritate. quod ſi iſtam, permotus ſtudio gloriæ, tenere deſpexeris, & maxima fueris molitus, id tibi non laudi dabitur, ut credis, ſed vitio: ſi quidem peccare nihil eſt aliud, quam tranſilire lineas mediocritatis. Sed quid percurrimus ſingula? Nonne in omnibus rebus certi ſunt ſtatuti

fines,

fines, ultra quos rectum conſiſtere non poteſt? Sæpe igitur perfectionis acceſſio bonum deterius facit, & quemadmodum formoſæ mulieres, dum ſtudent pigmentis & fucis formoſiores fieri, deformantur; & tum potiſſimum bene olent, cum nihil olent: ita res philoſophicæ, ſi illis calamiſtri orationis adhibeantur, fœdari ſolent, ſuntque ornatæ hoc ipſo, quod carent ornamentis. Quare dignitas mentis noſtræ, cuius imago eſt oratio, ut nos quoſque concedimus, ex ſimplici oratione, non ex ornata ſpectabitur. ſimplici namque oratione, quæ magis rebus Philoſophicis congruens eſt, ſententiarum gravitas maior ſubeſt, & in ea magis elucet divinum lumen ingenii. Si pulchritudinem animi ſermonis pulchritudo demonſtrat, certe ſimplex oratio demonſtrabit. illa enim eſt pulcherrima. nam cum ibi pulchritupo ſit, ubi partes inter ſe conſentiunt, quid eſt cur dubitemus dicere, in ſimplici ſermone, qui vehemẽter congruit Philoſophiæ, ſummam ineſſe pulchritudinem? Hanc tamen adverſarii non cognoſcunt, qui etiam in dicendi genere Philoſophorum venuſtatem muliebrem requirunt, non virilem dignitatem. Sed illis aliquid de iure noſtro concedamus. Sit ſermo ſimplex, quo noſtri Philoſophi utuntur, rudis, incultus, atque horridus, non

propterea illorum animum talem exiſtimare debemus, qualem præmonſtrat oratio. Pluma aves, ſquama piſces obduxit provida ſollerſque natura; dulciſſimos præterea fructus amara cortice circumdedit, & veſtivit extrinſecus; quid mirum igitur, ſi quandoque etiam venatores, & ſpeculatores naturæ elegantiſſimas rationes ſuas in rudes atque horridos ſermones incluſerint? Habet figura dicendi Philoſophorum, & Silenorum ſimulachra, quæ docta olim mirabatur antiquitas, maximam ſimilitudinem inter ſe. Erant iſta ore tetro, atque hiſpido, ſed plena gemmarum, & ſupellectilis precioſæ; Horrida quidem ad aſpectum, ſi in exteriores tantum partes defixeris oculos; ſed ſi illa intercluſa aperueris, & in intima introſpexeris, pulcherrima. Foris belluam, intus numen vides. Species quoque dicendi Philoſophorum nuda ac rudis apparet; in ea tamen pulchra & admirabilis rerum ſupellex continetur, quæ ad omnes vitæ uſus eſt utilis. At contra figura dicendi oratorum ornata, & perpolita, ſæpe verborum involucris vitioſitatem & falſitatem tegere ſolet; dumque aures numero & ſono permulcet, offundit tenebras mentibus, & affectuum ſpinis rationis ſegetem necat. Huius Sirenes ſunt ſimiles; Illæ in mentitam figuram virginis habitumque

que formatæ, in verum maris monſtrum deſinebant, & earum cautibus navigantes capti demergebantur in mare. Ad legendum invitat Orator Rhetoricæ ſuaſione dulcedinis, ſed invitat quaſi in prædam. Infiniti accurrunt homines, quos ille, deſerens inſtituta ſapientiæ, & præcipiti calle procedens, ad exitium ducit. Deterret potius Philoſophus populares homines à ſuaviſſimis cibis Philoſophicis amara cortice verborum, & illis excluſis primarios atque præſtantiſſimos viros admittit; quemadmodum priſci fabularum integumentis arcanos ſenſus, & myſteria, quæ ſolis ſapientibus credebantur, occultare ſolebant, ut ab eorum cognitione idiotæ arcerentur. Id ſi ita eſt; Ubinam ſunt, ô Adverſarii, illæ coniunctiſſimæ neceſſitudines, quas ſapientiam habere cum eloquentia oſtendebatis? Certe hic oratorem videmus deſerere inſtituta ſapientis, & ſapientem non adhibere ornamenta oratoris. Sed nihil impedit, reſpondebunt, quominus orator eloquentiam cum ſapientia coniungat, & Philoſophus ſapientiam cum eloquentia. Sit in Philoſopho ea dicendi vis, quam fuiſſe in Pericle narrant hiſtoriæ. Doceat diſcenda ſtudioſos, ſed illis etiam perſuadeat, quæ docet; Tonet, fulgeat, fulmina iaciat, & poſtquam docuerit, aculeos relinquat in men-

mentibus diſcipulorum. Sit in Oratore eloquentia, ſed ſociata ſapientiæ, à qua interpres animi oratio proficiſcatur. Pompam quærat, & gloriam orator, ſed etiam rerum ſcientiam in audientium animis imprimat. Non ſit aliquid præterea, quod in iſtis requiramus, ſed ita res luce orationis illuſtrentur, & eloquentia fundamento ſapientiæ innitatur, ut neque ad intelligentiam rerum quicquam in Oratore mens, neque in Philoſopho ad animi iucunditatem amplius auris noſtra deſideret. O rem dignam, pro qua maximæ habeantur gratiæ Adverſariis, ſi nihil impedit, ut ipſi temere affirmant, quominus Philoſophi noſtri perfecte etiam ſuſtineant perſonam Oratoris! Sed quoniam amplecti omnia, & nihil, ita paria ſunt, ut inter ea nullum prorſus diſcrimen interſit, ideo Philoſophum ſuo tantum officio fungi, ſuiſque finibus contineri volumus, ne dum in geminis ſellis ſedere deſiderat, utraque excludatur. Veſpertilio non contentus unica natura, ut cætera animantia, cum volucris & mus eſſe cuperet, neque in muribus plane, neque in volucribus fuit. Quid ridetis, ô Adverſarii? Iſtud mutato nomine narratur de eo, qui & graviſſimus Philoſophus haberi vult, & eloquentiſſimus Orator; ſed quam longe abſit ab utraque perfectione, ipſe tum demum intelligit, cum

ſua-

ſuarum conſcius virium nec cum Philoſophis congredi audet, nec cum Oratoribus, ſed utrumque iudicium reformidat; Quod ſi forte in illos imprudens inciderit, ita ut ex eorum manibus effugere nequeat, ſe ſtatim tuetur armis aſtutiæ, & cum Philoſopho ſe profitetur Oratorem, & cũ Oratore Philoſophum; Ita variis temporibus varios etiam vultus mentitur, ne unquam cogatur in certamen deſcendere. Habent igitur Philoſophia atque Rhetorica inſitas quaſdam, ut videmus, inimicicias, & ſeſe mutuò impediunt, ſi coniungantur; Quod cum inter cæteros animadvertiſſet Leontinus ille Gorgias, ſapientiam ab eloquentia ſeparavit, & utriq; hac ratione proſpexit. O dignũ Empedocle diſcipulum! Fixa hærebat, ut credere oportet, in illius animo doctrina præceptoris, qui res, & eleměta, quę amicicia confuderat, litis auxilio diſtinxit, & illis ex confuſa congerie ſaparatis, mundi corpus adduxit in ordinẽ, & ſumma proportione conſtruxit. Et, ut verum ſit quod diximus de Oratore, & Philoſopho, Alterum ab altero impediri; eget tamen quandoq; eloquentia auxilio ſapientiæ, ſapientia vero nunquam ab eloquentia adiuvatur. ideo ægre ferunt iſti, perfectionem mentis ab ipſa eloquentia, quam vocant ipſi perfectionem orationis, diſſociari; dolentque, nos, relicto genere dicen-

dicendi ornato atque eleganti, in aliam linguam commigraſſe, quia dum illos deſerimus, non habent unde mutuentur ſubtilitatem, ſi quandoque opus fuerit. Cum igitur profitentur, bonis artibus ruinoſis, ut aiunt, & nutantibus, brevique caſuris ſuccurrere; ſibi ipſis opem ferre, quis non videt? Intelligebant præterea Philoſophi, ipſam interpretem animi & mentis orationem, quæ à vera ſapientia non manat, quam plurimos in fraudem, & in errorem inducere; & maximam in omni vitæ perturbationem ſequi, cum lingua & cor inter ſe diſcordant. quare nihil in humana ſocietate odioſius eſſe cenſuerunt, quam nomen eloquentiæ. Cupientes igitur oratores extinguere odium in ſe incenſum, falſo Philoſophorum vultu ſuſcepto ſe illorum cœtui coniunxere, cum quibus ſocietate facta rerum & ſententiarum ſylvam ſibi à ſapientia commode comparabant, unde eorum proficiſceretur oratio; Sed tandem à noſtris, quibus impedimento potius, quam adiumento erant, confeſtim fuerunt expulſi Quare homo liberaliter inſtitutus gaudeat, vehementerque lætetur, Philoſophos cum Oratoribus nullum habere commercium; & æquo animo ferat, apud illos habitare Philoſophiam, qui ſapientum, & non multitudinis auribus orationẽ accommodantes,
eam

eam puram in diſſerendo afferunt, atque inornatam. Neque eſt quod Adverſarii contendant atque elaborent, ut mater optimarum artium Philoſophia à ſua quadam propria ſermonis gravitate & brevitate in dicendi genus Oratorium, & in quamdam inanem profluentiam loquendi vindicetur. Illa ſuo ſtylo contenta non implorat illorum auxilium, ut falſo aſſerunt ipſi, imo ſupplex petit ut ad ſe nullus accedat qui ſuum audeat variis dicendi coloribus immutare candorem; & tunc iſti, ô pietatem inauditam, Philoſophiæ porrigunt dexteram; ſed daturi ne, an accepturi porrigant illam, & quod ſit illorum conſilium, ſatis hucuſque demonſtravimus. Erit igitur, ni fallimur, definita acerrima illa controverſia, quam cum Adverſariis habebamus; Illi in magnum quidem, & difficile nobiſcum venere certamen; Tandem noſtrorum virtute fuerunt in munimenta compulſi.

Ad Sereniſſimum

FRANCISCUM MARIAM II,

Urbini Ducem VI,

De

Genere dicendi Philoſophorum; ſeu, De Sapientiæ & Eloquentiæ divortio.

Secunda Pars.

SED irrito primi conatus eventu non deſpondent animum Adverſarii, imo fortuna eorum quæ propemodum oppreſſa conciderat, altius erigitur, & ad victoriæ laudem rurſus aſpirat. Quare novum nobis eſt prælium ineundum, novus cogendus exercitus; cui ſi te præfici patieris, Dux Sereniſſime, unaque decurres inceptos contentionis labores, tam intolerabilis iſtorum audacia pœnas dabit; neque ipſi audebunt amplius irritare Philoſophos. Sed iſte, qui exauditur clamor, illos appropinquare, iam iamque adeſſe prænunciat. Ecce primæ hoſtium acies, quibus præeſt divinus ille Plato, qui non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi graviſſimus magiſter eſt. Hunc Philoſophorum Homerum ſequuntur innumeri,

meri, qui ut diſcipulos ad ſapientiæ ſtudium allicerent, referſerunt libros ſuos fabulis, & blandiciis orationis. Putabamus, nobis cum Adverſariis tantum eſſe decertandum: ſed ô magnum & intolerandum dolorem; nobis etiam cum amicis manus ſunt conſerendæ, quibus ſi vulnera infligimus, nos quoque eadem ferri acie vulneramus. Auctoritate præterea tanti viri, quæ in illius nutu, nedum in ſententia reſidet, debilitamur, & frangimur. Horremus quoque ingrati animi crimen; quatenus facile adducimur, ut cum eo congrediamur, à quo humaniter inſtituti ſumus. Sed quid de Platone ſentiamus, adverſus quem debitam ſemper reverentiam adhibituri ſumus, ſuo loco demonſtrabitur. Nunc in medium veniant novæ rationes, quibus permota Adverſariorum ingenia in iſtam ſententiam inciderunt. Illas quidem breviter attingentes extenuare deberemus; minus enim moverent animum auditoris; Sed quoniam Adverſarios non odimus, ut plerique facere ſolent, neque eorum extimeſcimus vires, ideo introducemus ipſos loquentes. Quamdiu velint, nobiſcum libere dimicent, accurrate cauſam dicant, exaggerent orationem, amplificent: nihil enim impedimus. Sapientes præterea viros, quos hac de re æquos iudices conſtituimus, dicendo commoveant,

& regulam ipſam, quæ vera & falſa diiudicare debet, prius, ſi poſſunt, inflectant. Fruſtra tunc ab iis tantus labor ſuſcipietur; impediet enim æquitas iudicum, cui æque ac cauſæ noſtræ confidimus. Sed quæ eſt iſta, inquiunt iſti, in releganda à Philoſophicis libris eloquentia tam inſolens barbaræ gentis audacia? Ab ea totus prope mutatus eſt ſermo; & verba, quæ omnino barbara ſunt, de induſtria promuntur. Sed quid dicimus verba? Apud nos barbariſmorum fœtores, quibus ſcatent Philoſophorum volumina, non dignantur nomine verborum.

O quantum diſtant Philoſophi huius ætatis à cacumine & faſtigio præcedentis ſæculi! Vere decreſcunt quotidie ingenia: eloquentiæ enim, quam in Platone, aliiſque præceptoribus ſuis admirantur omnes, in ipſis ne veſtigium quidem apparet; ſed illa ſe retro tulit, neſcio qua, ad malum pronitate naturæ.

Cum novi ſenſus animi exprimendi ſunt, neque Philoſophi illos latine dicere ſatis commode poſſunt, vocabulorum inopia impediti, tum Græca miſceant cum latinis. Quod ſi voces nequeunt ab ipſa Græcia mutuari, quemadmodum fecit Tullius, novas, dummodo neceſſitas cogat, parturiant, linguam augeant; permiſſa enim cuilibet eſt poteſtas faciendi nova nomina novarum re-

rum:

rum: Cætera autem ſermone utantur latino, puro, & ab omni vitio remoto.

Sed iſta gens barbara exiſtimat, hanc ſcribendi licentiam ſibi ſemper eſſe permiſſam; imo in Philoſophorum concilium recipi illum non debere contendit, in cuius ſermonibus Romani oris elegantia & verborum ſplendor appareat.

Qua quidem opinione nulla in hominum mentes pernicioſior peſtis invaſit. Dũ enim Philoſophus barbare loquitur, ſuiſque rebus eripit lucem orationis, eaſque quodammodo occultat, noctem quamdam ſuo nomine offundit, & in hominum ignoratione verſatur. At ille qui oratione illuſtri, & perſpicua, res aperit abſconditas, ſe ipſum quoque profert in lucem, & ſermonis hominum conſequitur celebritatem. Hinc fortaſſe eloquentiſſimus Plato Gygen illum induxit; qui cum annulum abſcondebat illius pala ad palmam converſa, à nullo videbatur; tum autem videbatur, cum annulum invertebat in lucem.

Sed ſi nullis, inquient Philoſophi, adſtricti legibus ſcribimus, & nullum apponitur rebus noſtris orationis lumen, cito extabit immenſa magnitudo operum, & cito mandabuntur literis innumera ingenii monimenta: Quod ſi breve hoc tempus ætatis in ſermonis elegantia à nobis conſumeretur,

minutorum opuſculorum fabricatores vix eſſe poſſemus. Et quidem Philoſophi verum dicunt: ſed noſtri nominis amplitudo librorum mole vel numero metienda non eſt, quemadmodum regiarum ædium magnificentiam magnitudine & celſitate earumdem metiri ſolemus. Parum prodeſt ſcriptoris gloriæ magnitudo voluminis, ſi ea repente creverit, & nulla adhibita cultura. Ea enim, quæ cito oriuntur, & augentur, cito etiam occidunt, & ſeneſcunt, & quilibet partus, ſive naturæ ſit, ſive ingenii, longus brevi melior eſt. Hinc Poëtæ fabulam de cucurbita non temere confinxere, quæ ad imum celerius quam aſcenderat properavit.

Et tamen Philoſophi quidam hac tempeſtate reperiuntur, qui in libris eleganter conſcribendis tempus conſumere volentes, depromunt cogitationes ſuas præcipiti quadam celeritate. Sed pœnam ſuo dignam errore ſuſcipiunt. Nam cum labor illorum non probetur, imo diſpliceat, præſertim iis, quos iudicare poſſe arbitramur, poſtponuntur doctoribus illis, qui res ſuas verbis electis graviter, & ornate conſcripſere, & tandem veniunt in oblivionem. Et quidem iure ac merito deſeruntur. Non enim vulgaris & mediocris ſermo eſt in ipſa ſapientia deſiderandus; nam ea quo ornatior eſt, eo etiam eſt melior: neque ſolum ſibi parare debet

Phi-

Philoſophus cognitionem rerum, ſed illa etiam frui & delectari. At iſti Philoſophi & modum verbis conſtituunt, & in eo, quod coërceri non deberet, temperantiam quamdam expoſtulant. Nos quidem, ſi philoſopharemur, vellemus etiam delectari cum ſcribimus, & lectorem allicere ſuavitate ſermonis: neque eſſet aliquis tam invidus, qui poſſet nos à tanta delectatione revocare. Quod ſi nobis eloquentiæ ſtudio operam dantibus imminueretur aliquid de ſcribendi voluptate, vehementer tamen laboraremus, quemadmodum poſſent ea, quæ ſcribuntur, oratione illuſtrari; neque à ſcribendo retardaremur, neque propriis vigiliis à nobis modus aliquis definiretur. Sed quæ cauſa iſtos impulerit, ut in ſuis ſcriptis eloquentiam damnarent, nihil eſt, quod tam facile poſſit intelligi. ſemper enim damnare ſolemus, quod ignoramus, quodque aſſequimur non ſine magno labore. Hinc callida illa, & malicioſa vulpecula, cum eam à maturis uvis, quibus ipſa ardenter inhiabat, arceret nimia altitudo vitis, illas peracerbas guſtatu eſſe dixit, & alio convertit aſpectum. Plerique etiam eorum, quia ſpernunt & pro nihilo putant eloquentiam, illam à libris ſuis reiiciunt, & ſermone utuntur vulgari atque humili. Hoc autem nihil aliud eſt, niſi velle relictis frugibus vitam glande, beſtiarum

more, ſuſtentare. Quod cum ita ſit, mirum nemini videri debet, ſi Philoſophi iſti veritatis luce priventur. Hæc enim altior eſt, quam ut eam humi ſtrati ſuſpicere poſſint. Sed ſi extulerint aliquando caput, & ex tanta erroris caligine, quæ illorum animis offunditur, lucem reſpicere inceperint; cognoſcent, ea, quæ dicuntur, ab iis ornari etiam, & veſtiri oratione oportere. Quemadmodum enim ſubtractis rebus verba carent fundamento, ita etiam ſemotis verbis, res lumen habere non poſſunt: eam autem affert rebus utilitatem orationis lumen, quam præclaris pictorum tabulis diurna lux afferre ſolet. Neque alia huius neceſſitudinis cauſa eſt, quam quidam conſenſus humanarum artium, quarum cognitionem unum quoddam ſocietatis vinculum colligavit; Singula tunc Philoſophi iſti complecti nolunt, ſed ea copulata diſſolvunt, & tamquam ab animo corpus, ſic à rebus verba divellunt. Iidem poſtea (& non mirabimur nos tantam iſtorum hominum inconſtantiam?) aliter de cohærentia mundi partium diſputant atque de conſenſu humanarum artium opinabantur. Nulla, inquiunt, res, ſi ab aliis diſiungatur, per ſe ipſam conſtabit, aut, ſi aliæ careant illa; ſuam poterunt conſervare perpetuitatem: Illas namque una atque eadem vis naturæ conſtrinxit. Sed cur idem de artium

univer-

univerſiate,de ſapientia præſertim , & eloquentia,pronunciare voluerunt? Nonne habent etiam diſciplinæ ſua elementa? Nonne etiam ipſæ propinquitate & amicicia quadam inter ſe continentur? Sapientis fortaſſe guſtatus reſpuit orationis dulcedinem, quæ tanta cupiditate in forenſibus cauſis expetitur ab oratore. O diſtinctionem acutam! Sed eam nullo pacto probamus. Una eſt enim eloquentia, ſive in foro perſuadeat, ſive doceat in Lyceo, & iiſdem ſemper eſt verborum ornamentis inſtructa: Nec verſatur ſine cauſa in ore ſapientis:nam facilius veritas in auditorum animos influit, ſi luce clareat orationis. Permovet, & docet oratio Philoſophi, ſapientiam cum eloquentia coniungentis. Hinc Theologi veteres per ſacrarum prata literarum; hinc Pythagorici, & Platonici,per campos Philoſophiæ aureum ſermonis flumen effudere: & dum recentes iſti tantum docent;& movent, & docent antiqui, cum dicendi, tum intelligendi magiſtri. Et quia non facile ferunt aures orationis aſperitatem,eam dicentis humanitate condiunt, & ſuavitate verborum leniunt auſteritatem rerum: quemadmodum medici cum ægrotantibus pueris dare conantur abſynthia, melle prius ſumma poculi labra illinire ſolent. In menſis etiam extructis conquiſitiſſimis epu-

 lis

lis videmus lancis crepidines bellariis depictas, ornatuque regali ornatas, ut proprio utamur eorum vocabulo. His namque arte ſociatis cibaria conditiora fiunt, & edendi voluntas creſcit. Contra vero ſine nauſea quis leget Philoſophorum ſcripta præſentis ætatis, quos ita acriter non accuſaremus, ſi latine ſaltem loquerentur: Sed cum ab humanioribus literis eorum abhorreat animus, nihilque inſit niſi agreſte, & inhumanum, poſſumus etiam nos inhumaniter illos convincere, & diſſidere ab iis, qui à ſe ipſis diſſident, dum eorum lingua à corde diſſentit.

Sed fruſtra laboravimus; fruſtra initum ſecundum certamen. Ad iſtas voces clauſerunt aures Philoſophi; & cum in ea ſint hæreſi, verum Philoſophum non debere eſſe Philoſophum, volunt prius de vitæ ſtatu deiici, quam de falſa opinione.

Hæ & aliæ huiuſmodi parum firmæ rationes, Princeps Sapientiſſime, ab Adverſariis afferuntur. Sed ea poſſumus facile evertere, in quibus eorum ſe iactat oratio. Ordiamur autem ab eo, in quod illorum ſermo defluxit.

Eloquentem non eſſe verum Philoſophum, poteſt ſine ulla dubitatione defendi: Id tamen iſti fateri nolunt, in quo maxime eorum pertinacia cernitur. Nam fateantur

tur ſaltem neceſſe eſt, eum, qui plures artes amplectitur, nullam poſſe mente comprehendere. Illos præterea faciles ad concedendum habebimus, naſci alios ad eloquentiam, alios ad Philoſophiam; difficillimumque eſſe, vim intelligentiæ noſtræ à reconditis rebus traducere ad cauſas populares. Ergo in Philoſopho lingua à corde diſſentiet? Quid tum? Damus hoc, & libenter quidem; multo enim malumus linguam noſtram à corde diſſidere, quam hominem excordem eſſe, & in dicendo loquacem.

Neque humanitas eſt deneganda Philoſopho, quamvis à literis, quas vocant iſti humaniores, illius abhorreat animus; imo ipſe eſt ſolus dicendus homo. Nam prodeſt ſapiens, licet indiſertus; Inſipiens vero eloquens, tamquam furioſi gladius ſemper alteri nocet. Et quemadmodum ſtatuas plerumque materia, non figura commendat; ita Philoſophus ex materia, non ex figura ſermonis æſtimandus; qui quidem ſermo latinus eſt; idque negari non poteſt. Nam ſive caſus impoſuit rebus nomina, ſic conſentiente aliqua hominum univerſitate; ſive conſilium imponentis, & convenientia, quam habent voces cum rebus ipſis nominandis; verius nihil eſt, quam dicere, Philoſophos eſſe latine locutos.

Imo penes illos loquendi norma eſſe deberet, cum eorum univerſitati maior quam aliis auctoritas ſit attribuenda, præcipuumque munus illorum ſit, vocum & rerum vires perpendere, & proportionem earumdem cognoſcere. Hinc dicebat ille, principium & fontem recte ſcribendi eſſe ſapientiam.

Quod ſi tantum illis tribuere non audet noſtra in diſputando modeſtia, excuſemus ſaltem eorum planum dicendi genus & inornatum. Dum enim ardenti quodam ad philoſophandum deſiderio concitati immenſa cœleſtium orbium volumina animo evolvunt, nequeunt conſumere tempus in legendis libellis oratorum. Neque decet Philoſophum condire ſermonis dulcedine ipſarum rerum auſteritatem, quemadmodum bellariis cibaria condiri ſolent. Namque cum ſolis hominibus ad diſcendum iam paratis, & ſcientiæ cupiditate flagrantibus, verſari vult Philoſophia. Hos ad ſe attrahit nullis verborum illecebris; quemadmodum etiam, ſi fames verum cibi condimentum depellenda ſit, pura cibaria delectant; ſi morbus removendus, homines abſinthia non reſpuunt.

De improvida, & credula puerorum ætate, quæ non niſi ludificata accipit medicinam,

cinam, nihil curamus. Philoſophos pueri non audiunt, ſed Oratores, ſed Poëtas. Hinc Poëtica atque Rhetorica, ut ad illorum aures dulcior flueret oratio, colores & numeros aſtute invenerunt. At ruſtico verborum ſono cuiuſcumque auris offenditur. Hoc non eſt ita, in primo namque Philoſophiæ veſtibulo ſunt diſcipuli à ſenſibus avocandi; iiſque nondum limen ingreſſis novæ aures comparandæ ſunt, quibus non terreſtrem Marſyam, ſed Apollinem cœleſtem exaudiant. Quod ſi is audientium animos, quos docet, eoſdem etiam non permovet, atque delectat, id præfecto eſt, quia permovere non eſt ſapientis officium, ſed oratoris. Idque ſe ſenſiſſe novæ Academiæ Theologi tunc aperte demonſtrarunt, cum veterum ſententias ſparſas, & vage diſiectas, in ordinem redigentes, eas in ſcholas contulere; à quibus Theologia deinde nomen traxit. Et inter veteres Cato, & alii graviſſimi viri, nullum orationis florem ſecuti, indicarunt, argumenta, quæ nimis dilatantur, eſſe ad probandum infirmiora iis, quæ conciſo ſermone exprimuntur. Iſtorum fortaſſe iudicio ſtare nolent Adverſarii.

Appellent igitur ipſum eloquentiæ patrem, ſuum cariſſimum parentem Ciceronem:

nem: Sed iam decretum ab eo, Philoſophorum ſcripta, quibus eloquentia annexa eſt, eſſe quidem ornatiora; ſed non uberiora; & malle ſe indiſertam prudentiam quam ſtultam loquacitatem. Nonne etiam in ipſa moneta naturam magis & æſtimationem æris inſpicimus, quam notam Principis, qui illam percuſſit? Aurum purum, & non egregii ſigillum artificis, quod in eo imprimitur, ſolemus in venditione contemplari.

Similiter pura narratio, & non verborum ornatus, affert vim audientibus; quod præcipue ſacrarum rerum momenta teſtantur; quæ nullo Orationis lumine appoſito, ſed ſola veritatis luce noſtrorum mentes inflammant. Periclem dicentem, ſeu potius tonantem, & fulgurantem, admirata eſt Græcia univerſa; illius tamen numeroſa atque ornata oratione Alcibiades non permovebatur; permovebatur autem, ut aiebat, nuda, & ſimplici Socratis oratione. Quod ſi huius rationem quæſiviſſet aliquis ex eo; nihil aliud profecto reſpondiſſet, niſi, maiorem in rebus, quam in verbis latere eloquentiam. Eamdem quoque cauſam ſe redditurum fuiſſe, tunc tacite demonſtravit Ariſtoteles, cum ad tradenda præcepta dicendi aggreſſus, Rhetores illos ſtulticiæ damnavit, qui

in

in verborum ornatu & in incitandis animis tantummodo occupati, nulla Enthymematum præcepta reliquere. Inania verba quid faciunt? quid proſunt canoræ nugæ? Oratorem rerum inopem dicentem credes ſiliquam, quæ in dulci tectorio incluſos lapillos ſonantes quatit.

Corruunt ædes, ſi illis fundamenta ſubtraxeris; ſed muris demolitione ſublatis firma remanent fundamenta: ex quo non obſcure cernitur, cur verba egeant rebus, quibus innitantur, res vero verbis ita non egeant. Nec, ſi verba ſemoveas, res privari lumine neceſſe eſt. Quemadmodum Sol ſyderum gubernator proprio lumine lucet; ita proprio lucet ſapientia. Humanarum artium ficto & commenticio conſenſui non aſſentimur; non enim illarum cognitio colligatur uno quodam vinculo ſocietatis.

Virtutes ſolummodo eæ, quæ à moribus noſtris confirmandis appellantur Morales, una moderatrice prudentia copulantur; cæteræ vero diſiunctæ etiam reperiuntur. Cohærent quidem mundi partes, quia inane quidquam non eſt in rerum natura: ſed quomodo à cohærentia mundi partium, & elementorum, ad cohærentiam ſcientiarum accedant, non videmus. Habent, inquiunt, etiam diſciplinæ ſua

elemen-

elementa. Captioſa ſunt hæc, accommodata magis forenſibus cauſis, quam ſermonis ſubtilitati. Utantur in foro hiſce rationibus oratores, ſed cum ad lyceum accedunt, exquiſita afferant argumenta; non enim eadem eloquentia utrobique eſt; Namque hæc quandoque mentitur, & decipit, vero in falſum, & crimine in laudem converſis; rem modo auget, modo extenuat; illa vero nunquam mendacio fallens, ſimplicis ſemper eſt amica veritatis; cum ſapientibus habitat, non cum pædagogis; de humanis diviniſque rebus loquitur, non de fabulis Poëtarum. Iſta ſe occultat in pectoris latebris verecundæ virginis more; Altera vero ſemper in hominum ore verſatur, &, quemadmodum impudens meretrix, omnibus ultro ſe offert. Quæ quidem cum tales ſint, quales Oratio noſtra depinxit, quis erit in numero Philoſophorum, qui Rhetorum eloquentiam à libris ſuis non reiiciat, propria contentus elegantia doctrinæ? quis ad Philoſophicarum gravitatem rerum purum ac ſincerum dicendi non accommodet genus? Neque propterea is dicetur ariſtam glande mutare; dicetur, & verius, fructibus perceptis arborum folia negligere. Sed quo ornatior, dicunt iſti, eo melior eſt ſapientia. eſt autem ornatior cum ſplen-

ſplendidioribus verbis utitur ipſe Philoſophus. O vim maximam erroris; ô pertinaciam ſingularem? Nonne pluribus ex variis doctrinarum fontibus hauſtis ſatis iam confirmatum eſt, bonum acceſſione perfectionis fieri quandoque deterius? Et tamen vellent ipſi, ſi philoſopharentur, allicere etiam lectorem ornatu, & ſuavitate ſermonis; in qua quidem re nihil apud nos ponderis habet iſtorum auctoritas. Nos enim Philoſophi, & non Grammatici cum ſimus, diverſam etiam à Grammaticis ſequimur in diſputando rationem. Neque eſt, quod illorum lingua loquamur, cum noſtra non modo non inops, ſed locupletior fortaſſe ſit; Complectimur enim verbis quod volumus, & ita dicimus, ut intelligamur. Quare nolite exiſtimare, ô Adverſarii, propterea Philoſohos noſtrum damnaſſe dicendi genus, quia id ſemper damnari ſolet quod ignoratur. Id, mihi credite, de induſtria reiecerunt; prudentis pictoris inſtar, qui nunquam in maris tabula arborum ſpecies, quamvis pulcherrimas, depinxiſſet. Ac nobis ſapienter monentibus libenter aſſentimur, ut non ad magnitudinem voluminis, quæ ſcribentis gloriæ parum prodeſt, ſed ut ad culturam potius & diligentiam operis noſtrum

conſilium dirigatur. Currentes, ut in proverbio eſt, incitatis: nam tota mente in ea cogitatione verſamur, ut ea quæ ſcribimus, ingenio perficiantur, & induſtria elaborentur. Sed unde eſt iſta tam repente conglutinata concordia? Unde eſt iſte amor tam improviſus? Ambigua voce decipimur; Diligentiam enim & culturam, quas adhibendas eſſe conſentimus, ponitis vos in luce verborum; ponimus nos in ſententiarum ſubtilitate. Quare vobiſcum verbis tantum convenimus, rebus autem diſcrepamus.

In ſententiis igitur vehementer occupati, verborum pigmenta negligimus. Neque propterea noctem quamdam noſtro nomini offundimus, quia rebus noſtris eripimus orationis lucem. illis namque proprio fulgore collucentibus, tamquam fulgentibus gemmis Philoſophi illuſtrantur. Quid Scoti nomine illuſtrius? Is tamen libros ſuos Pariſienſi, ut aiunt, ſtylo conſcripſit. Ille igitur Gyges ab Adverſariis inductus, qui annuli gemma ad palmam converſa à nemine videbatur, favet potius noſtræ ſententiæ, ſi latentem in fabula veritatem recte indagare velimus: Illius namque præclaro admonitu vitare Philoſophus debet involucra, & integumenta verborum, quæ in Rhetorum ſermone tortuo-

tortuoſo nimis, & implicato, adhiberi ſolent. Quod ſi ſententiarum gemmas occultat palma eloquentiæ, eaſque removet ab oculis noſtris; à nemine videtur, à nemine legitur; ſed iacet ignotus atque obſcurus. Idem quoque hiſtoricis quibuſdam accidiſſe cognovimus, quos, cum propter nimiam oſtentationem eloquentiæ & antiquitatis, non ex recenti ſermone hominum, ad quos ſcribunt, ſed ex veterum libris nationum & regionum vocabula eruerint, quaſi Chaldæorum lingua locutos non audemus attingere. Minus quidem illi, iudicio noſtro, peccarunt, qui, ne res ſuas obſcuritate involverent, reiectis antiquis nimis & iam obſoletis vocabulis, eas vocibus non latinis explicatas tradidere. Hoc enim iam à conſuetudine impetratum eſt, quæ multis verbis utitur pro latinis.

Reſtat etiam de Platone, quem ferunt conſenuiſſe in exornandis dialogis; adeo ſummus in illo fuit amor eloquentiæ.

Negabit fortaſſe aliquis ex noſtris, eſſe in Platonis ſermonibus eloquentiam cum ſapientia ſociatam, dicetque; Adverſarios pro certo ſumere id quod eſt maxime controverſum. Sed ad hoc ſentiendum nos accommodare non poſſumus. Quamvis

enim Plato contemptor & exagitator Rhetorum dicatur à Cicerone : quamvis Poëtas e ſua Republica eiiciat : quamvis multa, in aliquibus nulla, dedita opera, appareant veſtigia naturalis eloquentiæ, præſertim in iis, qui ea lingua loquuntur, quam ſuxerunt pene cum lacte nutricis ; verius tamen eſt, Platonem eloquentiſſimum extitiſſe. Hinc apum examen in illius ore favos finxiſſe, ferunt; Hinc Iovem, ſi græce loquatur, ſic loqui; Tanta in eo fuit dicendi ſuavitas, tanta copia verborum. Sed cum Rhetorica palmæ, Dialectica pugno ſimilis dicatur; cur, puro & compreſſo dicendi genere ſpreto, quod eſt Philoſophiæ maxime proprium, fuſe lateque locutus eſt Plato? Erat ne adeo pertinax, adeo cæcus, ut non videret; & fateretur, in Philoſophicis rebus diſtincte & ordinate diſponendis plus valere Dialecticam? Nunquam profecto tantum ingenium in tantas erroris tenebras incidiſſet. Oratorie ſcripſit ſapientiſſimus Plato, quia nondum iis temporibus fuerunt doctrinarum flumina ex communi iugo Sapientiæ in contrarias partes delapſa, nondum aliquo ſeparata diſcrimine. Primus Ariſtoteles breviori & planiori via philoſophatus, vidit tamquam in mare Superum

perum Philoſophiam defluentem ; in Inferum vero mare excurrentem Oratoriam facultatem. Palmam dilatatam, quæ eſt Rhetorum propria, illiſque data eſt ad Orationis ſonos eliciendos, & ad forenſia negocia, divinis etiam atque humanis rebus admovit eloquentiſſimus Plato. nam veteres omnes uſque ad Ariſtotelem in diſciplina bene diſſerendi plane inermes ac nudi, nondum illam contraxerant, nondum digitos compreſſerant, & pugnum facere potuerant. Videmur nobis videre, omnium linguas, ira inflammatas, in nos eſſe converſas; quaſi honos Platonis agatur; & quaſi dictu nefas ſit, rudem in Dialectica magiſtrum habuiſſe in illa arte diſcipulum maxime exercitatum.

Sed vir omni laude cumulatus non eget falſa gloriola. Nihil illi iniuſte, nihil invito detraximus. Illum namque hac arte fuiſſe deſtitutum, teſtantur non ſatis ab eo convicti ſophiſtæ; Idque ille ipſe tunc aperte confitetur, cum Socratem dicentem inducit, ſe quidem ſcire interrogare, ſed reſpondere neſcire. Neque Ariſtoteles auſus fuiſſet dicere, ſe diſſerendi rationem inveniſſe, ſi eam à præceptore accepiſſet. Mirum igitur nemini videri debet, ſi ea, quæ Plato literis

conſignavit, ſint Rhetorice magis, quam Dialectice diſputata, & ad gravitatem rerum ornamenta ſermonis acceſſerint. Sed Adverſariis reſponſum ſatis. Tuas aliquantulum aures ab hac contentione relaxemus, quas diſputantibus nobis faciles præbuiſti.

Ad

Ad Sereniſſimum

FRANCISCUM MARIAM II, Urbini Ducem VI,

De

Genere dicendi Philoſophorum; ſeu, De Sapientiæ & Eloquentiæ divortio.

TERTIA PARS.

HActenus repreſſus impetus Adverſariorum: qui tandem metu eruditi, abierunt ad tutiora conſilia: Nunc quam iniuſte bellum intulerint videamus. Tu vero, ſapientiſſime Princeps, ſi inter maximas regendarum urbium occupationes, & ſtudia doctrinæ, quibus implicaris aſſidue, tantum habueris otii, hanc etiam partem libenter aſpicito.

Intelligendi & dicendi artes, quas ſumma quadam ſocietate coniunctas vidit antiquitas, fecere non ſine cauſa divortium. altera enim familiaritate alterius implicata proprium deſeruerat officium: altera ad excolendum alterius fundum intenta ſemiputatam vitem in ſuo iacere conſpexerat. Certe Philoſophia dum in proximo Rhetoricæ

campo, in quo maior inerat foliorum luxuries, operam poneret, eiuſque amœnite oblectaretur, rerum & ſententiarum meſſem amiſit. Cum igitur eſſet hoc cautior facta periculo, in domeſticis agris qui eam ſatis alere poſſunt, illius tantum elaborat induſtria. Philoſophia & Rhetorica diſſociatis, neque amplius in veteri communione manentibus, duæ inter ſe diſſentientes familiæ ex una & eadem domo prodiere: Harum unam, augentes linguam latinam, appellabimus Diſciplinarum Realium; alteram vero Sermocinalium. Omnes Philoſophiæ partes ex rebus, quod in illis præcipue verſentur, nomen invenere. Rhetorica vero, Poëtica atque Grammatica à ſermone, quod illarum materia ſit, illud accepere. Atque ambæ ſuis finibus contentæ, nihil, niſi neceſſitate coactæ, de alterius parte contrectant; Nullo namque uteretur ſermone Philoſophus ſi res tacendo poſſet exprimere; Neque Rhetor à Philoſopho res mutuaretur, niſi illæ eſſent ſermonis materies, & quaſi fundamentum. Hinc non pudet Philoſophum ſui humilis atque demiſſi ſermonis, quia non profitetur eloquentiam; Neque oratorem, qui deſpicit ſapientiam, ſuæ pudere debet ieiunitatis rerum. Sententiarũ, non verborum inopia poteſt in Philoſopho reprehendi; quemadmodum ille iure
optimo

optimo accuſari poſſet, qui Geographiam profeſſus, neque intervalla locorum teneret, neque magnitudines regionum. turpe enim eſt peccare in eo, cuius ſe vult haberi magiſtrum. Sed ſi Philoſophus in dicendi arte peccaverit, quam ipſe non profitetur, vel non tantam quantam orator ſuis ſcriptis elegantiam ſermonis adiunxerit, quis audeat illum condemnare? Nonne verba ad res ipſas, tamquam ad finem in Philoſophia referuntur, ut curatio ad ſanitatem? Quemadmodum igitur ægrotus ſanitatem, quam vult, valde vult: ex medicamentis autem ſemper minima eligit, eaque accipit certa quadam menſura: ita etiam Philoſophus nullum conſtituit rerum contemplationi modum, quem adhibet verborum inanium flumini, variiſque eloquentiæ laboribus. Contra autem dicendi artifex orator, quia rerum ſylvam tantum comparat ſibi ad opera elaborati ſermonis, attingit res ſtrictim, & leviter; confert vero omnes curas & cogitationes ſuas in delectum, & ſtructuram verborum; exemplo ſtatuarii, qui parum moratur in natura æris perſcrutanda, diutius vero detinetur in effingendis æris lineamentis. Et quidem nunquam orator rude & indoctum hominum genus à fera & agreſti vita ad beatiorem revocaſſet, niſi orationem, quam iſtorum guſtatui

accomodare debebat,eloquentiæ melle aſperſiſſet. Ideo etiam ratiocinatione ſemota exemplo duntaxat eſt uſus ad illorum animos excitandos; quia cum,ſenſu,non ratione gubernarentur, & iudicium in ſenſibus ponebant,& ratione minime permovebantur. Philoſophus ab eo longe diverſus breviores & planiores vias eſt perſequutus, quandoquidem illi cum attentis & intelligentibus auditoribus negotium ſemper fuit: neque erant currentes concitandi, neque ſermonis dulcedine alliciendi ii, quos iam ſatis traxerat amor ſapientiæ, & honeſtatis. Agreſtes illos homines, tardiores cæteris ad capeſſendas virtutes, ſtimulis concitet orator, fodiat, laceret, cruentet; At diſcipulis veri bonique cupiditate accenſis Philoſophus calcaria non adhibeat, eos nullis precibus obſecret,ſed tantum,rem eſſe,vel non eſſe, affirmet caſto & ſimplici ſermone,non perpolito, & ornato. Et illud quidem admiramur, quamplurimos graviſſimos viros ex Peripateticorum familia exiſtere, qui nos eſſe putent in gravi, & periculoſa hæreſi; cum tamen illam ex eorum fonte hauriamus. Eam, pace illorum dixerimus, ab Ariſtotele accepimus. ille nos docuit,ex diverſis orationum generibus ſolam enunciationem,quæ vera vel falſa eſt, eſſe adhibendam à Philoſopho in ſuis ſermonibus ; Depreca-

tionem

tionem vero, cæteraſque orationes neque veras, neque falſas, in quibus ſuaſio & dicendi artificia continentur, reliquit Rhetoricæ atque Poëticæ. Cognovit namque illud divinum ingenium, non eſſe Philoſopho neceſſariam eloquentiam ad permovendos alumnos; cum ipſi in ſola cognitione conquieſcant: Oratori vero deprecationem, cæteraſque dicendi faces conſulto miniſtravit; ut iis excuſſis & admotis auditorum animos inflammaret, eoſque, ut illius proprium munus eſt, ad agendum impelleret. Neque potuiſſet orator fallere auditores, ut nonnunquam facere ſolet, captioſa probabilitate, niſi dicendi artibus fuiſſet inſtructus. nihil enim eſt tam incredibile, aiebat ille, quod non dicendo fiat probabile. Haſce artes, quas oratori conceſſit egregius ille vir Ariſtoteles, non ſine cauſa denegavit Philoſopho ſemper amico veritatis. Offerunt ſeſe innumerabiles pene rationes, quibus id confirmare poſſimus; ſed dum quælibet earum exitum cito reperire deſiderat, ab altera retardatur. Ita aquam hæſiſſe quandoque vidimus, dum ex anguſto valle tota eodem tempore conabatur effluere. Hinc nos (quis crederet?) egemus abundantes. Sed incedamus gradatim ad noſtram ſententiā confirmandā, quæ, licet adverſariorū impetum repreſſerimus, adhuc tamen flu-

fluctuare non deſinit; triremis inſtar, quæ ſuum retinet curſum, intermiſſo etiam pulſu remorum. Agamus leniter cauſam Philoſophorum, ne in certamen præcipitaſſe videamur, non deſcendiſſe. Ariſtoteles nobis teſtis eſſe poteſt, ſermonis proprietatem ita eſſe Philoſophorum propriam, ut ab eorum ſcriptis ſeparari numquam poſſit. Sed à proprietate naſcitur humilitas orationis, ſi eidem credimus; quæ quidem diſcrepat à Rhetorum pompa, & à ſuperbia dicendi. Neque eſt quod Peripatetici doleant, traxiſſe nos ſuum in hanc ſententiam præceptorem: nam illam ſponte perſequitur; quinimo nos tanti viri auctoritate freti ſentimus iſta liberius. Doleant potius Adverſarii, Ciceronem, quem exercitui ſuo præfecere, in id ipſum, quod timebat, incidiſſe. cum enim de perfecto oratore diſputaret, dixit, ſtyli mediocritatem Philoſopho convenire; acſi voluiſſet dicere, aliud eſſe dicendi genus Philoſophi, & aliud Oratoris; neque eſſe in Philoſopho deſiderandam eloquentiam, quam magnificentia verborum, & gloria delectat. Sed quemnam latet inconſtantia Ciceronis, qui modo eloquentiam cum ſapientia coniungendam eſſe clamat, modo Philoſophos ſuo quodam more locutos excuſat. Sciebat, earum rerum, quæ in quaque arte verſantur, neceſſario eſſe conſti-

conſtituenda vocabula; Videbat, ipſas etiam Rhetorum artes, quæ ſunt totæ populares, verbis tunc in dicendo quaſi privatis uti ac ſuis.

Animadvertebat etiam, Poëtas, cum nimia rerum mole opprimuntur, ſermoni cultrices manus adhibere non poſſe. Id quod potuit Poëta cum Rhetore impetrare, non debebat denegare Philoſopho.

Ex altera vero parte adeo eloquentiæ pulchritudinem eximiam adamabat, ut etiam in Philoſophicis ſcriptis illam vellet reperire. Hinc diſtractus in contraria, Philoſophorum orationem nimis ſolutam oratoriis numeris aſtringere, eamque nimis nudam elegantibus verbis veſtire cupiebat; Sed cum illius caſtæ & verecundæ Virginis ſpeciem intuebatur, ſe revocabat, neque ad opus hoc audebat accedere. Quod ſi Tullius hæſitat in cauſa Adverſariorum, cui tamen conſtitutus eſt patronus, quid nos facere debemus illorum iniuriis provocati? Sui tuitio, & ius ulciſcendi, à natura proficiſcuntur; quod ſi ulciſci nolumus, nos ſaltem alacriter tueamur. Utamur, utamur libertate quadam, & licentia loquendi; neque dicendo curemus cum verbis congruere ſermonem, dummodo cum rebus congruat atque ſententiis. Aberret oratio, dummodo ratio ratione regatur.

Neque

Neque in labris habitet canorum illud,& dulce quod populi aures permulcet, dummodo cantu illo dulciori, qui ſapientum mentes ad ſe convertit & rapit, noſter perſonet animus. Philoſophum docentem volumus, non dicentem; magiſtrum, non oratorem. Diffidere enim rebus videntur Philoſophi cum ad oratorum verba confugiunt. & quemadmodum ille medicus probari non debet, qui cum morbum intra cutem ſubeſſe cognoverit, tamen nihilominus ſummæ tantum cuti adhibet medicamenta: ita etiam Philoſophus cui animi noſtri curatio demandatur, ſuo minime fungeretur officio, ſi illius ſanitate neglecta ſolis auribus mederetur. Quid, non quomodo, ſcribat, diligenter excogitet, ſagaciter perveſtiget. ſubtiliter diſputet: graviter ſcribat, non ornate, non copioſe. Res colligat non ex amœno Muſarum iugo, ſed illas ex horrido illo ſpecu extrahat, in quo vidit Heraclitus latitare veritatem.

Dubitamus fortaſſe, quin eæ libenter ſint à diſcipulis perdiſcendæ, ſi à nobis libere diſputantibus nitor ille Romanæ linguæ, qui temporum iniuria obſolevit, illis non reſtituatur. Vino, ut aiunt, vendibili ſuſpenſa hedera nil opus. Latine & eleganter de Natura locutus callidus Lucretius, quaſi hedera ſuſpenſa omnes invitavit, & allectavit.

Emptor

Emptor tamen nemo fuit, qui Vacuum, Atomos, Deum corporeum atque inſcium humanarum rerum licitari voluerit. At Scotus ſua ſcribendi licentia, & ruſtica vocis aſperitate quaſi iners mercator, qui ſuas laudare merces neſciat, omnes, etiam emaces, etiam diſcendi cupidos, ab emptione repellere debuiſſet; ab illo tamen omnes cohærentiam corporum, materiam, & formam, Deum corporis expertem, & providentem rerum noſtrarum multo carius emere maluerunt. Quare obmuteſcant iſti literarum Triumviri. non enim ubi res quam plurimæ nitent, paucis verborum maculis offendimur. Illæ, ſunt veluti in corpore nævi, quibus formoſæ Virginis lepos augeri quandoque ſolet.

Studio elati defenſionis noſtræ, fuimus fortaſſe, quam par erat, longiores. Sed iam ad exitum perducta diſputatio.

Quod ſi Philoſophos non ſatis ſtrenue defendimus; nec ea quæ dicimus probamus ſatis; nec evertimus ea, quæ oppugnamus: ſuſtineant alii hoc onus à nobis male ſuſceptum. Præſtitimus nos, quod potuimus; libere diximus quod ſentimus, & quod noſtram ſcribendi licentiam excuſet.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

208

RERUM ET VERBORUM,

Quæ præcipuè hiſce duobus libris comprehenduntur,

INDEX.

A.

Abſtinentiâ paſſiones ſuperari. 71
Academici novi perſtricti. 41
Actio non finis, ſed via ad finem. 59.100
Actio omnis bonum quoddã expetit. 59.133
Actio ſecundum virtutem an ſit vera felicitas, quod ſtatuit Ariſtoteles? 58. 59. 131
Actio moralis ex tribus elementis conſtat. 25
Actionum humanarum fontes tres, qui? 28
Actionum moralium, ſecundum Ariſtotelem quatuor fontes. 139. *unde emanent iidem?* 142
Activa vita in homine ſecundo. 13. *cur ei tributa?* 14.
Activam vitam eſſe perfectionem hominis externi. 14
Admonitio quid? 65
Æqualitas Geometrica & Arithmetica. 154
Æſopi moralis inſtitutio qualis? 11
Affectiones animi non fruſtra à natura tributæ. 107. *ea ut ſe habeant erga rationem?* 73. *comparantur ventis.* 73. 74. *quomodo moderandæ?* 77
Affectionum numerus unde diſcendus? 74. *qualitas ex obiectis.* ibid.
Affectionum ſedes inſtar facium in fundo animi. 72
Alæ animarum Platonicæ quomodo rei veritati applicentur? 15
Alcibiades non Periclis ornatâ, ſed ſimplici Socratis oratione ſe permotum fatetur. 190
Alcibiadis confidentia à Socrate deriſa. 87
Alcyones. 51

O *Alexan-*

Alexandri Macedonis dominatus reddidit homines felices. 96
Allegoria hominum luna vices deprehendere ſatagentium. 46
cum *Amicis conſerere manus quàm periculoſum?* 179
Amicitia inter externa bonum maximum. 29
Amor, amans & amabilis queî differant. 104
Amoris obiectum. 74. *efficacia ſeu potentia.* 75. *definitio.* 76. *diviſio.* 76 *oppoſitum.* 78.
Amphionis lyra ac ſuavitas eloquii. 95
Anaxagoræ fuga. 32. *fames.* 124
Animantes ratione vitæ quid differant ab homine? 11
Animus contemplatione oblectatur. 93
Animus virtutibus ac prudentia ornatus, ſimilis navi nautis & gubernatore inſtructæ. 73
Animi pars ſuperior & inferior quid differant? 13
Animum noſtrum numerum vocavit Plato. 169
Annibalis prudentia militaris. 127
D. *Antonii patrocinio Patavienſes in peſte fruſtrà innixi.* 89
Appetitus nunquam omninò ſubiectus rationi. 143. 151
nunquam prorſus extinguitur. 145
Appetitus rectitudo quæ? 119
Appetitum non ſemper ratio regit imperio. 119
Aquâ frigore concretâ iugulatur puer. 50
Arbiter pacis, & eius officium. 30
Argumenta, quæ nimis dilatantur, ad probandum conciſis ſunt inferiora. 198
Ariſtippi philoſophia laſciva. 53
Ariſtoteles quaſi philoſophorum Deus. 58. *bene diſſerendi primus autor.* 196. 197. *primus breviore ac planiore via philoſophatus.* 196. *ſibimet contrarius.* 100. *reprehenditur.* 143
Ariſtotelis doctrina de moribus qualis? 131. *eandem neminem facere prudentem artificem civilem.* 159
Ariſtotelis de felicitate dogma examinatur. 58. *item*

alia

alia quadam eiuſdem placita. 64. & ſeqq.
Ars omnium artium maxima qua? 55
Ars & prudentia quid differant? 124.138
Artem bene vivendi eſſe nullam, philoſophi quidam contenderunt. 41
Artes excitaſſe inopiam. 121
Artium regina qua? 87
Artium humanarum conſenſus. 184
Articuli fidei mentis rationem tranſcendunt. 101
Audacia, 75.79 81
Audacis proprium. 111
Autoritas humana quanti æſtimanda? 130

E.

B*Arbaries philoſophorum graviter à Rhetoribus accuſatur.* 180. & ſeqq. *defenditur.* 186. & ſeqq.
Beatitudo quid? 98
Beatitudinem æternam ex neceſſitate appetimus. 25.
Beatitudinem in quibus fruſtra homines quærant? 57.
de *Beatitudine differentium opiniones numero quot?* 41.
Bellum non per ſe optari. 16
Benedictum in vepribus ſe volutaſſe. 144
Bernardi dictum de voluptatum obiectis. 144
Bonum perfectum. 98
Bonum num fiat perfectius adiuncto ornatu? 169
Bonum honeſti & flagitioſi diſſimiliter iudicant. 23.
Boni malique diſcrimen à philoſophis nonnullis negatum. 41
Bonorum origo à patre luminum. 85
Bonorum diviſio unde orta? 115
Bruta electionis libertate cur careant? 25

C.

CÆſaris prudentia militaris. 127
Caietanus Thomiſtarum Achilles. 90. *quid de Prouidentia Dei ſenſerit?* ibid.
Caietani ſubtilitas in moralia inducta, quanta? 19. *querela.* 87
Calor naturalis. 170
Carthuſiarum origo unde? 144
Catonis ſtylus qualis? 189
Cenſores terminorũ philoſophicorũ vituperantur. 165
Chriſti fideles in hac vita non adſcendere in Deũ. 102
Chriſtianæ fidei oratoribus qui ſcopus? 35
Ciceronis de philoſophia eloquentiam annexam habente iudicium. 190
Citò quæ oriuntur, citò occidunt. 182
Ciuilis philoſophia an diuinitus in fundatur? 87
Ciuilis diſciplinæ principes partes duæ, quæ? 43
Ciuilis philoſophiæ bona. 85. *neceſſitas.* 86. *neglectus unde?* 86
Ciuilis ad normam artificis, omnibus artibus laborandum. 86
Concupiſcentia cur actionis mixtæ non ſit efficiens? 22
Conſiliariis Principes quando parum egeant? 150
Conſpicilia pro ſimili adducta. 46
Conſulere bene & recte differunt. 125
Conſultatio quid? 24. *cur neceſſaria?* ibid.
Conſultatio & Conſilium. 125. & ſeqq.
Contemplatio virtutis non otioſa. 34
Contemplatio non abſoluit philoſophum. 32
Contemplatio qua re impediatur? 15
Contemplationis gradus ſeptem. 100
Contemplatiua vita in homine primo. 12. *eandem eſſe perfectionem hominis interni.* 14
Contemtus rerũ humanarũ cupiditates extinguit. 77
Continens & temperans quid differant? 145
Continentia late ſumpta. 28
Continentia in moralibus ſola habitus laudabilis. 153

Con-

Continentia & incontinentia quomodo procreentur? 40. 41.
Corporis oblectamentum maximum quod? 93
Corpori ſoli non vacandum. 94
Criticorum notatum ſupercilium. 166
Cucurbita fabula. 182
Cupiditates qua ratione frenentur. 77
Cupiditatibus hominum qua ratione natura providerit? 52

D.

Damnare, quod ignoramus, ut plurimum ſolemus. 183
Delectatio unde? 74
Democritus. 125
Deſiderii obiectum. 74. *definitio.* 76
Deſperatio unde? 75. *quid?* 80
Deſperationis affectus qui? 80
Deus neque numeri ſingularis neque pluralis. 103
Dicendi artifex circa quæ laboret? 201
Dignitas improbos non facit dignos, ſed magis oſtendit indignos. 49
Dignitates & honores non certa probitatis indicia. 48
Diogenes dolio ſuo contentus. 49
Diſciplinæ reales & ſermocinales quæ vocentur? 200
in *Diſputando non auctoritatis, ſed rationis momenta quærenda.* 167
Diſtributio non aliud quam Commutatio. 157
Divites non eſſe vere felices. 47
Divitiæ in bonis non computandæ, cur? 48
Dolor unde? 75. *quid?* 79
Doloris medicina. 79
Dominatus etiam cum violentia, non eſt iniuſtus. 95
Dominium non ſine violentia procreatum. 94. *non abſolutè violentum.* 96

E.

Electio ſeu liberum arbitrium quid? 24
Electio recta quid diſtet ab actione? 61

Electionis libertas unde oriatur? 25
Eloquentia auxilio ſapientiæ quandoque eget; non viciſſim. 175
Eloquentiæ nomen cur philoſophis odioſum? 176
Eloquentiæ patroni quibus argumentis cauſam ſuam defendant? 168
Eloquentiæ cũ ſapientia coniunctæ vis & efficacia. 185
Eloquentiam neceſſitudines habere cum ſapientia negatur. 173
Eloquentiã in rebus maiorẽ, quã in verbis latere. 190
Epicteti dictum notabile. 79
Epicurus animæ immortalitatem non potuit aſſequi. 91. *taxatur.* 92
Errores veterum philoſophorum varii. 39
Ethicæ diſciplinæ ſummitas quinam fuerint? 129
Eunuchi maximi amatores. 146
Excandeſcentia. 82

F.

Felices eſſe omnes deſiderant. 45
Felicitas quid? 17
Felicitas hominis finis. 35
Felicitas intra nos poſita, non extra quærenda. 50
Felicitas cogitatione apprehenſa, quibus motuum gradibus realiter obtineantur? 19. & ſeqq.
Felicitas activa quid? 31
Felicitatis veræ viam cur pauci norint? 45
Felicitatis fundamenta & faſtigium quinam coniunctâ operâ ponant? 34
Felicitati ſupremæ finitimi quinam credantur? 52
Felicitatem veram oſtendere philoſophiam. 57
ad *Felicitatem adſpiranti quæ inſtitutio neceſſaria?* 32
Feritas & incontinentia quid differant? 29
Finis creati hominis. 99
Finis optimus & præſtantiſſimus qui? 122
Finis ab actione differt. 132
Finis ultimus moralis facultatis non ita cognitus. 40
Finis ignoratio totam artem reddit dubiam. 40

Finis

Finis gratiâ in electionib. & actionib. movemur. 121
Finem hominis naturali tantùm lumine reſpicientes, quibus ſimiles? 97
Fines certi in omnibus rebus ſtatuti. 170
Fines omnes referri ad unum. 121. & 122
Fines particulares, niſi in univerſalem referantur, nocent. 86
Fines diverſi diverſificant ſpeciem habitus. 128
Forma elegantia res fluxa. 50. 51
Fortis verè, deſcriptio. 112
Fortitudo quos affectus moderetur? 107
Fortitudo duplex, bellica, domeſtica. 105. *involuntaria.* 112
Fortitudinis officium. 84. *munera duo quæ?* 105
Fortitudinis non veræ ſpecies quinque. 111
Fortunæ donis gloriari nemo poteſt. 50
Franciſcus & Dominicus quatenus Stoicam diſciplinam ſuperent? 36
Fucis ac pigmentis mulieres deformari potius. 171
Fuga ſeu averſatio quid? 78
Furari, malum qui cognoſcit, an furetur? 65. & ſeq.

G.

Galenus notatus. 93
Geographiam profeſſum quæ tenere oporteat? 201
Germaniæ populorum quorundam mediocritas & αὐτάρκεια. 77
Gloriâ nihil iucundius. 106
Gyges qua ratione ſe præſtiterit inviſibilem? 181

H.

Habitus quomodo fiat? 18. 25. 64. 67. 134
Habitus agendi non idem qui faciendi. 124
Habitus perfecti & imperfecti. 27. & 28
Helenæ ſpecioſitas una febriculâ deperdita. 52
Heraclitus taxatus. 41
Heroica excellentia feritati oppoſita. 23
Hieronymi dolor ob incendia libidinum. 143
Hiſtoricorū quorundā affectata obſcuritas notata. 195

Homo mundi vinculum. 10
Homo duplicem in una forma gerit ſubſtantiã. 10.12
Homo internus & externus. 12. *idem primus & ſecundus.* 12.13
Homo ſecundus quomodo iterum evadat homo primus? 15
Homo ſolus philoſophus. 187
Homo ſolus vivit multifariam. 10
Homo veluti tabula abraſa. 136
Hominis creati finis. 99. *exornatio.* ibid.
Hominis creati, lapſi & erecti hiſtoria. 99
Hominis finis & felicitas, ſecundum Ariſtotelem, quæ? 131.
Homini ſoli anceps natura tributa. 11
Homine nil imbecillius. 50
Honeſtas hominis finis. 132
Honeſtatis & turpitudinis cognitio neceſſaria. 34

I.

INcontinentia in moralibus ſola, habitus vituperabilis. 153
Inimicitiæ apertæ minus quàm tacitæ nocent. 167
Intellectus, voluntatis prævius ſatelles. 34
Intellectus practicus dirigit notiones morales. 136
Intellectivæ partis ornamenta quinque, quæ? 27
Ira. 75. *quid?* 82. *quotuplex?* 82
Iræ effectum. 80
Iræ violentia quanta mala pariat? 83
Iræ quinam maximè obnoxii? 82
Iudicii, quidam igniculi omnibus divinitus inditi. 70
Iurantes in verba Doctoris reprehẽduntur. 70. 130. 166
Ius quid? 116. 117. 118. *norma ac menſura omnium rerum.* 118
Ius diſtributivum in Geometrica, commutativum in Arithmetica proportione num conſiſtat? 68
Ius diſtributivum à commutativo non differre. 154 & ſeqq.
Iuris cognitio cur neceſſaria? 114. 117. *utilitas.* 115. 116. 117

Iuris

Iuris definitio Ariſtotelica reprehenditur. 68
Iuriſconſultorum dignitas. 94
Iuſticia quid? 114
Iuſticia virtutum omnium domina ac regina. 17.27
Iuſticia an ex omnibus virtutibus ſola ſit ad alium, & alienum bonum affectet? 69
Iuſticia utilitas. 84
Iuſticiam præſtare cæteris virtutibus non videri. 69
Iuvenilis ætas affectibus ſubiecta. 126

L.

LAbores neceſſarii, ac iniuncti. 107
Leontinus Gorgias ſapientiam ab eloquentia ſeparavit. 175
Lex quid? 114
Liberalitas efficit probos. 48
Liberi an omnes naturâ? 94
Literatores ſæpe philoſophia inexperti. 165
Lumen naturale immenſitates aërias penetrare nequit. 97
Luna humanæ felicitatis typus. 55
Lunæ virtus in hæc inferiora. 93
Luxus quàm noxius? 83

M.

MAgiſtri unius in verba iurare, philoſopho indignum. 130
ad *Malum reſpiciens num quis operetur?* 65
Manſuetudo quid? 62
Marcus Varro. 41
Matrum bonarum pravi filii. 52
Medici excellentis officium. 109
Medicorum ars cùm in theoria, tum in praxi conſiſtit. 45. & ſeq.
Medicina quid? 61
Mediocritas Ariſtotelica vaga & inconſtans refutata. 62. & ſeq.
Meditatio beatitudinis æternæ, miſeriarum dulce levamen. 98

Mentis noſtra dignitas ex oratione ſimplici non ornata ſpectatur. 171
Mentis noſtra officium. 55
Minerva quomodo colenda? 94
Momi petulantia culpandi. 166
Monachorum cœnobia ubi fere condita? 51
Monarchia prima autor Nimrod. 95
Morum magiſtri veteres qui? 131
Moralis diſciplina omnium optima. 72. *eò referre cuncta noſtra conſilia debemus.* ibid.
Moralis philoſophia quid? 31. *perturbationum moderatrix quo pacto?* 16
Moralis philoſophia effectus notabiles. 31
Moralis diſciplinæ fundamenta qualia locarit Ariſtoteles? 64
Moralis ſcientia fundamentum quod? 72. *finis quis?* 33
Mortem cur Martyres non averſati? 78
Motio quid? 76
Motus activus & paſſivus. 14
Mundi partes quomodo cohæreant? 191

N.

Natura tuetur libertatem. 96
Natura inſtinctu ad beatitudinem ſtimulamur, non ducimur. 57
Natura tenebris veterum ſolertiſſimi aberrarunt à via. 39
Naturalia ſuſpendi, at non auferri poſſunt. 146
Navis allegorica. 73
Nazianzenus ob carnis petulantiam perturbatus. 144
Neceſſitas acuit ignaviam. 80
Neſtoris prudentia. 126
Nihil tam incredibile, quod dicendo non fiat probabile. 203
Nobilitas unde? 49

O.

Odii obiectum. 75. *definitio.* 78
Officiũ quid? 72. *eius fontes virtutes morales.* ibid.

Offi-

Officiorum ſcientia præclara. 72
Omnia & nihil amplecti, paria. 174
Oleaſtri allegoria. 36
Opiniones pugnantes in quavis arte. 40
Opinionum de beatitudine differentium numerus quantus? 41
Opinionum varietas examinata quid proſit? 42
Optimum, Pulcherrimum, Iucundiſſimum: Templo Apollinis inſcripta vocabula cur? 56
Oratio comta falſitati accommoda. 172.
Oratio expreſſa mentis imago. 168. 171
Orationis ſimplicis maieſtas. 171
Orationis pigmenta philoſopho eſſe indigna. 164
Orationis lumen quam rebus utilitatem afferat? 184
Otioſo nil miſerius. 107

P.

Pars irrationalis an nihil agat inconſulta ratione? 65.
Particularia, ad artis explicationem neceſſaria, practico non negligenda. 63. *qui negligit, prudentiam excludere videtur.* 160
Patavii ſecuritas in peſte Italia temeraria. 89
Pauli Apoſtoli de ſtimulo carnis querela. 143
Peccare quid ſit? 170
Peccare in eo, cuius ſe vult haberi magiſtrum, turpe. 201
Peccandi neceſſitatem an importet divina providentia? 90
Peccandi opportunitate multos alioquin caſtos concidiſſe. 144
Pecudum more, pendendo ab aliis, duci non debemus. 70. 130.
Penelope. 70
Periclis dicendi vis quanta? 173. 190
Pericula bellica cur cæteris graviora? 109. & ſeq. *eadem tolerare, quam aggredi cur difficilius?* 110.

Peripatetici quem ordinem ſtatuant in operatione ad virtutem? 18
Peripateticorum & Stoicorum in ſtruenda felicitate diſtincta opera. 34. & ſeq.
Perturbationum medicina, moralis philoſophia. 31
Peſtis civitates Italiæ depaſcens. 88
Philoſophandi modus inutilis quis? 32
Philoſophandi forma Stoicorum antiqua, hodie concionatoribus demandata. 33
Philoſophus unde æſtimandus? 87. *quæ tractare, quæ omittere debeat?* 33. *circa quæ occupetur?* 201
Philoſophi veri propria. 32
Philoſophi iudicio debent eſſe libero. 166. *res à natura abſconditas, non vocabula venantur.* 165
Philoſophorũ etiã eruditiſſima ingenia delirarunt. 100
Philoſophorum præclaræ ſententiæ non indigent ornamentis. 168
Philoſophia bene vivendi magiſtra, 57
Philoſophia cum quibus nam hominibus velit verſari? 188. *populares homines à ſe arcet.* 172
Philoſophia & Rhetor. inſitas habent inimicitias, 175
Philoſophia ars nuntica, vita magiſtra. 83
Philoſophiam eloquentiâ non indigere. 164. *nedum Romanæ linguæ candorem admittere.* ibid.
Philoſophiã activam tres civiles exercent artifices. 36
Pingui in corpore ut plurimum anima macra. 51
Plantæ ſylveſtres cultu non gaudent. 170
Plato Academiam ſub craſſo aëre cur conſtruxerit? 51. *de moribus quomodo docuerit?* 131. *an eloquentiam cum ſapientia coniunxerit?* 195. 196. *cur oratoriè ſcripſerit?* 196. *non intelligendi ſolùm, ſed etiam dicendi graviſſimus magiſter.* 178. *poëtas è ſua republ. eiecit.* 196. *contẽtor Rhetorũ à Cicerone dictus.* ibid.
Platonis dicendi ſuavitas quanta? 196
Platonis commentum de animarum deſcenſu quid innuat? 12. 14.
Platonis ac Xenophontis diſſidium. 42

Pluralitas ſine numero quomodo explicetur? 103
Plus ultra. 98
Practici philoſophi olim qui? 37
Practica moralis ſpecies quæ? 44
Preces vitiorum non poſtrema medela. 85
Principium (rationis aliquod lumen) in nobis incorruptibile. 149.150
Proportio non eſt quid reale, ſed logicum. 68
Providentiæ divinæ infallibitas quomodo ſtet cum his, quæ liberè agimus? 90
Prudens eſſe poteſt quis in re una, in altera non itē. 67.
Prudentia virtutũ moderatrix. 27. *à ſapientia quantum diſtet?* 124. *Comparatur gubernatori navis.* 73
Prudentiæ circumſcriptio per ἄρσιν *&* θέσιν. 123. & ſeq. *definitio.* 125. *diviſio.* 127.129. *gradus ac ſpecies diverſa.* 137. *prærequiſita.* 135. *propria.* 84. *officium.* 122
Prudentiâ unâ non omnes virtutes copulatæ. 67
Pulchritudo quæ? 171
Pythis hiſtoria Tragica. 88

Q.

Qualitates primæ quatuor. 152. *eadē ſex modis combinari poſſunt.* ibid.

R.

Rancor quid? 82
Ratio non amittitur. 150
Rationis officium. 53.123
Rationis dictamen homini congenitum. 149
Rationis lumen in aliis magis, in aliis minus obſcuratum. 152
Rationis & appetitus imperium mutuum. 120. *conſenſus aut diſſidium quid pariant?* 140.142
Rationis & appetitus utriuſq; recti cōbinatio an poſſibilis? 143.147. *utriuſque corrupti combinatio item an poſſibilis?* 147
Reges an quondam ſuffragio creati? 95
Res à philoſophia mutuantur Rhetores. 200
Rhetores ſtultitia ab Ariſtotele cur damnati? 190

S. *Sa-*

S.

Sagacitas. 128
Sanitas bonum fluxum. 50
Sapiens ut aſtimet res terrenas? 49
Sapientia num eo melior, quo ornatior? 192
Sapientia rectè ſcribendi principium ac fons. 188
Sardanapali voluptuoſitas depicta & perſtricta. 53.54
Scoti utut Parienſi ſtilo ſcribentis celebritas. 194
Scriptorē magnitudo voluminis haud commendat. 182
Senes plurima experti. 126
Sententia quid? 128
Sententiarum, non verborum inopia in philoſopho poteſt reprehendi. 200
Sermonis lenocinia in philoſophia pernicioſa. 164
Sermonē incultū dignitati philoſ. nihil detrahere. 172
Servientes etiam liberi. 96
Servitutem natura non eſſe contrariam. 96
Silenorum pictura philoſophia applicatur. 172
Sirenes fucato dicendi generi applicata. 172
Sirenum cantus. 106
Socrates à Xenophonte cur laudatus? 39. *philoſophiam dicitur de cœlo in terram deduxiſſe.* 87
Socratis percipuum ſtudium. 42. *venenum.* 32. *eius diſcipulorum diſſidium.* 42
Sol imago æternæ beatitudinis. 55
Somni malum. 83
Speronus Speronius. 14
Spes unde? 75. *quid?* 80
Spei fabula. 80
Spontaneum & non Spontaneum? 21. 22
Stoica philoſophia quouſq; aſſurrexerit? 35. *Chriſtianæ fidei inſignita oculo quantum profit?* 36
Stoici ob particularia laudantur. 63
Subſtantia homini duplex. 10. 12
Sympathia & conſenſus rerum à poëtis quomodo efficta? 11
Syntereſis, ſeu conſervatio, Theologis quid? 67. 149

T. Te-

T.

TEcum loquere, te audi: Ciceronis monitum. 149
Temperantia quid conferat? 84
Templo Delphico quæ tria inſcripta? 56
Terribilium extremum, quod natura extimeſcit, quodnam? 92
Theologia à quibus traxerit nomen? 189
Theologia affectiva. 34
Theologorum veterum aureum ſermonis flumen. 185
Theoria moralis ſpecies quot? 44
Theorici ac ſcientes philoſophiæ artifices olim qui? 37
Timantis pictoris calliditas quæ? 165
Timere ſimul & iraſci non poſſumus. 83
Timidorum natura. 110.111
*Tim.75.quid?81.à fortitudine nō omnis cohibetur.*108
Triunitas ſimili quodammodo adumbrata. 104

V.

Valetudo bona ſuaviſſ. corp. condimentū. 51. *quatenus dānoſa?*ibid.*otio ac deſidia vitiari ſolet.*93
Verba egent rebus; non ita viciſſim. 191
Veritas in puteo latens. 40
Vèritas diſceptando difficillime invenitur. 41
Veſpertilio neque mus neque volucris. 174
Villarum in agro Vincentino commoditas. 77
Vindicta. 75
*Virtus Ariſtoteli quid?*60.61.*eius definitionis cenſura.* ibid. & ſeqq.
Virtus autori noſtro quid? 60.62
Virtus an rectè dicatur ab Ariſtotele, mediocritas circa perturbationes & actiones? 61
Virtus habitus activus, non electivus. 61. *non eſt combinatio rationis & appetitus utriuſque recti.* 151
Virtutis moralis principia quæ? 17. & ſeq.
Virtutem conſiſtere in actione, fundamentum moralis ſcientiæ. 72
Virtute præditus & vitioſus quantum diſtent? 141. & ſeq.

Virtu-

Virtutes morales ad vitam contemplativam quatenus pertineant? 15
Virtutes comparantur nautis. 73
Virtutum proprium ſubiectum quod? 13
Virtutum an ſit connexio? 67.133.135.& ſeqq.
Virtutum ſeries ad quid utilis? 84
Virtutibus animi nihil addi debere. 170
Viſionum varius recenſetur modus. 101.& ſeq.
Vita contemplativa & activa utri parti animæ quæque inſit? 13
Vita hominis in actione conſiſtit. 10
Vitæ huius finis ac ſcopus. 15
Vita humana genus duplex. 122
Vita ſanitas longæva cui contingat? diſquiſitio Med. 93
Vitalis calor quomodo conſervetur? 94
Vitium non eſt combinatio rationis & appetitus utriuſque corrupti. 151
Vitia ſintne ægritudines incurabiles? 66
Vivendi ratio magis, quàm diſputandi diſcenda. 16
Vnum eſſe & tria quomodo quivis poſſit? 103
Vocabula in philoſophia ſæpe fingenda. 165
Voluntas quid? 23
Voluntatis obiectum. 23
Voluptas unde, & quid? 78
Voluptas hominis duplex. 106
Voluptas felicitati adiuncta quid? 30
Voluptas honeſtas actiones ſequens, felicitatis decorari titulo num poſſit? 59.132
Voluptas quando naſcatur? 51. *rationem quando ſupprimat?* 53
Voluptatum appetentia & ſatietas qualis? 52
Vtilium rerum cura homini ingenita. 121
Vulpecula fabula. 183

X.

Xerxis inhumanitas erga Pythen. 88

Z.

Zenonis tormenta. 32

FINIS.

FINE

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

216

Digitized by Google

R. SALVATEZZA
RESTAURO
Via Sassina, 58
Tel. 889.223

Digitized by Google